АКАДЕМИЯИ МИЛЛИИ ИЛМҲОИ ТОҶИКИСТОН
ИНСТИТУТИ ФАЛСАФА ВА СИЁСАТШИНОСИИ БА НОМИ А. БАҲОВАДДИНОВ

ВБД: 396(575.3)
ТДУ: +32(575.3)(09)

Бо ҳуқуқи дастнавис

Шукурзода Саодат Нусратулло

ИШТИРОКИ ЗАНОН ДАР РАВАНДИ БУНЁДИ ДАВЛАТИ СОҲИБИСТИҚЛОЛ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
(таҳлили сиёсӣ)

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи
илмии номзади илмҳои сиёсӣ аз рӯйи ихтисоси
5.6.2. Ниҳодҳо, равандҳо ва технологияи сиёсӣ

Роҳбари илмӣ:
доктори илмҳои фалсафа,
профессор Саидов А.С.

Душанбе – 2026

МУНДАРИҶА

Номгуи ихтисорот.....3

МУҚАДДИМА.....4-18

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАҲЛИЛИ МАСЪАЛАИ БАРОБАРИИ ГЕНДЕРӢ ДАР РАВАНДҲОИ СИЁСӢ

1.1. Баробарии гендерӣ дар ҳаёти сиёсии ҷомеа ҳамчун объекти таҳлили илмӣ.....19-37

1.2. Паритети ҷинсӣ - омили муайянкунандаи иштироки фаъоли занон дар равандҳои сиёсӣ.....37-57

БОБИ II. МАСОИЛИ ИШТИРОКИ ЗАНОН ДАР ҲАЁТИ СИЁСӢ ВА АСОСҲОИ ҲУҚУҚИИ БАРОБАРИИ ГЕНДЕРӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

2.1. Омилҳои монеъшавандаи иштироки занон дар ҳаёти сиёсию иҷтимоии давлатҳои муосир.....58-77

2.2. Ҷанбаҳои ҳуқуқию иҷтимоии таъмини баробарии гендерӣ дар раванди таҳкими давлати соҳибистиқлол.....77-98

БОБИ III. ЗАМИНАҲОИ ТАҚВИЯТ БАХШИДАНИ ФАЪОЛИЯТИ ЗАНОНИ ТОҶИКИСТОН ДАР БУНЁДИ ДАВЛАТИ МИЛЛӢ ВА ДУРНАМОИ ИШТИРОКИ ОНҲО ДАР ТАҲКИМИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ

3.1. Манбаъҳои иҷтимоию сиёсии тақвияти фаъолияти занони Тоҷикистон дар бунёди давлати миллӣ.....99-121

3.2. Дурнамои иштироки занон дар раванди минбаъдаи таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон.....121-140

ХУЛОСА ВА ТАВСИЯҲО.....140-147

РӮЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА.....148-173

НОМГӮЙИ ИХТИСОРОТ

ИДМ - Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

ИМА - Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

ВАО - Васоити ахбори оммавӣ

СММ - Созмони Милали Муттаҳид

ММД - Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ

ҶТ - Ҷумҳурии Тоҷикистон

МУҚАДДИМА

Мубрамияти мавзуи таҳқиқот. Падидаи иштироки занон дар сиёсат ва идораи давлат аз нуқтаи назари рушди ҷомеаҳои гуногун, тағйири меъёрҳои иҷтимоӣ ва аз нав дида баромадани нақшҳои гендерӣ яке аз масъалаҳои асосӣ дар илми сиёсатшиносӣ ба ҳисоб меравад. Зеро дар тӯли садсолаҳои инкишофи тамаддуни инсонӣ қудрати сиёсӣ танҳо ба мардон тааллуқ дошт ва занон фақат дар ҳолатҳои истисноӣ ва ба таври нодир ба идораи давлат мерасиданд. Яъне, аз замонҳои қадим иштироки занон дар сиёсат ба далели сохтори устувори патриархалӣ дар ҷомеа, ки дар он қудрат ва қабули қарорҳо анъанавӣ бо ҷинси мард алоқаманд буд, ба таври назаррас маҳдуд буд. Аниқтараш, дар муддати як давраи тӯлонии таърихӣ «занон дар қудрат» бештар ҳамчун истисно аз меъёр, ки бо зарурати хоси сиёсӣ ё сулолавӣ ба вуҷуд омада буд, баррасӣ мешуданд.

Муносибатҳои иҷтимоӣ, ҳуқуқӣ ва фарҳангӣ чунин тасаввуротро тақвият медоданд, ки занон бояд ҳамчун «муҳофизони хонавода» дар нақши модарон, ҳамсарон боқӣ монанд, дар ҳоле ки фаъолияти ҷамъиятӣ ва сиёсӣ ҳамчун имтиёзи истисноии онҳо ба шумор мерафт. Ин нобаробарӣ на танҳо дар таълимотҳои динӣ ва фалсафӣ баён мешуд, балки дар ниҳодҳои танзими ҳуқуқӣ низ мустаҳкам гардида буд, ки занонро аз системаи идоракунӣ истисно мекарданд. Ҳатто дар ҳолатҳое, ки занон ба сулолаҳои ҳукмрон тааллуқ доштанд, иштироки онҳо дар сиёсат, чун қоида, ба таъсири ғайрирасмӣ ё васоят дар давраи меросхӯрони ноболиғ маҳдуд мешуд.

Танҳо асри XX як нуқтаи гардиши муҳим дар таърихи иштироки занон дар сиёсат ва идораи давлат гардид. Ташаккули ҷомеаи саноатӣ, пешрафти маорифи оммавӣ, афзоиши урбанизатсия ва натиҷаҳои ду ҷанги ҷаҳонӣ боиси аз нав баҳодиҳии нақшҳои анъанавии гендерӣ шуданд. Давраи нимаи дуюми садсолаи гузашта, ки бо рушди фаъолонаи ҳаракатҳои феминистии мавҷи дуюм алоқаманд аст, махсусан аҳамиятнок гардид. Ин ҳаракатҳо на танҳо баробарии ҳуқуқиро дар маркази рӯзномаи худ гузоштанд, балки эътирофи нақши занонро дар сиёсат, иқтисод ва фарҳанг ҳамчун субъектҳои

комилҳуқуқ низ таъкид карданд. Дар натиҷаи ин фишор, кишварҳои олам ба ворид намудани занон ба сохторҳои парламентӣ, фароҳам овардани имкониятҳо барои ишғоли мансабҳои баланди идорӣ ва дар баъзе мавридҳо роҳбарӣ кардани ҳукумат ё ҳатто сарвари давлат шудан шурӯъ карданд.

Бешубҳа, асри XX давраи тағйироти амиқ дар муносибат ба нақши зан дар ҷомеа ва сиёсат ба шумор меравад. Ҳарчанд роҳ ба сӯи баробарии намояндагӣ дар сохторҳои давлатӣ ҳанӯз комилан тай нашуда буд, маҳз дар ин давра заминаҳои ҳуқуқӣ, фарҳангӣ ва институсионалӣ барои тавсеаи минбаъдаи мунтазами иштироки занон дар қудрат фароҳам оварда шуд.

Дар ибтидои ҳазорсолаи сеюм, тамоюли устувори афзоиши иштироки занон дар сатҳҳои баландтарини ҳокимияти давлатӣ мушоҳида мешавад. Намояндагони зан дар мансабҳои калидӣ дар ҳокимияти иҷроия, аз ҷумла вазифаҳои сарвазир ва президент, дар ин давра афзоиш ёфтаанд. Ин раванд бахусус дар кишварҳои Аврупо, Амрикои Лотинӣ ва Осиё, ки дар онҳо пешвоии занон ба як воқеияти сиёсӣ табдил меёбад, намоён аст.

Дар фазои сиёсии Тоҷикистони соҳибистиқлол мушоҳида мешавад, ки ҳузури занон дар вазифаҳои давлатӣ, бахусус дар соҳаи мақомоти қонунгузор, ба таври намоён афзоиш ёфтааст. Ҳарчанд дар ин давра мақомҳои пешбарро дар идораи давлатӣ ҳанӯз ҳам, асосан, мардон ишғол мекунанд, занони тоҷикистонӣ фаъолтар ба равандҳои сиёсӣ ҷалб шуда, дар мақомоти ҳокимият мансабҳои муҳимро ба даст меоранд.

Сарфи назар аз талошҳо дар самти баробарии гендерӣ ва мавҷудияти миқдори муайяни занони сиёсатмадори муваффақ, дар идораи давлатӣ шумораи зиёди мақомоти болоиро асосан мардон ташкил медиҳанд. Барои ноил шудан ба идораи одилонатар ва фарогир дар шароити имрӯзаи Тоҷикистон талошҳои минбаъда барои бартараф кардани таассубот ва фароҳам овардани имконият барои иштироки пурраи занон дар ҳама сатҳҳои ҳокимият лозим аст. Ин зарурати ислоҳоти минбаъдаи муассисавӣ ва фарҳангиро барои таъмини баробарии воқеии имкониятҳо барои занон ва мардон дар идоракунӣ ва сиёсати давлатӣ нишон медиҳад.

Муҳимияти омӯзиши масъалаи иштироки занон дар раванди бунёди давлати мустақили миллии Тоҷикистон дар доираи имкониятҳои методологии илми сиёсатшиносӣ инчунин бо ҳолатҳои зерин вобаста мебошад:

- Тоҷикистон, чун дигар кишварҳои ИДМ ва Осиёи Марказӣ, дар мақомоти олии роҳбарикунанда то ҳанӯз ба мувозинати гендерӣ ноил нагардидааст. Зиёда аз ин, муносибати гендерӣ ба таври кофӣ ва самаранок ба раванди таҳияи сиёсати дохилӣ ва хориҷӣ ворид карда нашудааст;

- иштироки пурраи занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ аз афзоиши оддии шумораи заноне, ки дар мансабҳои масъул қарор доранд, аз ин ҳам бештарро талаб мекунад;

- ҳалли масъалаи мазкур иқтидори бештари мардону занонеро, ки дар мансабҳои олии роҳбарикунанда (яъне вакилони парлумон ва мансабдорони давлатӣ) қарор доранд, барои амалӣ намудани сиёсати таъмини баробарии гендериро дар ин самт тақозо менамояд.

Дар ин асос, мо дар кори диссертатсионии худ кушиши таҳлили ҳамаҷонибаи масъалаи иштироки сиёсии занон дар раванди бунёди давлати мустақили миллии Тоҷикистонро ба роҳ мондем.

Ҳамаи ин ва як қатор дигар ҳолатҳо мубрамияти омӯзиши илмии мавзӯи интихобкардаи моро тасдиқ намуда, инчунин сабаби муҳокимаи ҷанбаҳои гуногуни он гардиданд.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Дар соҳаҳои гуногуни илмҳои ҷомеашиносӣ, бахусус сиёсатшиносӣ, чӣ дар Тоҷикистон ва чӣ дар хориҷа, доир ба омӯзиши масъалаи иштироки занон дар идораи давлат таҳқиқотҳои зиёд мавҷуд мебошанд. Дар онҳо ҷанбаҳои гуногуни масъалаи мазкур мавриди таҳлили муҳаққиқон қарор гирифта, роҳҳои ҳалли он аз нуқтаи назари илмӣ пешниҳод гардидаанд. Яъне, агар мухтасар баён намоем, бахшида ба падидаи иштироки занон дар сиёсат ва идораи давлат аз ҷониби олимони ҷомеашинос таҳияҳои бисёри илмӣ ба анҷом расонида шудаанд.

Албатта, барои номбар ва баррасӣ намудани ҳамаи онҳо дар доираи таҳқиқоти начандон калони илмии мо имконияти воқеӣ вуҷуд надорад, аммо

таҳлили корҳои арзишманди як қатор олимонро дар ин самт зарур мешуморем. Дар ин замина, адабиёти илмии ба мавзӯи кори диссертатсионии мо иртибот доштаро ба чунин тарз гурӯҳбандӣ намудан мумкин аст:

Ба гурӯҳи аввал интишороти чунин муҳаққиқони шинохтаи сатҳи ҷаҳонӣ, ба монанди А. Бебел [26], В. Брайсон [28], Э. Гидденс [101], И. Кант [40;41], К. Маркс [50;51], Ж.Ж. Руссо [64], Э. Тоффлер [68], Ф. Энгелс [73] ва дигаронро ворид кардан мумкин аст. Дар асарҳои ин муҳаққиқон ҷанбаҳои умумии масъалаи иштироки занон дар соҳаҳои иҷтимоӣ ва сиёсии ҳаёти ҷомеа дар давраҳои гуногуни инкишофи тамаддуни инсонӣ мавриди баррасӣ қарор гирифта, муҳиммияти ҷалб намудани онҳо ба идоракунии давлат асоснок карда шудааст.

Чунончи, яке аз шахсиятҳои намоёни соҳаи сиёсат дар Олмон А. Бебел дар китоби худ «Зан ва сотсиализм» дар бораи маъно ва мақсадҳои издивоҷ мулоҳиза ронда, ба таърихи «масъалаи занон» назар андохта, таъкид менамояд, ки озодии инсоният бидуни истиқлоли иҷтимоӣ ва баробарии ҷинсҳо имконпазир нест. Ӯ дар ин асари худ бо таассуботе, ки нисбат ба фаъолияти иҷтимоию сиёсии занон вуҷуд дошт ва бо нодида гирифтани аҳамияти ин масъалаи фикрронӣ намуда, назария ва стратегияи ҳаракати занони коргарро таҳия намуд.

Аз диди муҳаққиқи британӣ В. Брайсон, усулҳои муосири ба идоракунии сохторҳои давлатӣ ноодилонаанд ва онҳо боиси нобаробарии сиёсӣ нисбат ба занон мешаванд. Ин «рафтори замонӣ» бо майли ҳамаҷонибаи бонувон барои тағйир ва ислоҳи вазъияти имрӯзаи оилавӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ пайванди ногусастанӣ дорад. Дар нигоҳи аввал, Дар нигоҳи аввал, агар занон аз иҷрои масъулиятҳои суннатӣ, вале заҳматталаби хона ва парасторӣ даст кашанд, гумон меравад, ки ҷомеа ба таназзули комил рӯ ба рӯ мешавад.

Муҳаққиқи дигари британӣ Э. Гидденс қайд мекунад, ки мавқеи занон дар сиёсат нисбат ба дигар соҳаҳои фаъолият дар ҷомеаи муосири ҷаҳонӣ, аз ҷумла тиҷорат, хеле суст тағйир меёбад. Ҳамзамон ӯ мутмаин аст, ки паҳншавии умумии падарсолорӣ (патриархат) на аз сабаби бартарии қувваи

ҷисмонии мардон, балки пеш аз ҳама аз хусусиятҳои модарии занон ба вуҷуд омадааст, зеро таваллуд ва ғамхорӣ дар бораи кӯдакон онҳоро, аз ҷумла аз ҷиҳати моддӣ, ба ҷинси муқобил вобаста мекунад.

Назари И. Кант дар бораи занон ва нақши онҳо дар соҳаҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ мураккаб аст. Ҳарчанд ӯ кӯшиш мекунад, ки ақидаи худро дар бораи занон равшан баён кунад, дақиқ маълум мешавад, ки он зидди онҳо нест ва далелҳои муҳимеро дар бораи табиати инсонӣ дар бар мегирад. Мутафаккир бар ин бовар буд, ки тақсимоти анъанавии мардону занон ба гумон аст аз байн равад, аммо ӯ ҳеҷ гоҳ идеалҳои анъанавии ҷинсиро ҳамчун ахлоқӣ пешниҳод накардааст. Аз ин рӯ, дар асарҳои ахлоқии худ ӯ таъкид мекунад, ки ҳамаи шаҳрвандон, аз ҷумла занон, ҳуқуқ доранд ва бояд ба фаъолияти иҷимоию сиёсӣ даст зананд.

Агар сухан аз К. Маркс равад, пас дар асарҳои ӯ ишораҳои бисёр дар бораи нақш ва мавқеи зан дар ҷомеа мавҷуданд. Масалан, дар мақолаи худ «Оид ба масъалаи яҳудӣ» К. Маркс чунин ақидаро баён кардааст, ки «раҳоӣ (эмансипация)-и комили инсон» инчунин озодшавии занро аз фишори иҷтимоию сиёсӣ дар бар мегирад.

Ҳамақида ва ҳамсафи ӯ Ф. Энгелс бошад дар асари худ «Пайдоиши оила, моликияти хусусӣ ва давлат» таъкид намудааст, ки мақоми зан дар ҷомеаи сармоядорӣ мақоми синфӣ аст. Вай ба синфи пролетариат тааллуқ дорад. Аз ин рӯ, вазифаи озодшавии ӯ бо вазифаи умумии озодшавии пролетариат мувофиқат мекунад. Барҳам додани ҳама гуна шаклҳои истисмор ва зулм ҳадафи ҳамаи пролетарҳо, ҳам мардон ва ҳам занон аст. Танҳо дар ҷомеае, ки аз истисмор ва зулм озод аст, муносибатҳои баробарҳуқуқӣ байни ҷинсҳо имконпазир аст. Ҳамин тариқ, бо пайвастани «масъалаи занон» бо масъалаи иҷтимоию сиёсӣ, К. Маркс ва Ф. Энгелс барои зан дар раванди умумии таърих ҷойгоҳи муносиберо ҷудо намудаанд.

Мутафаккири фаронсавӣ Ж.-Ж. Руссо тарафдори нақшҳои суннатии зан буд. Вай ин дидгоҳи худро дар мавриди занон дар асарҳои «Оид ба шартномаи иҷтимоӣ ё асосҳои ҳуқуқи сиёсӣ» ва «Эмил, ё дар бораи тарбия» баён

кардааст. Гарчанде ки ӯ бо ақидаҳои тарбияи озод машҳур буд, аммо дар масъалаи мақоми иҷтимоӣ ва сиёсии зан дар ҷомеа мавқеи кӯҳнапарастона (консервативӣ) дошт.

Файласуфи амрикоӣ Э. Тоффлер дар таълифоти худ «Метаморфозаҳои ҳокимият» ба чунин ақидааст, ки мувозинати комили қудрат вобаста ба ҷинсият ғайриимкон аст. Яъне амалан номумкин аст, то вазъияте таъмин карда шавад, ки дар он ҳамаи низомҳо ва зернизомҳои иҷтимоӣ дар тавозун қарор дошта бошанд ва қудрат ба таври мутаносиб байни ҳамаи гурӯҳҳо ва қишрҳои иҷтимоӣ тақсим карда шавад. Инчунин, низоме, ки тақсимоти ноодилонаи захираҳоро, бахусус дар асоси нишонаҳои нажодӣ, фарқияти ҷинсӣ ва ғайра қонунӣ кардааст, ахлоқан нодуруст аст.

Гурӯҳи дуюми адабиёт, вобаста ба масъалаи иштироки занон дар сиёсатро, таълифоти А.Ю. Ананев [93], Т. Булавина [96], Т. Горшкова [103], И. Грошев [104], Б.Б. Жумагазина [110], Н. Келчина [116], Т.А. Королёва [119], Е.А. Новикова [132;133], Н.К. Семёнова [142] ва дигаронро дар бар мегирад.

Аз ҷумла, дар таҳқиқоти муҳаққиқони рус А.Ю. Ананев дар интишороти худ «Оид ба масъалаи сарварии сиёсии занон» ва И. Чикалова «Тағйироти вазъияти сиёсии занон дар Ғарб» ба омӯзиши динамика, асосҳо ва натиҷаҳои намояндагии сиёсии занон дар робита ба таҳаввулоти иҷтимоию сиёсии ҷомеаи Аврупо ва низомҳои сиёсии мутаносиби кишварҳои ин минтақа дар замони муосир пардохта, натиҷаҳои мусбиро ба даст оварданд.

Аз ин ҷиҳат таҳқиқотҳои Т. Горшкова «Зани сарвар: интизороти интихобкунандагон» ва И. Грошев «Мардон ва занон дар роҳбарӣ: фарқи қабули қарор» низ ҷолиби диққат ва мароқовар ба назар мерасанд.

Сиёсатшинос ва равоншиноси украинӣ Т. Булавина бошад вобаста ба масъалаи занон ва ҳокимият мулоҳизаҳои худро баён намуда, зарурати иштироки васеи занонро дар ҳамаи сатҳи идоракунии сохторҳои давлатӣ зарур ва ҳатмӣ меҳисобад. Инчунин, ба ақидаи ӯ, барои пешбурди занон дар сиёсат ва бартараф кардани нобаробарии мавҷуда, талошҳои мушаххас барои

аз нав дида баромадани тасвирҳои гендерӣ, фароҳам овардани шароити мусоид барои иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ ва эътирофи саҳми онҳо дар рушди давлат зарур аст. Т. Булавина чунин меҳисобад, ки иштироки занон дар қабули қарорҳо дар сатҳи баланд, равандҳои сиёсиро бой мегардонад, ба идораи самарабахштари давлат мусоидат мекунад ва эътимоди ҷомеаро ба ҳукумат меафзояд.

Асарҳои Б.Б. Жумагазина, Е.А. Новикова, ва Н.К. Семёнова ба таҳлили усулҳои таъсибахши зиёд намудани намояндагии занон дар равандҳои сиёсӣ, асосҳои ҳуқуқии иштироки онҳо дар идораи давлат ва мақоми зан сохторҳои давлатӣ бахшида шуда, дар онҳо хулосаҳои илмӣ ба таври возеҳ баён гардидаанд, ки дар таҳқиқи мавзӯи интихобнамудаи мо амалан мусоидат намуданд.

Ба гурӯҳи сеюми адабиёти ба мавзӯи таҳқиқоти диссертатсионии мо наздик монографияҳои дастаҷамъонаи мавҷудбудаи илмӣ, ба монанди «Занон ва давлат. Андозаҳои таърихию сиёсӣ ва иҷтимоию ҳуқуқии муносибатҳо (аз нигоҳи мушкилотӣ)» Матн, «Занон дар сиёсат: дидгоҳҳои нав ба масъалаҳои сиёсӣ. Алманахи таълимии феминистӣ» Е.М. Иванова ва А.Ю.Першай [35; 36], «Психологияи пешвои сиёсӣ» Деркача А.А.,Жукова В.И.,Лаптева.Л.Г. [59] ва ғайраро ворид намудан мумкин аст.

Дар онҳо ба таври мушаххас муаллифон масъалаҳои гуногуни вобаста ба иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ ва идоракунии давлатро мавриди муҳокима қарор додаанд.

Гурӯҳи чорумро таҳқиқоти олимони ҷомеашиноси ватанӣ ташкил медиҳанд, ки ба он таълифоти Л.Н. Додхудоева [108], С. Ҷононов [107], М.А. Ҷумахонова, Ф.М. Гарибова [99], В.М. Мирзоева [79], Н.Т. Нуруллохоҷаева [81], М. Раҳматова [84], Н.Х. Хуҷасаидова [88], О. Хушқадамова [89], Д.Ш. Қурбонова [122], Н.Ҷ. Ҷабборӣ [90], Н.И. Шарипова [72], З.Ш. Юсупова [168] ва дигаронро ворид намудан мумкин аст.

Чунончи, хусусиятҳои фарҳангӣ-таърихии мақоми занону мардон дар ҷомеаи Тоҷикистон, ки ба дараҷаи иштироки онҳо дар раванндҳои сиёсӣ ва

идоракунии давлат таъсири бевосита мерасонанд, дар интишороти Л.Н. Додхудоева баррасӣ ва таҳлил гардиданд.

Муҳаққиқон С. Ҷононов, М.А. Ҷумахонова масъалаи ҷойгоҳ ва мақоми занонро дар ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеаи тоҷикистонӣ омӯхта, аз нуқтаи назари илмӣ онҳоро асоснок намудаанд.

Мушкилоти баробарҳуқуқии гендерӣ, хусусиятҳои асосии татбиқи сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таҳқиқоти Ф.М. Ғарибова, Н.Х. Хуҷасаидова, Н.Ҷ. Ҷабборӣ, Н.И. Шарипова ва З.Ш. Юсупова мавриди таҳлил қарор гирифта, роҳҳои ҳалли он ишора гардиданд.

Дар таҳқиқоти В.М. Мирзоева таърихи рушди ҳаракати занон дар Тоҷикистон дар солҳои истиқлолият баррасӣ гардида, иштироки онҳо дар соҳаи сиёсат низ то андозае нишон дода шудааст.

Масъалаи занон дар ҷомеаи дар ҳоли тағйир қарордошта дар мисоли кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистон, дар рисолаи илмии Н.Т. Нуруллохоҷаева коркард гардида, баъзе ҷанбаҳои иштироки онҳо дар равандҳои сиёсӣ низ нишон дода шудаанд.

М. Раҳматова бошад масъалаи мақоми занон ва нақши онҳо дар ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ва фарҳангии Тоҷикистон дар даврaи нави гузариш (солҳои 1992-2004) дар доираи имконоти илми таърих ҳаллу фасл намудааст.

Муҳаққиқони сиёсатшинос Д.Ш. Қурбонова ва О. Хушқадамова дар таҳқиқоти худ мушкилоти иштироки занон дар низоми ҳокимияти сиёсӣ ва идоракунии Тоҷикистон, инчунин баланд бардоштани нақши онҳоро дар ҳаёти сиёсии ҷомеа муайян намуда, таҳлили мушаххаси илмиро ба анҷом расонидаанд.

Мо дар таҳқиқоти худ аз осори пуразиши назариявӣ ва амалии Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмонро вобаста ба масъалаҳои татбиқи сиёсати гендерӣ, баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа ва ба вазифаҳои давлатӣ ҷалб намудани занонро дар мамлакат истифода бурдем.

Дар баробари ин, раванди омӯзиш ва таҳлили адабиёти илмӣ оид ба масоили иштироки сиёсии занон дар раванди бунёди давлати мустақили миллии Тоҷикистон нишон дод, ки таҳқиқи онҳо ҳамаҷониба ва ба таври комплексӣ низоми илмҳои сиёсии ватанӣ то ҳанӯз ба роҳ монда нашудааст. Аз ин рӯ, пажуҳиши анҷомдодаи мо мубрамияти хосаро доро буда, то як андоза холигии назариявии дар илми сиёсатшиносӣ ҷой доштаро дар ин самт пурра месозад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзуъҳои илмӣ. Робитаи кор бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзуъҳои илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ дар доираи иҷроиши мавзуи илмӣ-таҳқиқотии шуъбаи сиёсатшиносии Институти фалсафа ва сиёсатшиносии ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон «Масоили амнияти миллӣ ва муайян намудани таҳдидҳои нав ба суботи сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон» иҷро гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот - ин муайян намудани дараҷаи иштироки занони Тоҷикистон дар раванди бунёди давлати мустақили миллӣ ва хусусиятҳои асосии он.

Вазифаҳои таҳқиқот. Ба даст овардани мақсади таҳқиқот иҷрои вазифаҳои зеринро тақозо мекунад:

- баррасии масъалаи баробарии гендерӣ дар ҳаёти иҷтимоию сиёсии ҷомеа ба сифати объекти таҳлили илмӣ;

- далелнок кардани баробарии ҷинсӣ ҳамчун шарти асосии иштироки фаъоли занон дар равандҳои сиёсӣ;

- ошкор сохтани омилҳои монеъшавандаи иштироки занон дар ҳаёти сиёсии ҷамъиятии давлатҳои муосир;

- тавсифи асосҳои ҳуқуқии татбиқи баробарии гендерӣ дар Тоҷикистон;

- муайян ва асоснок намудани заминаҳои иҷтимоию сиёсии фаъолшавии занони Тоҷикистон дар бунёди давлати миллии соҳибихтиёр;

- муқаррар намудани дурнамои иштироки занон дар таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот - падидаи бунёди давлатӣ миллӣ дар Тоҷикистони соҳибистиқлол ва иштироки занон дар раванди босуботи он мебошад.

Мавзуи (предмети) таҳқиқот - муайян ва асоснок намудани роҳу воситаҳо ва хусусияти асосии иштироки занони Тоҷикистон дар бунёди давлатӣ миллӣ мебошад.

Фарзияи таҳқиқот аз он иборат аст, ки иштироки занон дар раванди созмон додани давлати миллии соҳибистиқлол, дар баробари мардон, хело муҳим ва самаранок мебошад.

Агар барои иштироки занон дар идоракунии сохторҳои давлатӣ асосҳои ҳуқуқӣ ва заминаҳои мусоиди иқтисодию иҷтимоӣ фароҳам оварда шаванд, он гоҳ онҳо метавонанд дар рушди ҷомеаи демократӣ саҳми арзандаи худро гузоранд.

Зиёда аз ин, иштироки фаъоли занон дар бунёд ва идоракунии давлати миллӣ имкон медиҳад, ки дар дурнамо нуфузи мамлакат дар арсаи байналмилалӣ баланд гардад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Омӯзиш, ҷамъоварӣ мавод, коркарди он ҷиҳати таҳияи диссертатсия аз соли 2016 дар Шуъбаи сиёсатшиносии Институти фалсафа ва сиёсатшиносии ба номи А. Баҳовaддинови АМИТ оғоз шудааст. Доираи таърихии таҳқиқот давраи ташаккул ва рушди сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти таъмини баробарии гендерӣ, баланд бардоштани нақши занон дар ҳаёти сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ, инчунин иштироки онҳо дар раванди бунёд ва таҳкими давлати соҳибистиқлолро фаро мегирад.

Асосҳои назариявии таҳқиқот. Асосҳои назариявии таҳқиқотро назарияҳо ва консепсияҳои илмӣ оид ба масъалаҳои давлатсозӣ, гендер, баробарии гендерӣ, иштироки сиёсӣ, идоракунии давлатӣ ва рушди институтҳои демократӣ ташкил медиҳанд. Ҳангоми анҷом додани таҳқиқот аз дастовардҳои илмии муҳаққиқони ватанӣ ва хориҷӣ дар соҳаи сиёсатшиносӣ,

ҷомеашиносӣ, ҳуқуқшиносӣ, ва гендершиносӣ, инчунин аз санадҳои байналмилалӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба таъмини баробарии ҳуқуқу имкониятҳои занону мардон ва баланд бардоштани нақши занон дар ҳаёти сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ истифода шудааст.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асоси методологии таҳқиқотро усулҳои диалектикӣ, таърихӣ-мантиқӣ, таҳлили муқоисавӣ, системавӣ ва сохторӣ ташкил медиҳанд. Дар ҷараёни таҳқиқ инчунин аз усулҳои таҳлил, ҷамъбаст ва мушаххаскунонӣ истифода шудааст. Бо истифода аз ин усулҳо масъалаҳои назариявӣ ва амалии иштироки занон дар раванди бунёди давлати соҳибистиқлол, омилҳои таъсиррасон ба иштироки онҳо дар ҳаёти сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ, инчунин тамоюлҳои асосии рушди сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳқиқ ва арзёбӣ қарор гирифтаанд.

Сарчашмаи маълумот. Сарчашмаҳои асосии таҳқиқотро осори илмии муҳаққиқону сиёсатшиносони ватанӣ ва хориҷӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқии миллӣ ва байналмилалӣ, маводи илмӣ ва таҳлилӣ вобаста ба мавзӯи таҳқиқот, инчунин суханрониҳо ва Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳанд.

Заминаҳои эмпирикии таҳқиқотро далелҳои ба илм асосёфта, натиҷаҳои таҳқиқот, ҳамчунини натиҷаҳои таҳқиқотҳое, ки аз ҷониби мутахассисон гузаронида шудаанд, инчунин мақолаҳои дар матбуоти даврӣ чопшуда, монографияҳо, таҳқиқотҳои диссертатсионӣ, маълумоти омории давлатӣ ва идоравӣ, ҳисоботҳои сохторҳои давлатӣ, маводи матбуоти нашриявӣ ва захираҳои интернетии солҳои охир, ташкил додаанд.

Пойгоҳи таҳқиқот. Диссертатсияи дар заминаи Шуъбаи сиёсатшиносии Институти фалсафа ва сиёсатшиносии ба номи А. Баҳовaддинови АМИТ ба анҷом расидааст. Инчунин, пойгоҳи таҳқиқот аз сарчашмаҳои илмӣ, осори таълифкардаи муҳаққиқони ватанию хориҷӣ, оид ба масъалаҳои гендер, иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ, давлатсозӣ, инчунин санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва байналмилаӣ ташкил медиҳанд.

Навгонии илмии таҳқиқот, пеш аз ҳама, дар он зоҳир мегардар, ки масъалаи иштироки занон дар раванди ташаккули давлати миллии соҳибистиқлол дар Тоҷикистон бори нахуст ба таври комплексӣ дар доираи имкониятҳои методологии илми сиёсатшиносӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Ба сифати навгонӣ дар таҳқиқот инчунин нуқтаҳои зеринро номбар кардан мумкин аст:

- аввалин бор масъалаи баробарии гендерӣ дар ҳаёти иҷтимоию сиёсии ҷомеа ба сифати предмети омӯзиши илмӣ баррасӣ гардидааст;

- баробарии гендерӣ ҳамчун шарти асосии иштироки фаъоли занон дар равандҳои сиёси ҷомеа муайян ва асоснок карда шудааст;

- масъалаи омилҳои монеъшавандаи иштироки занон дар ҳаёти сиёсию иҷтимоии давлатҳои муосир дар асоси далелҳои мушаххас таҳлил гардидааст;

- асосҳои ҳуқуқии татбиқи баробарии гендерӣ дар Тоҷикистон арзёбӣ шуда, тавсифи худро ёфтаанд;

- заминаҳои иҷтимоию сиёсии фаъолшавии занони Тоҷикистон дар бунёди давлати миллии соҳибихтиёр муайян гардида, омӯхта шудаанд;

- дурнамои иштироки занон дар таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон муқаррар шуда, мавриди таҳқиқ қарор гирифтааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. **Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:**

1. Баробарии гендерӣ ҳамчун яке аз шартҳои муҳими рушди ҷомеаи демократӣ ва давлати ҳуқуқбунёд аҳамияти калидӣ дорад. Бо вуҷуди он ки масъалаҳои баробарии гендерӣ дар корҳои илмӣ то андозае мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд, зарурати омӯзиши он ҳамчун объекти мустақили таҳқиқоти сиёсатшиносӣ боқӣ мемонад. Асосҳои назариявии таҳқиқ собит месозанд, ки иштироки фаъоли занон дар раванди бунёди давлати соҳибистиқлол танҳо дар шароити таъмини воқеии баробарии ҳуқуқу имкониятҳои занону мардон имконпазир буда, баробарии гендерӣ бояд на танҳо дар санадҳои ҳуқуқӣ, балки дар амалияи фаъолияти институтҳои давлатӣ ва ҷомеа татбиқ гардад.

2. .Иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ зери таъсири омилҳои гуногуни иҷтимоӣ, иқтисодӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ қарор дорад. Монеаҳои анъанавию фарҳангӣ, қолабҳои иҷтимоӣ, нобаробарии имкониятҳои иқтисодӣ, инчунин зӯроварӣ ва табъиз нисбат ба занон иштироки фаъоли онҳоро маҳдуд менамоянд. Дар баробари ин, таҳкими заминаҳои ҳуқуқии таъмини баробарии гендерӣ ва мутобиқ намудани онҳо ба меъёрҳои байналмилалӣ шарти муҳимми баланд бардоштани нақши занон дар бунёди давлати соҳибистиқлол мебошад.

3. Тақвияти иштироки занон дар идоракунии давлатӣ фароҳам овардани заминаҳои мусоиди иҷтимоию сиёсӣ, рушди институтҳои демократӣ, баланд бардоштани сатҳи дастгирии давлатӣ ва ҷамъиятӣ, инчунин бартараф намудани стереотипҳои гендерӣ ва анъанаҳои патриархалиро тақозо менамояд. Дар чунин шароит занон метавонанд имкониятҳои худро дар фаъолияти сиёсӣ, давлатӣ ва ҷамъиятӣ пурра амалӣ намоянд.

4. Таҷрибаи давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон нишон медиҳад, ки васеъ гардидани иштироки занон дар низоми идоракунии давлатӣ ба баланд гардидани самаранокии идоракунӣ, таҳкими институтҳои демократӣ ва рушди устувори ҷомеа мусоидат менамояд. Аз ин рӯ, баланд бардоштани нақши занон дар идоракунии давлатӣ ва раванди таҳкими истиқлоли давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон яке аз самтҳои муҳими сиёсати давлатӣ буда, такмили механизмҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқии дастгирии онҳо аҳамияти муҳимми назариявӣ ва амалӣ дорад.

Дар шароити афзоиши пешгӯинашавандагии равандҳои ҷаҳонӣ ҳам дар рушди иҷтимоӣ ва ҳам дар сиёсат, эҷоди имиҷе, ки занонро ба муносибати муайян нисбат ба роҳбарӣ ё ҷараёни сиёсии додашуда водор месозад, аҳамияти бештар пайдо мекунад. Дар Тоҷикистони муосир ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба вуҷуд оварда шудаанд ва онҳо қодиранд барои иштироки босамари занон дар раванди минбаъдаи таҳкими истиқлолияти давлати миллӣ мусоидат намоянд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар нуқтаҳои зерин инъикос ѐфтааст: омода ва тайѐр намудани курси махсус вобаста ба омӯзиши сиѐсати гендерӣ; таҳияи барнома ва консепсияҳои пешбурди сиѐсати гендерӣ марбут ба сиѐсати гендерӣ; ҷиҳати таҳкими қонунгузории миллӣ дар самти баланд бардоштани вазъи занон ва духтарон; истифодаи маводи диссертатсионӣ ҳангоми омода кардани матни суханрониҳо, баромадҳо, маърӯзаҳо, мақолаҳои илмӣ, рисолаҳои магистрӣ, номзадӣ ва докторӣ.

Аҳамияти амалии таҳқиқот дар он аѐн мегардад, ки натиҷаҳои бадастоварда ва хулосаҳои пешниҳоднамудаи муаллиф ҷиҳати такмили минбаъдаи сиѐсати гендерӣ мусоидат мекунанд. Маводи диссертатсияро ҳангоми таҳияи барномаҳои таълимӣ аз фанни сиѐсатшиносӣ, низоъшиносӣ ва курсҳои махсус дар самти сиѐсати гендерӣ истифода бурдан мумкин аст.

Дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот. Дақиқ будани маълумот, истифодаи сарчашмаҳои расмӣ, кофӣ будани ҳаҷми маводи таҳқиқотӣ, коркарди натиҷаи таҳқиқот ва ҳаҷми интишорот эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқотро таъмин мекунанд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмии натиҷаҳои таҳқиқоти назариявӣ манзур шудаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи довталаби дараҷаи илмӣ дар мавзӯи “Иштироки занон дар раванди бунѐди давлати соҳибистиқлол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” аз рӯйи мазмун ва муҳтавои худ ба шиносномаи ихтисоси илмии 5.6.2. – Ниҳодҳо, равандҳо а технологияҳои сиѐси мутобиқат менамояд. Мавзӯи таҳқиқ ба масъалаҳои раванди сиѐсӣ,рушди ниҳодҳои сиѐсӣ, иштироки субъектҳои сиѐсӣ дар идоракунии давлатӣ, сиѐсати гендерӣ ва нақши занон дар таҳкими давлатдории миллӣ алоқаманд буда, дар доираи самтҳои таҳқиқотии пешбининамудаи шиносномаи ихтисоси мазкур иҷро гардидааст.

Саҳми шахсии довталаби дарѐфти дараҷаи илмӣ. Интихоби мавзуъ, таҳия ва таҳлили ҳамаҷонибаи таҳқиқоти диссертатсионӣ натиҷаи фаъолияти чандинсолаи илмии муаллиф мебошад. Тамоми давраи татбиқи нақшаи

корҳои таҳқиқотӣ бо иштироки бевосита ва пешниҳодҳои муаллиф сурат гирифтааст. Хулосаҳое, ки дар диссертатсия ба даст оварда шуданд ва инчунин пешниҳодҳои ирсолгардида дар он, натиҷаи таҳқиқоти мустақилонаи шахсии мо ба шумор меравад.

Тасвиб (апробатсия) ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Рисолаи диссертатсионӣ дар маҷлиси Шуъбаи сиёсатшиносии Институти фалсафа ва сиёсатшиносии ба номи А. Баҳоваддинови Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон санаи 16 июни соли 2026 мавриди муҳокима қарор гирифта, натиҷаҳои таҳқиқотии он ҳамчун кори илмии анҷомдодашуда баҳогузорӣ гардида, барои дифоъ дар Шурои диссертатсионӣ тавсия гардидааст.

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Натиҷа ва дастовардҳои таҳқиқот ин 3 мақолаи илмӣ дар маҷаллҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва 5 мақола дар конференсияҳои илмии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ ба табъ расидаанд.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсия аз муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, се боб, шаш зербоб, хулоса, тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот ва рӯйхати адабиёт иборат аст. Ҳаҷми умумии диссертатсия 182 саҳифаи компютериро ташкил мекунад.

БОБИ I. АСОСҲОИ НАЗАРИЯВИИ ТАҲЛИЛИ МАСЪАЛАИ БАРОБАРИИ ГЕНДЕРӢ ДАР РАВАНДҲОИ СИЁСӢ

1.1. Баробарии гендерӣ дар ҳаёти сиёсии ҷомеа ҳамчун объекти таҳлили илмӣ.

Далели бебаҳс аст, ки аз нимаи дуюми асри XX мушкилоти баробарии гендерӣ, ҳамчун яке аз ҷанбаҳои асосии адолати иҷтимоӣ, ба «алфа ва омега»-и сиёсати шаҳрвандӣ дар кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон ва мавзӯи марказии баҳси зеҳнӣ табдил ёфтааст. Дар ин миён, аз назари олимони шинохта ва феминистҳо, таъкид бар фарқиятҳои бунёдии одамон аз рӯи нишонаи гендерӣ дар як қатор институтҳои иҷтимоӣ зоҳир мешавад, ки асоси муқаррароти он ва қонунгузориро барои муносибати фарққунанда ба шаҳрвандон ташкил медиҳад.

Ҳанӯз дар нимаи аввали асри XIX дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, ки яке аз нахустин давлатҳои демократӣ маҳсуб меёбад, ҷараёни феминистӣ шакл гирифта, тадриҷан рушд намуд. Ин раванд ба фъол гардидани иштироки сиёсии занон, ки пеш аз ҳама бо ташкили ҳаракатҳои ҷамъиятӣ ҷиҳати бекор намудани ғуломӣ алоқаманд буд, мусоидат кард. Ба мақомоти давлатӣ, ки ирсол мегардиданд, ки аксаран бо имзои занон тасдиқ мешуданд. Бо вуҷуди ин, бинобар маҳрум будан аз ҳуқуқҳои расмии сиёсӣ, занон имкони расонидани таъсири воқеӣ ба қабули чунин қарорҳоро надоштанд. Аз ҷумла, соли 1840 дар конфронси ҷаҳонии мубориза бар зидди ғуломӣ, ки дар шаҳри Лондон баргузор гардид, ба ягон зан иҷозати иштирок дода нашуд. Маҳз ҳамин ҳолат ба густариши ҳаракати занон барои ҳифз вабарқарор намудани ҳуқуқҳои баробари ҳамаи иштирокчиёни раванди сиёсӣ такони ҷиддӣ бахшид.

Ба ақидаи муҳаққиқи рус А.Н. Себрюк, «ин асосан аз стереотипҳои кӯҳнаи (анахронистии) таърихан муқарраршуда вобаста аст, ки сарфи назар аз муқаррароти қонунгузории баробарии гендерӣ, тавассути забон васеъ карда мешаванд. Дар он кӯшиши патриархалии муайян кардани

шахс ва фард ба таври возеҳ намоён аст, ки дар забонҳои фаронсавӣ, англисӣ, олмонӣ ва дигар забонҳо ба таври возеҳ нишон дода шудааст» [141]. Дар ин замина дар шуури ҷамъиятӣ як ҷабҳаи мазҳакавӣ ба вуҷуд омад, ки дар он «мантиқи занона» дар муқобили мантиқи инсонӣ, ё ба таври дақиқтар, мантиқи мардона, ки дар кишварҳои пасошӯравӣ хос буд, зикр мешуд. Ин ва дигар бисёр хурофотҳое, ки аз ҷиҳати таърихӣ дар забон реша доранд, нисбат ба занон, боиси табъизи равшани онҳо дар арсаи иҷтимоию сиёсӣ гардиданд.

Табақабандии иҷтимоии аз ҷиҳати таърихӣ муайяншудаи ҷинсӣ, ҳатто дар шароити баробарии гендерӣ, ки қонунан муқаррар шудааст, ҳам дар кишварҳои пасошӯравӣ ва ҳам дар саросари ҷаҳон, асоси решагирии иҷтимоии нобаробарӣ ва табъизи гендерӣ мегардад. Барои мисол, метавон ба он тақсимоти анъанавии гендерӣ дар бозори меҳнат ишора кард, ки то ҳол дар аксари кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ мушоҳида мешавад. Масалан, як қатор соҳаҳои фаъолият, аз ҷумла маориф, тандурустӣ, хӯрокворӣ, фарҳанг, хизматрасонӣ ва дигар бахшҳо мавҷуданд, ки дар онҳо аксаран занон ҳамчун омӯзгор, тарбиятгар, ҳамшираи шафқат, дӯзанда ва намояндагони дигар касбҳо фаъолият менамоянд. Дар шуури ҷомеа ҳар яке аз ин касбҳо бештар бо он вазифаҳое пайванд доранд, ки дар ҷомеаи анъанавӣ асосан аз ҷониби занони машғул ба корҳои хонаводагӣ иҷро мешуданд. Баръакс, вазифаҳои мард аз қадим бо фазои берун аз хонааш, ҷаҳони беруна алоқаманд буданд ва аз ин рӯ, соҳаи фаъолияти ӯ идоракунии давлат, дифоъ ва забт буд.

Бисёре аз муҳаққиқони маъруф ва шуҳрати ҷаҳонӣ дошта бар ин бовaранд, ки тағйироти ҷиддӣ дар самти фаъолияти мардону занон ҳатто пас аз тағйироти куллии иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки дар натиҷаи мавҷи дуюми таҳаввулоти тамаддунӣ ба вуҷуд омадаанд, ба амал наомадааст. Занон, ҳамон тавре ки социологи амрикоӣ Элвин Тоффлер дуруст қайд кардааст, то ҳол дар минтақаи хонагии консервативӣ ва ғайримарказӣ боқӣ мондаанд, дар ҳоле ки мардон ба ҳаёти ҷамъиятӣ машғул буданд.

Бояд тазаккур дод, ки ба ақидаи ӯ, маҳз дар ҳамин давра баҳои нодуруст ба нақши иҷтимоии зан ташаккул ёфт, ки на танҳо таассуби идеологиро нисбат ба қобилиятҳои онҳо ба вуҷуд овард, балки табъизи ошкороро низ ба бор овард. Ин табъиз дар паст задани мақоми иҷтимоии занон ва дар натиҷа, дар камтар пардохт кардани музди меҳнат дар соҳаҳое, ки аксарияти кормандонро намояндагони ин ҷинси инсоният ташкил медоданд, зоҳир шуд [73].

Ба ибораи дигар, дар ҷомеаи муосир мухолифати равшан байни баробарии гендерӣ, ки дар қонунҳо муқаррар шудааст, ва равандҳои воқеии иҷтимоӣ, ки бо нигоҳ доштани фарқиятҳои гендерӣ дар қариб ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ тавсиф мешаванд, мушоҳида мешавад. Маълум аст, ки дар нимаи дуюми асри XX, яъне дар даврае, ки ин қабати иҷтимоӣ субъекти пурраи сиёсӣ мегардад, тағйироти ҷиддӣ дар биниши имкониятҳои иҷтимоии зан ба амал наомадааст. Ин ҳодисаи он замонро, ки ҳаракати занони муттаҳидшуда (феминистӣ) ба вуҷуд омад, ба таври равшан нишон медиҳад. Намояндагони он ба мушкилоте, ки занон ҳамчун иштирокчиёни баробарҳуқуқи ҳаёти сиёсӣ ва ҷамъиятӣ дучор мешуданд, таваҷҷуҳ зоҳир карданд.

Дар ин замина, бояд ба асари феминисти шведӣ С. Файерстоун бо номи «Диалектикаи ҷинс: далелҳо барои инқилоби феминистӣ» ишора кард. Вай, бо истифода аз мероси файласуфони бузург К. Маркс, Ф. Энгелс ва З. Фрейд, на танҳо кӯшиш кард, ки решаҳои нобаробарии гендерӣ дар ҷомеа, хусусан дар арсаи сиёсат, ошкор созад, балки омилҳоеро низ нишон диҳад, ки ҳаракати занонро дар асри XX ба вуҷуд оварданд ва тақвият бахшиданд [221].

Барои муайян кардани сабабҳои нобаробарии гендерӣ дар сиёсат, нашрияҳои феминистҳои сиёсатшиноси амрикоӣ - Кейт Миллетт, Сюзан Браунмиллер, Кэтрин Мак Киннон ва дигарон низ аҳамияти калон доранд. Дар асарҳои онҳо, аз як тараф, ба сарчашмаҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва фалсафии нобаробарии мавҷудаи гендерӣ ва аз тарафи

дигар, ба мушкилоте, ки занон ҳангоми тасдиқи ҳуқуқи худ ба шахсияти худӣ дучор мешуданд, таваҷҷуҳи махсус дода шудааст.

Фаъолшавии ҳаракати занони муосир (феминистӣ) дар ИМА ва Аврупо, ки дар охири солҳои 60-ум ва аввали солҳои 70-уми асри гузашта ба амал омад, барои ташаккули як низоми комилан нави арзишҳои ғарбӣ аҳамияти бузург дошт ва ин дар солҳои 80-уми ҳамон давра ба таври пурра зоҳир шуд.

Шурӯъ аз он вақт то инҷониб, феминизм ҳамчун ҳаракат барои ҳимояи баробарии мардону занон, қисми ҷудонашавандаи сиёсати шаҳрвандӣ ва иҷтимоии аксари кишварҳои пешрафта гардид. Бо вуҷуди ин, масъалаи баробарии гендерӣ ҳалшуда ҳисобида намешавад, зеро раванд ба сӯи тасдиқи арзишҳои баробарӣ бо як қатор мушкилот ҳамроҳӣ мекунад, ки дар байни онҳо нақши пешбарандаро стереотипҳои гендерӣ ва нобаробарии умумии иҷтимоӣ ишғол мекунанд.

Мушкилоти ҷиддӣ дар ҳалли масъалаҳои иштироки занон дар сиёсат аз он сабаб ба вуҷуд меояд, ки на ҳамаи кишварҳо дар як вектори идеологии ягона бо арзишҳои аврупоӣ рушд мекунанд ва аз ин рӯ, на танҳо рушд медиҳанд, балки стереотипҳои анъанавии гендерӣ низ парвариш мекунанд, зеро онҳоро асоси фаъолияти «муътадили» ҷомеа мешуморанд.Аз ин рӯ, ба назари муҳаққиқон, таҳлили омилҳои сиёсӣ ва иҷтимоию фарҳангие, ки ба ташаккули чунин дарк мусоидат намудаанд ва баробарии гендериро ҳамчун шарти муҳими таъмини баробариииҷтимоӣ ба хотири “адолат ва сулҳ” арзёбӣ мекунанд, аз нигоҳи мо, мантиқан асоснок мебошад.

Тибқи иддаои баъзе таҳқиқотчиён, имрӯз ҳеҷ кас дар ин далел шубҳа надорад, ки баробарии гендерӣ ҳамчун яке аз шаклҳои (навъи муайян) баробарии иҷтимоӣ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ баромад мекунад, ки дар ниҳоят дар риторикаи зеҳнӣ амалӣ мешавад, дар ҳоле ки муносибатҳои иҷтимоии иерархӣ дар фарҳанги пеш аз муосир фурӯ мепошанд Матн [192].

Масалан, консепсияи баробарии умумие, ки аз ҷониби масеҳият ба вуҷуд омада буд, дар лаҳзаи пайдоиши калисои муассисавӣ, ки ба гуфтаи Ҳ. Ҳегел, на танҳо ҳамчун «дин дар муқобили дини дигар, балки ҳамчун вуҷуди дунявӣ дар баробари ҳастии дунявии воқеӣ» [30, с. 313] арзёбӣ мешуд, комилан аз байн бурда шуд. Ин гуна фикр аз он шаҳодат медиҳад, ки ҳаёти рӯҳонӣ дар Исои Масеҳ дар ҳаёти заминӣ бо ихтиёри худ, ки ба шахсони алоҳида хос аст, оғоз меёбад ва аз ин рӯ, Малакути Худо бояд ба таври махсус ташкил карда мешуд. Зеро донистани ҳақиқат аз ҷониби инсон танҳо барои рад кардани ихтиёрии хоҳиши бад кифоя аст ва хоҳиши инсон ба илоҳият гӯш надодааст ва аз ин рӯ, «фаҳмиш ҳанӯз мустақил нест, балки танҳо дар рӯҳи қудрати бегона вуҷуд дорад» [30, с. 313].

Ба ибораи дигар, дар доираи расмӣ гардидаи дини масеҳӣ, таълимот дар бораи он, ки дар ҳаёти гунаҳкоронаи заминӣ инсон танҳо наметавонад озодии худро амалӣ созад, рушд мекунад ва бинобар ин, ба ҷомеаи масеҳиён роҳбарон ва ташкилоти дунявӣ лозим буданд, ки тавассути онҳо ҳақиқат таъриф ва ба он пайвастагии ғояҳои динӣ таъмин карда шавад.

Фаромӯш набояд кард, ки сарфи назар аз эътирофи умумии «алфа» ва «омега»-и имони масеҳӣ дар шахс ва таълимоти Исои Масеҳ, дини насронӣ на танҳо аз ғояҳое, ки ӯ ба ҷаҳонбинии аврупоӣ ворид кардааст, балки аз мавъизаҳои ҳавворион низ ташаккул ёфтааст [30, с. 310]. Ба таври равшан, тасдиқи принсипи патриархалӣ дар ҷаҳонбинии масеҳӣ бо робитаи наздикии фарҳанги ибтидоии масеҳӣ бо ҷаҳонбинии антикӣ, ки меъёрҳои он аз ҷониби файласуфони шинохтаи он замон (Тертуллиан, Августин, Фома Аквинский ва дигарон) аз нав баррасӣ шуда буданд, ба вуҷуд омадааст. Дар натиҷа, ҳама гуна тасвири «занона» рамзан бо гуноҳ баробар карда шуд ва ин дар ҳассосияти нодуруст зоҳир мешуд. Ба ибораи дигар, паст заданӣ ва махсусан мавқеи тобеи зан дар оила ва

ҷамъият бо он шарҳ дода мешуд, ки маҳз зан аввалин шуда ба васваса дода шуд - дар ӯ сабаби афтидан ба гуноҳ дида мешуд.

Қайд кардан зарур аст, ки кӯшишҳои инфиродӣ ва вазъии занон дар фарҳанги пеш аз муосир барои асоснок кардани ҳуқуқи худ ба аҳамияти иҷтимоӣ ва дар натиҷа, ба баробарии гендерӣ, ҳанӯз ягон асос барои гуфтан дар бораи пайдоиши ғояҳои феминистӣ дар ин давра намедиҳанд. Баръакс, онҳо шаҳодат медиҳанд, ки дар фарҳанги замонҳои пешин муносибатҳои патриархалӣ ҳукмфармоӣ намуда, занро дуюмдарҷа меҳисобиданд ва бинобар сабаби сохторҳои иерархии ҷамъиятии он замон, ҳар гуна имкониятро барои татбиқи иҷтимоии ӯ маҳдуд мекунанд. Таназзули онҳо бо аломатҳои аввалини дунёгароӣ (секуляризатсия) шурӯъ мешавад, ки ин боиси тадриҷан аз ҳаёти оилавӣ, арсаи ҷамъиятӣ ва сиёсат берун ронда шудани дин мегардад.

Андешаи шабеҳро файласуфи амрикоӣ Ҷудит Батлер низ баён мекунад ва менависад, ки ҷаҳонбинии падаршоҳӣ дар асри XVII дигар қобили қабул набуд, зеро ба ҷои он «тасаввуроти нав дар бораи табиати инсон ва тарзи ташкили иҷтимоию сиёсии ҷамъият ба вуҷуд омад... Сидни Тиррел ва Ҷон Локк маншаи қудрати сиёсиро дар шартномаи байни шахсони озод тавзеҳ додаанд. Шартнома ва интихоби инфиродӣ ҷои пайдоиш ва тартиби илоҳиро ҳамчун муҳимтарин омилҳои таҳлили иҷтимоӣ ва сиёсӣ гирифтанд. Ин тағйиротҳо масъалаҳои марбут ба мавқеи иҷтимоии занонро дар низоми нав ба миён гузоштанд» [206, с. 107].

Дар таҳаввулоти фалсафӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангии модерн, идеологи фаронсавии ҳаракати феминистӣ Симона де Бовуар низ заминаҳо барои ташаккули азмҳо оид ба барқарор намудани баробарии гендерӣ мебинад. Дар асоснокунии ин нуқтаи назар, вай ба зуҳуроти эмансипасияи занон дар фарҳанги муосири аврупоӣ, ки пеш аз ҳама дар озодии ҷинсии занони қабатҳои болоии ҷамъият зоҳир мешавад, истинод мекунад. Ин ҳолат дар як қатор ҳолатҳо баёнгари таъсири занон, бахусус маҳбубаҳои

шоҳон, ба равандҳои ҷамъиятӣ буд. Мисоли ба ҳамин монанд ва нишондиҳандаи иродаи барқарор кардани баробарии гендерӣ метавонад падидаи Жанна д'Арк бошад, ки ҳаёт ва фаъолияти ӯ дар таърихи фарҳанги Аврупо аҳамияти бениҳоят калон дошт [32].

Ин мисолҳое, ки аз ҷониби таҳқиқотчиёни дар боло зикргардида оварда шудаанд, ба назари мо, набояд танҳо ҳамчун шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангии рушди ҳаракат барои таъмини баробарии гендерӣ баррасӣ шаванд. Баръакс, онҳо, мисли ҳеҷ далели дигар, афзоиши тамоюлҳои падаршоҳиро ба таври равшан нишон медиҳанд, ки дар ин ҳолат дар кӯшишҳои занон барои ба худ хос кардани баъзе хусусиятҳои хоси мардонагӣ зоҳир мешаванд. Тамоюли тақвияти вобастагии зан ба падаршоҳӣ (патриархат) бештар дар асарҳои мутафаккирони баъдина зоҳир мешавад, ки аз як тараф, ғояи шартномаи иҷтимоиро, ки аз ҷониби ҳамаи фардиятҳое, ки аз табиат озоданд, баста мешавад, инкишоф доданд ва аз тарафи дигар, ғояи нобаробарии табиии занонро асоснок карданд.

Дар ин маврид, таҳқиқоти Жан-Жак Руссо метавонад ҳамчун як мисоли равшан хизмат кунад. Ӯ қайд менамояд, ки шартномаи иҷтимоӣ «на танҳо баробарии табиии одамонро аз байн мебарад, балки онро бо баробарӣ ҳамчун шахсони воқеӣ дар назди қонун, инчунин ҳамаи он нобаробариҳоеро, ки табиат дар табиати ҷисмонии онҳо гузоштааст, иваз мекунад; ва ҳарчанд одамон аз рӯи қувват ё қобилият нобаробар бошанд ҳам, онҳо дар натиҷаи консенсус ва аз рӯи ҳуқуқи худ баробар мешаванд» [64, с. 95]. Аҷибаш ин аст, ки дар ин заминаи фалсафӣ, мутафаккир мавқеи тобеи занро асоснок мекунад, ки мувофиқи «асрори» ба ӯ додашудаи табиат, наметавонад шахси баробар дар назди қонун бошад. Аз ин рӯ, Жан-Жак Руссо иддао мекунад, ки зан бояд ба оила ва шавҳараш тамаркуз карда, ӯро бо «дигаргунии» худ пурра месозад. Ба ин васила, имкониятҳои занро барои бунёди ҷамъияти одилона, ки ӯ

онро ҳамчун иттиҳоди шахсони аз ҷиҳати табиат баробар тафсир мекунад, ошкор месозад [64, с. 108].

Моҳиятан, ин мутафаккир дар робита ба масъалаи гендерӣ дар доираи арзишҳои анъанавии патриархалӣ боқӣ мемонад ва аз ин рӯ, бар ин назар аст, ки зан наметавонад шахсияти комил бошад ва ҳуқуқу озодиҳои иҷтимоию сиёсии баробар бо мардро дошта бошад.

Таълимоти Жан-Жак Руссо дар бораи занон аз нуқтаи назари патриархалӣ, дар бораи баробарии табиии инсонҳо, каме дертар дар антропологияи файласуфи немис Иммануил Кант низ ба назар мерасад. Вай таъкид мекунад, ки ҳамаи одамон бояд худро шаҳрвандони ҷаҳон биҳисобанд, «барои муошират бо дигарон пешбинӣ шудаанд ва дар ин муколама тавассути санъат ва илм фарҳанг, маданият ва ахлоқи худро инкишоф диҳанд. Ҳама гуна майли табиии ҳайвонии онҳо ба ба итоаткории пассивии импулсҳои бароҳатӣ ва некӯаҳволӣ, ки онҳо хушбахтӣ меноманд, метавонист тавассути муборизаи фаъол бо монеаҳои аз ҷониби дағалии табиати онҳо, ки сазовори инсоният аст, ба вуҷуд ояд» [40, с. 354].

Ҳамзамон, худи ғояи шаҳрвандии ҷаҳонӣ, ки аз табиати баробари инфиродӣ иборат аст, аз ҷониби И. Кант аз мавқеъҳои падаршоҳӣ баррасӣ мешавад. Аз як тараф, ӯ иддао дорад, ки занон бо қобилиятҳои зеҳнии баробари мардон таваллуд шудаанд ва аз тарафи дигар, таъкид мекунад, ки вақте мардон аз арзишҳои худ ҳидоят меёбанд, онҳо тамоми ҷаззобияти занонаи худро гум мекунанд. Бо вуҷуди ин, мутафаккир ҳангоми тавсифи симои “занонагӣ”, ки ба ин ҷаҳонбинӣ хос аст, аз арзёбии мустақими он худдорӣ намуда, бештар таваҷҷуҳи худро ба мушкилоти “мардонашавӣ” - и занон дар раванди мубориза барои ҳуқуқҳои баробар бо мардон равона месозад, зеро онҳо маҷбур буданд аз нозукӣ ва латофати хоси худ даст кашанд. Дар натиҷа, барои расидан ба ҳамдигарфаҳмӣ ё хешовандии комил бо мардон, ба онҳо «чизе, ҷуз риш, намерасид» [40, с. 319].

Ин ҳолат ба он вобаста буд, ки дунявигардонӣ (секуляризатсия), ки инсонро аз тартиботи илоҳӣ озод карда, ӯро ба шахси баробарҳуқуқ табдил дод, одатан ба зан дахл надошт. Зан, сарфи назар аз ҳама тағйироти фалсафӣ ва иҷтимоию фарҳангӣ, ҳамчунон «дигар» ҳисобида мешуд, ки инро Жан-Жак Руссо моҳирона нишон додааст. Мувофиқан, ғояи баробарии табиии одамон, ки дар он замон таҳия ва ба таври васеъ таблиғ мешуд, одатан танҳо ба намояндагони ҷинси мард дахл дошт, ки инро шиори хеле патриархалии Инқилоби Фаронса - «Озодӣ, Баробарӣ, Бародарӣ» ба таври возеҳ нишон медиҳад». Мазмуни ин мафҳумҳо ва барномаи иҷтимоии модернизм, ки он соли 1789 поягузорӣ шуда буд, дар Эъломияи ҳуқуқҳои инсон ва шаҳрванд эълон гардид.

Масалан, мафҳуми «озодӣ», чунон ки дар моддаи 4-и ҳамин Эъломия омадааст, дар он замон ҳамчун имконияти «анҷом додани ҳар коре, ки ба дигарон зиён намерасонад: аз ин рӯ, татбиқи ҳуқуқҳои табиии ҳар инсон танҳо бо он чедудҳое маҳдуд мешавад, ки ба дигар аъзои ҷамъият имкони истифодаи ҳамон ҳуқуқҳоро медиҳанд» тафсир мешуд. Дар навбати худ, мафҳуми «адолат дар мадди аввал ҳамчун баробарии имкониятҳо баён гардид, ки дар моддаи 6-и ин Эъломия қайд шудааст. Дар он таъкид шуда буд, ки ҳама «шаҳрвандон дар назди қонун баробаранд ва аз ин рӯ, ба таври баробар ба ҳама мансабҳо, вазифаҳои давлатӣ ва касбу кор, мувофиқи қобилиятҳои худ ва бидуни ягон фарқият, ба истиснои онҳое, ки аз ҷиҳати сазоворӣ ва қобилиятҳояшон фарқ мекунанд, дастрасӣ доранд» [209].

Аз назари мо, дар ин ҷо мафҳуми «бародарӣ», ки ҳамчун таҳкими ягонагии сиёсӣ ва ҳадафаш «таъмини ҳуқуқҳои табиӣ ва бунёдии инсон» мебошад, то андозае баҳсбарангез аст» [209].

Бо вуҷуди номуайянии қобили мулоҳизаи мафҳуми «бародарӣ», маҳз тавассути он патриархалии ҷомеаи муосир ва нобаробарии ҷинсӣ, ки ба он хос аст, нишон дода мешуд. Албатта, фарзияҳои мо метавонанд то андозае мухолиф ба назар расанд, зеро дар он замон дар афкори

фалсафӣ-сиёсӣ идеяи баробарии мардон ва занон борҳо баён шуда буд. Ҳамин тавр, ҳанӯз дар давраи ташаккули ҷаҳони муосир, файласуфи фаронсавӣ ва феминисти қотеъ Франсуа Пуллен де Ла Барр дар рисолаи машҳури худ «Дар бораи баробарии ҷинсҳо» ҷонибдори додани ҳуқуқ ва имкониятҳои иҷтимоии баробар ба занон бо мардон буд. Ин талабот дар заминаи консепсияи бартаридоштаи баробарии табиии инсонӣ, ки мардон ва занонро баробар меҳисобад, баён шуда буд [134].

Кӯшишҳои вазъиятӣ, одатан аз ҷиҳати хронологӣ ва консептуалӣ пароканда барои мубориза баҳри баробарии гендерӣ, ба назари мо, дар давраи модернӣ таблиғи назаррас наёфтанд. Даъватҳо ба баробарӣ ва озодӣ ба занон дахл надоштанд, ки дар натиҷа мақоми иҷтимоии онҳо ба таври назаррас тағйир наёфт. Онҳоро, мисли замонҳои пешин, дидаву дониста ва мақсаднок ба иштирок дар ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсии ҷомеа роҳ намедоданд. Ба ин илова, занон, эҳтимол, одатан аз мақоми пасттар ва тобеи худ огоҳ набуданд, ки инро кӯшиши файласуф ва арбоби сиёсии машҳури фаронсавӣ Олимпия де Гуж барои бедор кардани шуури занон дар «Эъломияи ҳуқуқҳои зан ва шаҳрванд» ба таври равшан нишон дод: «Зан, бедор шав! Огоҳии ақл дар тамоми олам паҳн мешавад; ҳуқуқҳои худро талаб кун. Табиати пуркудрат дигар ба доғи таассуб, ифрот, хурофот ва дурӯғ гирифтор нест. Нури ҳақиқат торикии беақлӣ ва зулмро аз байн бурд» [43, с. 190].

Бе шакку шубҳа, даъватҳои ӯ далели қотеъест бар он ки ҳанӯз дар он замонҳо дар баъзе доираҳои иҷтимоӣ дар шуури занон дарки ҳолати таҳқиромези худ вуҷуд дошт. Дар айни замон, хосияти беназири суханварии нависанда асос медиҳад, ки аксарияти занони муосир мақоми худро табиӣ меҳисобиданд ва аз ин рӯ, дар бораи тағйир ё инқилоби куллии он савол намедоданд. Тахмини мо дар ин маврид бо гуфтаҳои М. Майерс, ки дар он замон воқеияти мавҷударо таҳлил карда, таъкид мекард, ки аксари занон ба далели надоштани иқтидори зеҳнии таваллудӣ, балки аз он сабаб, ки мардон имконияти дастрасии онҳоро ба таҳсил маҳдуд месохтанд

ва дар натиҷа онҳо ҳамчун шахсони ноогоҳу сатҳӣ (“сагҳои шикорӣ” ва “бозичаҳо”) боқӣ мемонданд. Ӯ таъкид менамояд, ки чунин тасаввурот дар шуури зан аз давраи кӯдакӣ шакл мегирифт, ки «зебоӣ – тоҷи зан аст, ақл ба тани ӯ итоат мекунад ва дар доираи қалъаи тиллоии худ ҳаракат карда, вай ба зебу зинати зиндони худ мекӯшад» [43, с. 197]. Ҳамзамон, муҳаққиқ андешаи худро давом дода, иброз медорад, ки агар аз солҳои аввал таваҷҷуҳи зан ба масъалаи зебоӣ ва намуди зоҳирӣ ҷалб намешуд, ӯ ба дастовардҳои хеле бузургтар мерасид.

Маълум мегардад, ки эътирофи мақоми дуюмдараҷа, итоаткорӣ ва беҳуқуқии зан табиатан аз хусусияти таҳсилоти занона сарчашма мегирифт, ки одатан ба издивоҷ нигаронида шуда буд ва дар он ӯ барои рушди имкониятҳои худ ҳама гуна асос дошт. Шояд маҳз хусусияти таҳсилот, ки ба вазифаи репродуктивӣ нигаронида шуда буд ва мақоми итоаткоронаи занон боиси он мегардад, ки онҳо дар тағйироти сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангии асри XIX иштирокчиёни хеле беғайрат боқӣ монданд. Устуворшавии онҳо ба номуайянии тӯлонии афзалиятҳои легитимацияи ҳокимияти сиёсӣ, инчунин ба таълими занони заиф мусоидат кардааст. Афзоиши фаъолияти иҷтимоӣ дар якҷоягӣ бо демократикунонии тадриҷии муносибатҳои ҷамъиятӣ бо бартарият доштани арзишҳои патриархалӣ дар ҳаёти оилавӣ ҳамроҳӣ мешавад. Устуворшавии онҳо ба номуайянии тӯлонии афзалиятҳои рӯшоду қонунии ҳокимияти сиёсӣ, инчунин ба таълими занони заиф мусоидат кардааст. Миёни нафароне, ки давлатро бар пояи истиқлолият мехостанд ва онҳое, ки ба ҳифзи он дар чаҳорчӯби қонунияти монархӣ талош мекарданд, хатти равшан ва бешак кашида шуд.

Аз як тараф, ҳифзи арзишҳои падаршоҳӣ дар ҳаёти оилавии ҷомеаи Ғарб ва аз тарафи дигар, тағйироти куллии сиёсӣ, иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, нақши муҳимеро дар ташаккули арзишҳои нави асосии Аврупои дунявӣ бозиданд. Демократия, адолати иҷтимоӣ, баробарии сиёсиву ҳуқуқии инсон ва кафолати ҳуқуқии онҳо аз ҷониби қонун тадриҷан ба таркиби барномаҳои

сиёсӣ ворид гардида, ба меъёрҳои асосии ҳаёти ҷамъиятӣ табдил ёфтанд. Ба таври парадоксалӣ, ҳеҷ яке аз принсипҳои зикршуда ба заноне, ки то ҳол дар таҳти итоати патриархалӣ қарор доранд, татбиқ намешавад. Асоси иқтисодии ин ҳолат бо рушди босуръати саноат ва ҷалби меҳнати занон ба истеҳсолоти ҷамъиятӣ тадриҷан халалдор мешавад.

Ба назари баъзе пайравони феминизм, вуруди занон ба корҳои ҷамъиятӣ ва сиёсӣ барои равнақи шуури шаҳрвандӣ аҳамияти калон дорад. Ин боис шуд, ки занон ҳамчун як гурӯҳи ибтидоӣ бо манфиатҳои иқтисодию иҷтимоии худ баромад кунанд ва ин, албатта, пояҳои иерархияи анъанавии ҷинсиятро дар сиёсат заиф кард [85]. Албатта, тағйироти зикршуда боиси зиддияти оштинопазири ошкорои ҷинсӣ шуданд, зеро заноне, ки маҷбур буданд дар истеҳсолот кор кунанд, ба фазои муборизаи рақобатӣ ворид шуданд ва ин боиси табъиз ва стереотипҳои гендерӣ гардид, ки олимон борҳо ба он ишора кардаанд. Илова бар ин, меҳнати оммавии занон боиси истисмори аз ҳад зиёди ин қишри ҷомеа гардид, зеро онҳо ҳамчунон вазифаҳои модар, ҳамсар ва хонашинро иҷро мекарданд.

Аммо, чуноне ки феминисти рус О.В. Харитонова қайд мекунад, рӯзи корӣ дароз боқӣ монд ва музди меҳнати занон нисбат ба мардоне, ки дар ҳамон корхона ҳамон корро иҷро мекарданд, ба таври назаррас пасттар буд. Илова бар ин, занон аз ҳуқуқи шомил шудан ба иттифоқҳои касаба маҳрум буданд, ки ин, бешубҳа, боиси афзоиши норозигӣ гардида, барои таъсиси созмонҳои занони ҷиҳати ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои онҳо замина фароҳам овард [70].

Инчунин, ки бо вуҷуди норозигӣ ва эътирозҳо, ки ба мавҷи ҳаракати феминистӣ, ки ҷомеаи Аврупоро дар охири асрҳои XIX-XX ба ларза овард, оварда расониданд, ҳеҷ далеле вуҷуд надорад, ки дар ин давра тағйироти куллӣ дар муносибатҳои ҷамъиятӣ ба амал омада бошад. Муносибатҳои охирин ҳанӯз ҳам бо падаршоҳӣ ранггирифта буданд, ки сатҳи он дар натиҷаи интиқоли нақшҳои муносибатӣ ба соҳаи

истеҳсолоти ҷамъиятӣ ба таври назаррас афзоиш ёфт. Дар натиҷа, намояндагони феминизми ибтидоӣ на танҳо барои баробарии занону мардон мубориза мебаранд, балки барои иҷозати паҳн кардани хусусиятҳои «мардонагӣ» ба зани биологӣ низ кӯшиш мекунанд, ки бо ин роҳ арзишҳои падаршоҳиро боз ҳам бештар инкишоф медиҳанд.

Аз ин рӯ, барои бовар кардан асосҳо ба чунин ақидаҳо вуҷуд доранд, ки модерн падаршоҳиро халалдор намекунад, балки онро такмил ва ба як навъ идеал табдил медиҳад, ки дар ҳама сатҳҳои ҳаёти иҷтимоӣ ва фарҳангӣ амалӣ мегардад. Дар ин замина ҷолиби таваҷҷуҳ аст, ки ин раванд ҳамзамон бо тамоюлҳои умумии идеологие сурат мегирад, ки ба ҳифзи навъе аз латофату нафосати рӯ ба аз байн рафтан равона шудаанд.

Баъзе муҳаққиқон бар ин назаранд, ки ҳифз ва ҳатто ба таври хос мустаҳкам шудани падаршоҳӣ дар ҳаёти ҷамъиятии давраи модерн, дар назари аввал, бо консепсияи баробарии табиии инсон, шартномаи иҷтимоӣ ва демократикунонии умумии ҳаёти ҷамъиятӣ, ки дар он замон эълон мешуд, дар мухолифати муайян қарор дошт.

Шоёни зикр аст таъкид шавад, ки ин хусусият бори аввал дар осори файласуфони давраи Эҳё пайдо шуд. Онҳо таълимоти масеҳиро оид ба офариниш аз нав дида баромада, ба инсон мақоми нави иҷтимоӣ доданд. Масалан, мутафаккири итолиёвии давраи Эҳё Ҷованни Пико делла Мирандола, дар суханронии худ «Дар бораи арзиши инсон» таълимоти масеҳиро дар мавриди офариниш ба таври зерин тафсир кардааст: «Мо ба ту, Одам, на макони мушаххас, на симои хос ва на масъулияти алоҳида намебахшем, то ки ту худат макон, симо ва масъулиятро ба таври дилхоҳ, бо ирода ва тасмими худ интихоб кунӣ... Ман туро дар миёни олам қарор медиҳам, то аз ин макон ба осонӣ тамоми он чи дар дунёст, бингарию биёмӯзӣ. Ман туро на аз осмон, на аз замин, на аз ҷумлаи мурдагон ва на аз ҷумлаи ҷовидонон наёфаридаам, то ту, ки озоду шоистаи таҳсин ҳастӣ, худат сарнавишти худро бисозӣ...» [135].

Таъкид менамоем, ки аз нав дида баромадани куллии нақши занон дар ҳаёти иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва сиёсии ҷомеаи имрӯза ва дар даврaҳои баъдӣ низ сурат нагирифтааст. Раванди дунявишавӣ, ки бо ҷаҳонбинии давраи Эҳё шурӯъ шуда буд ва ба тағйири ҳаёти ҷамъиятӣ оварда мерасонид, аз як ҷониб, дар деизми Рене Декарт ва Исаак Нютон мазмуни консептуалӣ пайдо кард. Ҳамзамон, тавассути таҳияи консепсияҳои баробарии табиии инсон ва тавофуқи иҷтимоӣ, ки бар асоси нуқтаи назари гуногуни фалсафӣ ва ҷаҳонбинӣ аз ҷониби Томас Гоббс, Ҷон Локк, Шарл Монтескье, Волтер ва Жан-Жак Руссо баён шудаанд, номбар намудан мумкин аст. Андешаҳо ва таълимоти онҳо аз байн бурдани эътиқод ба муқаддасоти илоҳии ҳокимияти монархӣ, ки ба парадигмаи пешазмодерн хос буд, нақши муҳими идеологӣ бозида, барои ташаккули ҷомеаи демократӣ замина гузоштанд. Дар чунин ҷомеа ҳар як инсон, ки ҳамчун шахс эътироф мегардад, бояд барои татбиқи ҳуқуқҳои иҷтимоӣ ва сиёсии худ аз ҳуқуқу имкониятҳои баробар бархӯрдор бошад. Аниқтараш, модерн кӯшиш мекард, ки «ҷомеаи нав ва одилонаеро бунёд кунад, ки дар он ҳуқуқҳои табиӣ ва озодиҳои асосии ҳар як инсон амалӣ мешуданд, аммо дар айни замон, барои занон дари ворид шудан ба ин ҷомеаи нав баста боқӣ мемонд» [119].

Парадокс дар он аст, ки мафҳуми баробарии табиии одамон на танҳо боиси тағйири мақоми иҷтимоии занон гардид, балки ба тақвияти тамоюлҳои патриархалӣ ва пайдоиши табъизи гендерӣ низ мусоидат кард. Ҷолиби диққат аст, ки охирин дар он замон, ки барномаи иҷтимоии модернистӣ пурра амалӣ шуд, ба таври комил зуҳур кард.

Дар навбати худ, зан то замони тамаддуни имрӯза тавассути марде, ки номашро мебардошт (масалан, анъанаи баъзе кишварҳоро метавон мисол овард, ки занро бо мансубияти мардонааш шинохта мешавад - миссис Роберт Смит), эътибори иҷтимоӣ пайдо мекард ва аз ин сабаб, аз ҳар гуна арзиши иҷтимоӣ маҳрум буд. Яъне,, таҳаввулоти иҷтимоӣ, ки дар ҷомеаи муосир дар натиҷаи палид шудани ҷомеа ба вуқӯъ

пайвастанд, наметавонистанд ба зан таъсир нарасонанд, зеро тағйири нақши иҷтимоии ӯ на танҳо вайрон кардани низоми иҷтимоиро, балки муносибатҳои навро нисбат ба тафсири шахсият талаб мекард. Хусусан, Фридрих Нитсше таҳлили тағйироти иҷтимоии дар ҷомеаи Аврупо рухдодаро қайд карда, мегӯяд: «Ман одамонро дӯст намедорам. Инсон барои ман хеле нокомил аст. Муҳаббат ба инсон маро мекушад» [55]. Аз ин ваҷҳ, идеяи омадани як шахсияти фавқулода, ки аз имкониятҳои инсонӣ хеле болотар хоҳад буд, маҳз аз ин манбаъ сарчашма мегирад.

Фридрих Нитсше ба мафҳуми «фавқулинсонӣ» (Übermensch) ҳеҷ гуна ҳадафи мушаххас барои татбиқи баробарии ҷинсӣ намедиҳад, чунки мутафаккир, ки дар шароити замони худ зиндагӣ намуда, чунин мепиндошт, ки зан қобилияти рафтори инсонӣ надорад ва ӯро, ба гуфтаи файласуф, метавон бо гурба, парранда ё «дар беҳтарин ҳолат бо гов... баробар кард» [55]. Дар ҳамин ҳол, ба ақидаи Фридрих Нитсше, вазифаи барои аз нав арзёбӣ кардани арзишҳо ба мо имкон медиҳад бовар кунем, ки дар оянда зан ба як шахсият табдил меёбад. Бо мурури замон, амалҳои ӯ «на ба оромии лаҳза, балки ба некӯаҳволии дарозмуддат нигаронида мешаванд» ва рафтори ӯ «ҳукмронии озоди ақл»-ро нишон медиҳад, ки ба шарофати он зан «аз рӯи принсипи шараф амал карда», «ба сифати як шахси коллективӣ зиндагӣ ва амал карда» муаррифӣ мегардад» [55, с. 107].

Яъне, дар лаҳзаи «марги Худо», табдили зан ба як фард чизе беш аз як лоиҳаи фарзӣ нест, дар ҳоле ки воқеият ӯро ба фазои пӯшидаи хонаи худ вогузор мекунад. Тавре ки Элвин Тоффлер дуруст қайд мекунад, дар давраи муосир «зан як ядрои ғайримарказӣ боқӣ монд, ки дар он ҷо ба тавлиди биологӣ, тарбияи фарзандон ва интиқоли арзишҳои фарҳангӣ машғул аст» [68, с. 187]. Аниқтараш, аз нав баҳодиҳии ҳаёти иҷтимоӣ боиси аз нав баҳодиҳии ҳадафи иҷтимоии занон нагардид, ки сарфи назар аз фаъолияти иҷтимоии худ, пеш аз ҳама, бо мувофиқати онҳо барои вазифаи репродуктивӣ муайян карда мешаванд.

Бо вуҷуди тағйирот дар ҳаёти иқтисодӣ ва иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ки дар давраи муосир ба амал омада буданд ва гарчанде ки заминаи идеологӣ барои тақвияти баробарии гендерӣ дар он замон ташаккул ёфта буд, дигаргуниҳои назарраси иҷтимоӣ ба амал наомаданд. Даврони муосир на танҳо принсипҳои падаршоҳӣ ва патриархалиро инкор мекунад, балки онҳоро амиқтар намуда, ба як навъ идеал табдил медиҳад, ки тавассути табъизи занона дар ҳаёт таҷассум ёфтааст ва дар натиҷа, ба даст овардани мақоми инсонӣ аз ҷониби зан бо экстраполятсияи хислатҳои мардона ба ӯ ҳамроҳ мешавад. Хусусияти номбаршуда аз он сабаб мавҷуд буданд, ки таҳриф ҳамчун барномаи асосӣ ва асосии парадигмаи модернизм танҳо ба ҷомеа дахл дошт ва аз ин рӯ, идеяи баробарии табиии инсон танҳо ба мардоне дахл дошта, дар фарҳанги пеш аз замони модерн расонандагони фаъолияти иҷтимоӣ буданд.

Дар робита ба замони муосир, метавон гуфт, ки дар кишварҳои мутамаддин иштироки пурра ва самараноки занон дар ҳаёти сиёсии ҷомеа асоси равиши умумимиллӣ ба баробарии гендерӣ мебошад. Далелҳои захирашудаи ҷаҳонӣ нишон медиҳанд, ки баробарии гендерӣ дар сиёсат кору фаъолияти ҳукумат, вокуниш ва самаранокии расонидани хизматрасонӣ ва эътимод ба ҳокимият ва мардумеро, ки он намояндагӣ ва ба онҳо хидмат мекунад, беҳтар месозад.

Ӯҳдадориҳои байналмилалӣ дар самти таъмини баробарии гендерӣ дар равандҳои иҷтимоию сиёсӣ таърихи тӯлонӣ доранд ва падидаи нав нестанд. Конвенсияи соли 1979 оид ба барҳам додани ҳамаи шаклҳои табъиз нисбати занон ва Платформаи амали Пекин (1995) зарурати иштироки баробари занону мардонро дар ҳаёти ҷамъиятӣ, қабули қарорҳо ва таҳияи сиёсат таъкид намуда, ҳукуматҳоро ба андешидани тадбирҳои муассир барои бартараф намудани нобаробарии гендерӣ даъват карданд [15].

Баробарӣ ва гуногунии ҷинсӣ дар ҳама сатҳҳо ва дар ҳама бахшҳои идораи давлатӣ фаъолияти ҳукуматро беҳтар мекунад, ҳукуматҳоро ба манфиатҳои гуногуни ҷамъиятӣ ҳассос ва масъулиятноктар мегардонад.

Онҳо сифати хизматрасониҳои пешниҳодшударо баланд мебардоранд ва боварии шаҳрвандонро ба муассисаҳои давлатӣ зиёд мекунанд. Идораи муассисаҳои ҳокимият барои ташаккул, тарҷума ва татбиқи сиёсати давлатӣ ва пешниҳоди хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандони худ масъул аст. Маъмурони давлатӣ ҳангоми таҳияи сиёсат саҳмгузор буда, қарор қабул мекунанд, ки чӣ гуна амалиёти калидии ҳукуматро сохтор диҳанд, то ин ки ба мундариҷа ва сифати хизматрасонии расонидани хизматрасонӣ таъсир расонанд. Таъмин намудани маъмурият давлатӣ ҳамчун намояндагии аҳолӣ чунин маънои дорад, ки шаҳрвандон дар адои ин вазифаҳои муҳим ба таври васеъ иштирок мекунанд.

Ғайр аз ин, баробарии гендерӣ дар маркази идоракунии фарогир ва ҳисоботдиҳанда қарор дорад. Занон, ки нисфи аҳолии қариб ҳар як кишвар мебошанд, ҳаққи баробари шуғл дар ҳукуматҳоро дар ҳама сатҳҳо, бахшҳо ва вазифаҳо доранд. Аксар вақт ҳамчун бузургтарин корфармо, маъмурияти давлатӣ бояд масъулияти татбиқи баробарии гендериро ба дӯш гирад, зеро он «...иқтидори намунаи муассисаҳои фарогирро дорад, ки дар онҳо занон ва мардон баробар иштирок ва роҳбарӣ мекунанд ва рушдро барои ҳама суръат мебахшанд» [213].

Албатта, масъалаи баробарии гендерӣ дар идоракунии давлатӣ ва ҷамъиятӣ яке аз самтҳои динамикии илми сиёсӣ боқӣ мемонад ва дар ин самт таҳқиқоти зиёде бояд анҷом дода шаванд. Чунин ба назар мерасад, ки барои ҳалли ин масъала танҳо чанд вариантро пешниҳод кардан мумкин аст, яъне гузаронидани таҳқиқоти бунёдӣ дар бораи намояндагии занон дар сохторҳои давлатӣ ва иштироки фаъоли онҳо дар равандҳои сиёсӣ дар кишварҳои рӯ ба инкишоф зарур аст. Мутаассифона, дар кишварҳои пасошӯравии Осиёи Марказӣ, бахусус дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, таҳқиқоти ками илмӣ дар бораи баробарии гендерӣ дар идоракунӣ анҷом дода мешавад.

Тавре ки таҳлили адабиёти мавҷуда нишон медиҳад, то ҳол аксари таҳқиқот ба давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон нигаронида шуда буданд ва танҳо чанд муҳаққиқ аз баррасии ин масъала дар ин кишварҳо фаротар рафтаанд [98; 167]. Таҳқиқоти иловагӣ дар доираи васеътари мамлакатҳо дарки омилҳои гуногуни таърихӣ, фарҳангӣ, иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсии минтақа, инчунин фаъолиятҳои гендерӣ ва ислоҳоти сиёсиро дар ҳар як кишвар беҳтар хоҳанд кард. Тавре ки мо аллакай қайд кардем, таҳқиқоти бештар дар бораи масъалаҳои роҳҳои ҳалли амалии пешрафти занон дар сиёсат ва ҳукумат зарур аст.

Ин масъалаҳо метавонанд барои омӯзиши баробарии гендерӣ дар муносибатҳои сиёсӣ дар заминаҳои гуногуни фарҳангӣ хеле ҷолиб бошанд. Ҳамчунин, анҷом додани корҳои минбаъда дар ин раванд тавассути созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ, ба монанди Иттиҳоди Аврупо, Созмони Ҳамкории Шанхай ё Созмони Милали Муттаҳид, муфид хоҳад буд. Адабиёти илмӣ акнун ба омӯзиши масъалаҳои то чӣ андоза давлатҳо ин тавсияҳоро ҷиддӣ қабул мекунанд ва оё онҳо дар беҳтар кардани иштироки сиёсии занон муассиранд шурӯъ кардааст.

Дар робита ба натиҷаҳои сиёсӣ ва масъалаҳои намояндагӣ ва квотаҳо, барои фаҳмидани таъсири дарозмуддати стратегияҳо, барномаҳо ва нақшаҳо барои беҳтар кардани вазъи занон бошад таҳқиқоти тӯлонӣтар лозим аст.Таваҷҷуҳи бештар ба ҳувияти гендерӣ дар доираи таҳқиқоти муқоисавӣ барои анҷом додани пажуҳишҳои фарогир оид ба масъалаҳои иштироки занон дар сиёсат ва идоракунии давлатӣ имкониятҳои нав фароҳам меорад. Дар ду даҳсолаи аввали асри нав, олимон ҳаҷми муайяни корҳои тадқиқотиро оид ба омӯзиши сиёсати давлатӣ анҷом доданд, то вазъи динамикаи гендерӣ, самтҳои нави эҳтимолӣ дар он ва фароҳам овардани шароити қобили қабул барои иштироки занон дар баробари мардон дар равандҳои иҷтимоию сиёсии ҷомеаро ба таври объективӣ равшан кунанд [77; 163].

Ҳамин тариқ, маводи дар боло овардашуда медиҳад хулоса барорем, ки муҳаққиқони муосир ба масъалаҳои баробарии гендерӣ дар ҳаёти

иҷтимоию сиёсии ҷомеа таваҷҷӯҳи махсус зоҳир мекунанд. Онҳо, ба тарзи худ, ҷанбаҳои гуногуни ин падидаро дар таҳаввулоти худ меомӯзанд, аммо дар як чиз розӣ ҳастанд: дар ҳама давру замонҳои таърихӣ баробарии гендерӣ дар сиёсат ва ҳукумат мушоҳида нашудааст. Ҳатто имрӯз, вақте ки раванди ҷаҳонишавӣ босуръат идома дорад ва давлатҳои мутамаддин ба арзишҳои демократӣ ва дунявӣ бештар афзалият медиҳанд, шумораи заноне, ки дар фаъолияти ниҳодҳои давлатӣ дар ҷомеа иштирок мекунанд, нисбат ба мардон ба таври назаррас камтар аст.

Ҳамаи ин асос медиҳад иқрор шавем, ки масъалаи баробарии гендерӣ дар аксари кишварҳои пешрафта ва рӯ ба инкишофи ҷаҳон то ҳол роҳи ҳалли муносиби худро наёфтааст. Яъне, то имрӯз дар бисёр кишварҳо, бахусус дар ҷумҳуриҳои пасошӯравии мустақил, монеаҳо ва мушкилоти зиёде мавҷуд буда, ба занон баробар бо мардон аз иштироки фаъолона дар равандҳои сиёсӣ халал мерасонанд, ки ин нақши онҳоро дар раванди бунёди ҷомеаи демократӣ ва ҳуқуқӣ коҳиш медиҳад.

Дар ин замина зарурати омӯзиши масъалаҳои баробарии гендерӣ, мусоидат ба иштироки фаъоли занон дар равандҳои иҷтимоию сиёсӣ ва таҳкими нақши онҳо дар ҳаёти ҷомеа ба миён омадааст. Зербоби ояндаи таҳқиқоти мо ба таҳлили ин ва дигар масъалаҳои марбут ба паритети (баробарии) ҷинсӣ, ки ҳамчун омили муайянкунандаи иштироки фаъоли занон дар равандҳои сиёсӣ дар идоракунии давлати миллӣ ба шумор меравад, бахшида мешавад.

1.2. Паритети ҷинсӣ - омили муайянкунандаи иштироки фаъоли занон дар равандҳои сиёсӣ

Ба таври комил асоснок аст, ки иштироки оммавии занон дар сиёсат, «ки гуногунӣ ва баробарии равандҳои қабули қарорҳоро дар ҳар давлати мутамаддин ифода мекунад, ҳамчун муҳимтарин ҷузъи ҷамъиятҳои муосири демократӣ баромад мекунад» [57]. Аммо таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки дар саҳнаи сиёсат мардон бартарӣ доштанд ва занон

барои намояндагӣ дар мақомоти давлатӣ ва таъсиргузорӣ ба раванди давлатсозӣ бо мушкилоти зиёд рӯ ба рӯ мешуданд. Сарфи назар аз пешрафти назаррас дар даҳсолаҳои охир, занон дар сиёсат то ҳол бо монеаҳое рӯ ба рӯ мешаванд, ки иштироки комили онҳоро дар сиёсат ва таъсиррасонӣ ба қарорҳои сохторҳои давлатӣ маҳдуд мекунанд. Дар ин замина, мушкилоти гуногуне, ки занон дар соҳаи сиёсии ҷомеа бо онҳо рӯ ба рӯ мешаванд, сазовори зикр аст. Ба ақидаи муҳаққиқон, «тафсири дастовардҳои назарраси онҳо роҳро барои муҳити сиёсии фарогиртар ва баробарҳуқуқтар ҳамвор мекунанд» [90, с. 14].

Бояд тазаккур дод, ки фароҳам овардани заминаҳои иҷтимоию сиёсии иштироки занон дар идоракунии сохторҳои давлатӣ фақат дар шароити демократияи воқеӣ метавонад амалӣ гардад. Сиёсатшиноси маъруфи ҷаҳон Ҷ. Алмонд, Ҷ. Сартори ва Ҷ. Уилс дар осори илмии худ борҳо таъкид намудаанд, ки “яке аз унсурҳои ҷудонопазири ҷомеаи демократии устувор ва самаранок мебошад, ки дар он барои ҳамаи қишрҳои ҷомеа, бахусус занон, ҳуқуқу имкониятҳои баробар таъмин мегарданд” Ҳамзамон, ба назари мо «зарурати татбиқи ин ҳуқуқҳо ба майлу хоҳиши шахсии шаҳрвандон алоқамандии бевосита дорад. Таҷрибаи иҷтимоию сиёсӣ ҷомеаи инсонӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки ташаккул ва рушди демократияҳои муосир дар давлатҳои гуногун нобаробар будааст. Занон, гоҳ-гоҳ бо душворӣ, дар баробари ба даст овардани васеъшавии ҳуқуқҳои сиёсии худ, ҳуқуқҳои баробари интихоботиро низ ба даст меоварданд» [109]. Маълум аст, ки инкишофи иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ тӯлонӣ ва душвор буда, бо муваффақиятҳои тадриҷӣ ва муборизаи доимӣ барои ҳуқуқҳои худ тавсиф мешавад. Асрҳо мардон дар қудрати сиёсӣ бартарӣ доштанд ва занон, дар маҷмӯъ, ба доираи оила ва хонавода маҳдуд буданд ва дар беҳтарин ҳолат, ба фаъолияти фарҳангӣ машғул мешуданд. Ҳаракатҳои ҳуқуқи интихоботӣ дар охири асри нуздаҳ ва аввали асри бист дар муқовимат ба вазъи мавҷуда нақши муҳим бозиданд, ки дар натиҷа занон дар бисёр кишварҳои ҷаҳон ҳуқуқи овоздиҳӣ ба даст оварданд. Аммо ҳуқуқи овоздиҳӣ танҳо оғози

кӯшишҳои занон барои дар қатори мардон ширкат доштан дар равандҳои сиёсӣ буд ва талош барои иштироки баробар дар вазифаҳои давлатӣ ва мақомоти қабули қарор раванди хеле мушкил буд.

Бояд қайд кард, ки табъизи сохторӣ ва институтсионалӣ яке аз монеаҳои муҳимтарини иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ мебошад. Чунин ақида комилан асоснок аст, ки «дар давраи тӯлонии рушди инсон, сохторҳо ва муассисаҳои сиёсӣ аз ҷониби мардон барои худашон сохта шуда, аксар вақт онҳо қобилияти занон ва саҳми онҳоро дар пешрафти ҷомеа нодида мегирифтанд» [219, с. 165].

Илова бар ин, низомҳои интихоботӣ, сохторҳои ҳизбӣ ва расмиёти қонунгузорӣ метавонанд монеаҳои ҷиддие барои иштироки занон дар идораи давлатӣ эҷод кунанд. Масалан, баъзе низомҳои интихоботӣ, «аз қабили низоми аксарияти оддӣ, одатан ба ҳизбҳои устувор, ки дар онҳо мардон бартарӣ доранд, мусоидат мекунанд, ки ин барои занон иштироки фаъолона дар сиёсатро мушкил месозад» [123]. Ғайр аз ин, равандҳои пешбарии номзадҳо ба ҳизбҳо метавонанд ғаразнок бошанд, зеро занон аксар вақт дар рӯйхатҳои ҳизбӣ дар мавқеъҳои камтар рақобатпазир қарор мегиранд.

Ҳангоми муқоисаи намуди низоми интихоботии бисёр давлатҳои демократӣ, муҳимтарин пешгӯикунандаи дараҷаи иштироки занон дар парлумонҳои онҳо мебошад. Вақте ки кишвар ду намуди асосии низоми интихоботӣ дорад - намояндагии мутаносиб ва ғолиб - ҳамаро мегирад / аксарият / бисёрҷониба - онҳо барои занон натиҷаҳои хеле гуногун ба бор меоранд. Намояндагии мутаносиб муҳимтарин нишондиҳандаи шумораи зиёди занон дар парлумон ба ҳисоб меравад. Интихобкунандагон бошад ба ҳизбҳо ва дар баъзе мавридҳо ба шахсони алоҳида раъй медиҳанд. Курсиҳо дар парлумон мутаносибан ба овозҳое, ки ҳар як ҳизб мегирад, тақсим карда мешаванд. Ин низом ҳизбҳоро барои васеъ кардани ҷозибаи худ тавассути илова кардани занон ба

рӯйхатҳои ҳизбии худ ташвиқ мекунад. Ҳангоме ки ҳизбҳо фоизи муайяни занонро барои шомил шудан ба рӯйхатҳои худ муқаррар мекунанд, чунон ки дар қоидаи «ҳар чӣ дуюм зан аст», натиҷаҳо назаррасанд. Бояд ёдовар шуд, ки дар кишварҳои низоми интихоботиашон ҳам унсурҳои намояндагии мутаносиб ва ҳар мажоритариро дар мақомоти қонунгузории худ омехта дошта, занони бештар ба парлумон роҳ меёбанд.

Тибқи маълумоти манбаъҳо дар соли 2017 дар кишварҳои аврупоӣ, ки фоизи занон дар парлумон баландтаринро ташкил медиҳанд ва намояндагии мутаносибро дар бар мегиранд, инҳоянд: Исландия (48%), Шветсия (44%), Финландия (42%), Норвегия (40%), Фаронса (39%) ва дигарон. Дар парлумонҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия, то соли 2023, занон мутаносибан қариб 27% ва 18,3%-ро ташкил медоданд [168].

Ҳамзамон, наметавон ин далелро ба назар нагирифт, ки баъзе системаҳои намояндагии мутаносиб барои он ки ҳизб дар парлумон намояндагӣ дошта бошад, сатҳи ҳадди аққали дастгирии интихобкунандагонро талаб мекунанд. Ҳадди паст ё набудани он паҳншавии ҳизбҳои хурдро бо як ё ду намоянда, дар аксари ҳолатҳо роҳбарони ҳизбҳоро, ташвиқ мекунад. Азбаски роҳбарони ҳизбҳо одатан мардон ҳастанд, ин остонаҳои паст метавонанд монеи интихоби занон ба парлумон шаванд.

Дар мавриди ҳавзаҳои интихоботии бисёрмандата, метавон қайд кард, ки ҳангоми афзоиши ҳаҷми ҳавзаи интихоботӣ, ҳизбҳои хурдтар имкони зиёди ба даст овардани курсиҳои бештарро доранд. Ҳар қадар округи интихоботӣ калонтар бошад, ҳамон қадар ҷойҳо бештар барои ишғол вуҷуд доранд ва ангезаи ҳизбҳо барои мувозинат кардани рӯйхатҳои худ барои фарогирии доираи васеи манфиатҳои интихобкунандагон бештар аст. Чунин рӯйхатҳои мутавозин эҳтимоли бештари шомил кардани занонро доранд.

Одатан, миёнаи баландтарини ҳавза ба интихоби занони бештар оварда мерасонад. Ҳавзаҳои хурдтар аксар вақт боиси камтар ивазшавии намояндагон мешаванд, ки ин ба номзадҳо - ҳам занон ва ҳам мардон - барои рақобат бо шахсони мансабдор мушкилоти бештар эҷод мекунад.

Ёдовар шудан муҳим аст, ки низоми интихоботии мажоритарӣ баъзе аз натиҷаҳои бадтаринро барои намояндагии занон дар парлумон дорад. Он дар тақрибан 40 фоизи кишварҳо, бахусус дар Британияи Кабир ва мустамликаҳои собиқи он, аз ҷумла Иёлоти Муттаҳида, истифода мешавад, ки дар он ҷо одатан дар як ноҳия танҳо як ҷой мавҷуд аст ва ҳар касе, ки бештарин овозро мегирад, ғолиб меояд. Дар ин низомҳои интихоботии, ки «ғолиб ҳама чизро мегирад», занон дар афзоиши иштироки худ дар ҳукумат муваффақияти хеле камтар ба даст овардаанд [47]. Дар байни нӯҳ давлате, ки дар парлумони онҳо занон намояндагӣ надоранд, ҳафттояшон ба системаи мажоритарӣ такя мекунанд. Инҳо аз ҷумлаи Ҷибутӣ, Урдун, Қувайт, Палау, Тонго, Тувалу ва Вануату мебошанд. Федератсияи Микронезия бошад, системаи омехтаро ба кор мебарад, дар ҳоле ки дар Имороти Муттаҳидаи Араб вакилони парлумон ба вазифа таъйин мегарданд.

Аксари таҳлилгарон бар ин назаранд, ки шароитҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва стереотипҳо низ иштироки занонро дар ҳаёти сиёсии ҷомеа маҳдуд мекунанд. Стереотипҳои гендерӣ, ки занонро ҳамчун сарварони камтавонтар тасвир мекунанд ё нақши онҳоро ҳамчун парасторон, на ҳамчун кормандони давлатӣ таъкид намуда, метавонанд онҳоро аз иштирок намудан дар идоракунии сиёсӣ боздоранд. Ин таассубҳо аксар вақт аз ҷониби тасвирҳо дар ВАО тақвият дода мешаванд, ки ба ҷои қобилияти занон дар сиёсат иштирок кардан, ба зебоӣ ё ҳаёти шахсии онҳо таваҷҷуҳ зоҳир мекунанд. Илова бар ин, «набудани шахсиятҳои маъруфи зан дар сиёсат метавонад дарки онро ҳамчун як соҳаи мардона тақвият бахшад ва ҷавондухтаронро аз кӯшиши сарварии сиёсӣ боздорад» [146].

Ҳамзамон, Ассамблеяи Парламентии Шӯрои Аврупо дар ҳуҷҷатҳои қабулшуда қайд мекунад, ки занон дар расонаҳо кам намояндагӣ доранд ва қариб ноаён мебошанд. Ғайр аз ин, вақте ки онҳо муаррифӣ мешаванд, ин ба таври зиддифеминистӣ, стереотипӣ сурат мегирад: бо нақшҳое, ки анъанавӣ аз ҷониби ҷомеа ба онҳо вогузошта шудаанд, дар хона ё ҳамчун объектҳои ҷинсӣ, бахусус дар таблиғот маҳдуд мешаванд [212]. Стереотипҳои бардурӯғи гендерӣ аксар вақт зери парчами озодии баён, ки, бешубҳа, асоси ҳар як ҷомеаи демократӣ мебошад амал мекунанд. Бо вуҷуди ин, аз он набояд ҳамчун воситаи барангехтани нафрати гендерӣ, ташвиқи зӯроварӣ ё таҳқири шаъну шарафи занон истифода бурда шавад. Васоити ахбори омма ҳамчун яке аз унсурҳои муҳими ҷомеаи демократӣ уҳдадоранд эҳтиром ба шаъну шарафи инсон, баробарии занону мардон ва мубориза бар зидди ҳама гуна шаклҳои табъизро тарғиб намоянд. Аз ин рӯ, бояд возеҳ бошад, ки зиддифеминизм, ҳамсон ба нажодпарастӣ ва дигар заҳуроти табъиз, дар фазои воситаҳои ахбори омма набояд ҷой дошта бошад. Азбаски онҳо ба ҳама ҷо роҳ ёфта, ба андешаи одамон таъсир мерасонанд, хатар вуҷуд дорад, ки бо истифода аз тасвирҳои стереотипии ҷинсӣ, онҳо образи анъанавӣ ва бетағйири занон ва мардон ва нақшҳои мувофиқи онҳоро дар ҷомеа абадӣ мекунанд. Ба ибораи дигар, онҳо метавонанд воситаи табъиз шаванд.

Аз тарафи дигар, ВАО метавонанд нақши мусбатро дар пешбурди баробарии гендерӣ бозӣ кунанд. Кумитаи Вазирони Шӯрои Аврупо ин имкониятро соли 1984 дар Тавсиянома ба давлатҳои аъзо оид ба баробарии занон ва мардон дар ВАО [№ R (84) 17] таъкид карда буд [149].

Дар он замон пешниҳод карда шуд, ки давлатҳои узв бояд муносибати баробарро нисбат ба занон ва мардон дар васоити ахбори омма таъмин кунанд, ҳузури занонро дар ҳайатҳои назоратӣ ва роҳбарии ВАО ба таври одилона дастгирӣ кунанд ва иштироки бештари онҳоро дар гуфтугӯҳо ва мубоҳисаҳои пахшшаванда ташвиқ намоянд. Ҳамчунин

тавсия дода шуд, ки маъракаҳои таблиғотии аз ҷониби ҳукумат маблағгузоришуда шаъну шарафи занонро ҳифз кунанд ва дар бораи онҳо тасаввуроти мусбат эҷод кунанд [149]. Ҳарчанд расонаҳои аврупоӣ дар ин самт пешрафт кардаанд, аммо тағйирот хеле суст ба амал меояд ва чунон ки воқеият нишон медиҳад, вазъият ҳанӯз аз ҳолати беҳтарин дур аст ва дар ин самт корҳои зиёде бояд анҷом дода шаванд.

Чунин ба назар мерасад, ки ВАО бояд доираи ноқиси кунуниро бишканад: имрӯз хомӯшии онҳо (ё инъикоси нокифояи онҳо) дар бораи занон ҳамчун шахсони қабулкунандаи қарор дастрасӣ ба мақомҳои интихобшударо барои ин қишри ҷомеа душвор мегардонад. Ин дар гузоришҳои расонаҳо аз интихоботҳо ба таври равшан мушоҳида мешавад: занон дар давраи маъракаҳои интихоботӣ ба таври нобаробар иштирок мекунанд, ки ин ба натиҷаҳои интихобот таъсир мегузорад. Дар навбати худ, камтар будани занон дар вазифаҳои давлатӣ боиси нокифоя инъикос гардидани намояндагии онҳо дар хабарҳо мегардад.

Бо дарназардошти ин, сомонаи Ассотсиатсияи Аврупоии Занони Баҳри Миёназамин, ки аз ҷониби Маркази Шимол-Ҷануб таъсис ёфтааст, метавонад ҳамчун як модели таҷрибаи пешрав эътироф шавад: он маълумотро дар бораи занони ин минтақа ба аудиторияи васеъ (ки, албатта, барои мардон низ дастрас аст) пешниҳод мекунад [217]. Он ба занон дар бунёди як шабакаи муассир кӯмак мекунад: аз ин рӯ, он на танҳо як воситаи иттилоотӣ, балки ҳамчун дастгирии интерактивӣ барои фаъолиятҳои онҳо низ мебошад.

Аз нигоҳи мо, инъикоси рӯйдодҳо дар бораи занон ниҳоят муҳим аст ва барои тасдиқи ин ақида танҳо мисоли инқилобҳои кишварҳои арабро зикр кардан кофист, ки дар он занон дар онҳо саҳми назаррас гузошта, сипас аз саҳна нопадид шуданд. Акнун, то андозае ва ҳадди ақал дар баъзе аз кишварҳои рӯ ба инкишоф, онҳо дар ҳаёти сиёсӣ қариб ноаён шудаанд. Аз ин рӯ, матбуот ва умуман ВАО бояд ҳоло таҳқиқот гузаронанд ва ба мардум маълумоти наверо дар бораи он ки занон имрӯз

дар ин кишварҳои олам чӣ кор мекунанд, ба чӣ ниёз доранд, интизориҳои онҳо чист ва чӣ гуна онҳоро қонеъ кардан мумкин аст, пешниҳод кунанд.

Қисми зиёди аҳолии ин кишварҳо, аз ҷумла аксари занон, ба далели дастрасии душвори онҳо ба ВАО, анъанавӣ маҷбур буданд, ки хомӯш бошанд. Ҳоло онҳо тавассути блогҳо ва шабакаҳои иҷтимоӣ роҳи муассири муоширатро ёфтанд. Аммо, воситаҳои анъанавии ахбори омма, аз қабили матбуот ва телевизион низ бояд ба онҳо иштироки муносиб фароҳам оваранд.

Айни замон, дар баъзе кишварҳои ҷаҳон, монеаҳои зиёди иҷтимоӣ ва фарҳангӣ дар роҳи пешрафти занон дар сиёсат вуҷуд доранд. Ғайр аз ин, набудани адолати иҷтимоӣ дар бисёр соҳаҳои ҷомеа, ба монанди маориф, ба назар мерасад. Адолати иҷтимоӣ ин дидгоҳи ҷамъиятест, ки дар он тақсими захираҳо одилона аст ва ҳамаи аъзоён бояд аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва равонӣ муҳофизат карда мешаванд. Раванди ноил шудан ба ҳадафи адолати иҷтимоӣ бояд демократӣ ва иштирокчӣ, фарогир бошад ва фаъолияти инсонӣ ва қобилияти ҳамкорӣ барои эҷоди тағйиротро тасдиқ кунад.

Дурнамои адолати иҷтимоӣ арзишҳои бузургтар, адолат, эҳтиром, ғамхорӣ ва баробариро дар бар мегирад. Дар ҳар як муҳити корӣ, роҳбарияти олӣ бояд баробарии имкониятҳоро таъмин намояд. Ҳамаи ҷойҳои холӣ чи дар истеҳсолот ва чӣ дар сохторҳои давлатӣ бояд барои ҳарду ҷинс баробар дастрас бошанд. Имкониятҳои ишғоли вазифаҳои роҳбарӣ бояд барои ҳама, новобаста аз ҷинс ё чизи дигар, баробар бошанд. Ягона чизе, ки бояд муҳим бошад, ин маҳорат ва қобилиятҳои шахс аст. Танҳо чӣ гуна ҳар як ҷинс онҳоро истифода ва амалӣ мекунад, нишон медиҳад, ки кадом шахс роҳбари беҳтар аст ва барои мавқеи сарварӣ мувофиқтар аст.

Аз ин ҷиҳат, барои аксари занон мушкили асосӣ мувозинати байни кор ва оила аст. Аз субҳ то шом дар офис будан ва 40 соат дар ҳафта кор кардан хеле душвор аст. Занон, ҳарчанд дар ҷаҳони муосир зиндагӣ кунанд ҳам, аммо то ҳол зери таъсири фарҳанги гузаштаанд ва вазифаҳои хонаводаро низ иҷро мекунанд. Яъне онҳо бояд ба корҳои хонаводагӣ машғул шаванд, хӯроки шомро тайёр кунанд, кӯдаконро ба мактаб бурдаву аз он ҷо гиранд, бо хӯроки тоза тайёршуда хӯрок диҳанд ва ба иҷрои корҳои хонагӣ кӯмак расонанд, дар ҳоле ки шавҳар кор мекунад. Вақте занон «кори» худро дар хона иҷро намекунанд, онҳо худашонро гунаҳгор ҳис мекунанд [17].

Дар маҷмӯи омилҳои иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ки ба баробарии гендерӣ дар ҳаёти сиёсии ҷомеа ҳамчун монеа халал мерасонанд, пешгӯикунандагони шахсӣ низ нақши муҳим доранд, ки мувофиқи он нақши асосии занон дар ҷомеаи муосир хонашин будан, масалан, нигоҳубини оила аст. Занон бештар аз ин вазифа ба мақоми баландтар, бахусус ба мансаби роҳбарикунанда дар кори худ, қаноатманданд. Аз сабаби мураккабии худ, занон аксар вақт боварӣ ба худ надоранд ё метарсанд, ки қадами навбатӣ гузоранд ва ба вазифаи роҳбарикунанда гузаранд. Ин тарси иҷро накардани вазифаҳо сабаби асосии он аст, ки занон ба мансабҳои роҳбарикунанда пешбарӣ намешаванд, гарчанде ки онҳо аксар вақт таҷриба ва дониш доранд.

Мушкилоти иқтисодӣ низ яке аз монеаҳои ҷиддии дигарест, ки ба баробарии гендерӣ дар равандҳои сиёсӣ халал мерасонад. Иштирок дар интихобот барои ишғоли мансабҳои сиёсӣ аксар вақт маблағгузории калонро талаб мекунад, вале дастрасии занон ба ин маблағҳо нисбат ба мардон маҳдудтар аст. Нобаробарии иқтисодӣ монеаҳои назаррасеро барои иштироки фаъоли занон дар ҳаёти сиёсӣ дар саросари ҷаҳон эҷод мекунад. Дар бисёр кишварҳои пешрафта, занон 4-10% камтар аз мардон маош мегиранд ва аз ҳар чор зан як нафарӣ баъди аз кор мондан

дар хона мемонад, дар ҳоле ки ин нишондиҳанда барои мардон камтар аз як нафар аз даҳ аст. Занон асосан дар касбҳои нодида гирифташуда, аз қабили нигоҳубин, маориф ва кори иҷтимоӣ фаъолият мекунанд. Ин корҳо, гарчанде ки онҳо зарурӣ ҳастанд, вале душвор мебошанд ва аксар вақт барои онҳо хеле кам маош дода мешаванд. Бисёр вазифаҳои масъули давлатӣ то кунун барои занон баста, ё дастрасӣ ба онҳо душвор боқӣ мемонанд [36].

Тибқи маълумотҳо, дар ҷаҳони муосир, занон тақрибан 75% тамоми корҳои бемуздро иҷро мекунанд - ин нигоҳубини кӯдакон ва пиронсолон, тозакунӣ ва пухтупазро дар бар мегирад [211]. Ин ба он далолат мекунад, ки онҳо дар корҳои танзимношуда ва ноустувор, бидуни шартномаҳои меҳнатӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ кор мекунанд. Ин вазъият онҳоро ба истисмор ва камбизоатӣ гирифтор карда, аз иштироки сиёсӣ маҳрум месозад. Коршиносон тахмин мезананд, ки тақрибан 600 миллион зан дар ҷаҳон бе ҳимояи қонунӣ дар ҷои кор мебошанд [190]. Ин вазъият монеаи ҷиддӣ дар роҳи баробарии гендерӣ дар роҳи рушди иқтисодӣ, коҳиши камбизоатӣ ва ҷалби васеи занон дар равандҳои сиёсӣ мебошад.

Тафовути доимии ҷойдоштаи музди меҳнати ҷинсӣ истиқлолияти молиявиро маҳдуд мекунад ва барои занон маблағгузории маъракаҳои сиёсӣ ва рақобати муассир дар интихоботро душвор мегардонад [98]. Чунин монеаи иқтисодӣ на танҳо шумораи занонеро, ки метавонанд ба сиёсат ворид шаванд, маҳдуд мекунад, балки қобилияти онҳоро барои нигоҳ доштан ва густариш додани нуфузи худ ҳатто пас аз интихоб шудан ба вазифа низ коҳиш медиҳад.

Манбаъҳои маблағгузорӣ, пардохтҳои ҳизбӣ ва сарвати шахсӣ омилҳои муҳиме дар маъракаҳои сиёсӣ мебошанд ва нобаробарии молиявӣ метавонад ба номзадҳои зан таъсири манфӣ расонад. Илова бар ин, уҳдадориҳои иқтисодии вобаста ба меҳнати бемузи хонагӣ, ки бештар ба зиммаи занон вогузор мешаванд, метавонанд имконияти иштироки пурраи онҳоро дар фаъолияти сиёсӣ маҳдуд созанд [98].

Ҳамзамон, дастрасии маҳдуд ба таҳсилот боиси афзоиши норасоии намояндагии занон дар вазифаҳои баланди давлатӣ мегардад, зеро онҳоро аз малакаҳои зарурӣ, фаҳмиши равандҳои сиёсӣ ва имкониятҳои эҷоди робитаҳо, ки барои сарвари муассир будан лозиманд, маҳрум мекунад. Бе дастрасии баробар ба таҳсил, занон бо монеаҳои афзоянда дар ёфтани ҷойҳои кории баландмузд ва иштирок дар равандҳои сиёсӣ рӯбарӯ мешаванд, ки ин нобаробарии гендериро дар идоракунӣ боз ҳам шадидтар мекунад.

Барои занон дастрасӣ ба кор ва таҳсил бо озодӣ ҳаммаъно аст. Аз як тараф, ин ба онҳо истиқлолияти молиявӣ ва имконияти саҳмгузорӣ дар иқтисодиёти ҷомеа ва даромади оиларо медиҳад. Онҳо дигар набояд тарсанд, ки вақте оила барпо мекунанд, пурра аз шавҳаронашон вобаста нахоҳанд буд ва дар кӯча мемонанд. Аз тарафи дигар, гирифтани маълумот ба занон эҳсоси муваффақият ва эътимод ба худ ва имкон медиҳад, ки малакаҳои наверо инкишоф диҳанд ва онҳо барои ҷомеа хеле муфиданд.

Аз байн бурдани чунин монеаҳои иҷтимоию иқтисодӣ стратегияҳои ҳамаҷонибаро талаб мекунад, аз ҷумла бартараф кардани тафовути музди меҳнати гендерӣ, васеъ кардани имкониятҳои таҳсилоти мутобиқ ба занон ва татбиқи сиёсатҳои дастгирикунандае, ки ба занон имкон медиҳанд, ки масъулиятҳои оилавиро бо ғаразҳои сиёсӣ мувозинат кунанд. Дар шароити ташаккули муҳите, ки «тавонмандсозии ҳуқуқу имкониятҳои иқтисодӣ, баробарии таълимӣ ва системаҳои дастгирии мустаҳкамро мусоидат мекунад, ҷомеаҳо метавонанд занонро барои иштироки пурра ва роҳбарӣ кардани равандҳои сиёсӣ тақвият диҳанд ва идоракунии фарогиртару намояндагиро барои ҳама тақвият диҳанд» [208].

Бешубҳа, вобастагии иқтисодӣ асоси нобаробарии сиёсии гендерӣ аст, зеро аз ибтидо, чуноне ки муҳаққиқон таъкид менамоянд, «занон нисбат ба мардон захираҳои молиявии камтар доранд» [134, с. 82].

Захираҳои камтари молиявӣ занонро умуман дар ҳолати «камбуд» ва аз аввал дар ҳолати номусоид қарор медиҳанд ва дар кишварҳо ба монанди ИМА, ин метавонад боиси он гардад, ки занон «стратегиятар» бошанд ва нажодҳоеро, ки ба онҳо дохил мешаванд, интихоб кунанд. Муҳаққиқон қайд мекунанд, ки ин махсусан дар заминаи равандҳои интихоботӣ, ки пур аз пароҳаҳои роҳбарии фавқулрмардона мебошанд ва дар платформаҳои камбизоатии иқтисодӣ амал мекунанд, нигаронкунанда аст [221].

Таҳлили бодиққати моҳияти равандҳои сиёсии муосир нишон медиҳад, ки барои беҳтар кардани баробарии гендерӣ, давлат бояд имкониятҳои иқтисодии занонро беҳтар кунад, на баръакс. Бахши хусусӣ, мақомоти давлатӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ бояд якҷоя кор кунанд, то монеаҳои молиявӣ ва фарҳангиро, ки занонро дар ҳошияи сиёсӣ нигоҳ медоранд, бартараф кунанд. Суръати фарогири баробарии гендерӣ платформаи ҷаҳониро фароҳам меорад, ки тиҷоратҳо, ҳукуматҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва дигар ҷонибҳои манфиатдорро барои суръат бахшидан ба пешрафт то соли 2030 тавассути муттаҳид кардани нерӯҳо барои тақвияти баробарии гендерӣ ҳамчун омили асосии иқтисодиёт муттаҳид мекунад. Суръатбахшӣ ба амалҳои илҳомбахш дар тамоми бахшҳо тавассути афзоиши шаффофият, ташаббусҳои муассир барои пешбурди баробарии гендерӣ дар сатҳи ибтидоӣ ва роҳбарияти олӣ ва маълумоти нав дар сафи пеши тағйироти технологӣ, экологӣ ва дигар соҳаҳо тамаркуз мекунад.

Аксарияти муҳаққиқон ва коршиносон бар он ақидаанд, ки зӯроварӣ ва таъқибот монеаи на камтар муҳимест, ки ҳам дар шабакаҳои интернетӣ ва ҳам берун аз он, барои иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ монеаҳои ҷиддӣ эҷод мекунад. Занони сиёсатмадор ва номзадҳо аксар вақт ба таҳдид, тарсондан ва таъқибот дучор мешаванд, ки метавонанд хусусияти шахсӣ ва гендерӣ дошта бошанд [46]. Чунин зӯроварӣ на танҳо ба онҳое, ки дар ин раванд иштирок мекунанд, зарар мерасонад, балки

монеа барои дигар заноне, ки мехоҳанд ба касбҳои сиёсӣ раванд, низ мегардад.Паёмадҳои равонӣ ва осеби эҳтимолии аъзои оила мушкилотеро, ки занон дар фаъолияти сиёсӣ бо онҳо рӯ ба рӯ мегарданд, боз ҳам шиддат мебахшанд.

Бо риояи принсипи объективият ва бефаразона бояд эътироф намуд, ки таҷовуз ба номус, зӯроварии ҷисмонӣ ва рӯҳӣ, издивоҷҳои маҷбурӣ, барвақт ё бо зӯроварӣ, буридани узвҳои таносул ва маҳрум кардан аз дастрасӣ ба маориф ва нигоҳубини тиббӣ бо баҳонаи зан будан далелҳое ҳастанд, на истисно, ки мо ҳар рӯз бо онҳо рӯ ба рӯ мешавем. Мутаассифона, зӯроварӣ нисбати занон ҳатто дар дохили худи сиёсат мушоҳида мешавад, ки ҳамчун монеа барои иштироки онҳо дар равандҳои сиёсӣ амал мекунад. Зӯроварӣ нисбати занон дар сиёсат зӯроварии гендерӣ аст, ки аз ҷиҳати ҷисмонӣ, равонӣ ва ҷинсӣ, ҳам дар ҳаёти воқеӣ ва ҳам дар интернет зоҳир мешавад.

Ҳадафҳои асосии хушунат нисбат ба занон дар арсаи сиёсат бештар вакилони парлумон, ҳомиёни ҳуқуқи инсон, намояндагони мақомоти интихоботӣ, инчунин наздикон ва аъзои оилаи номзадҳо мебошанд. Ин амалҳои зӯроварӣ нисбат ба занон дар сиёсат поймол кардани ҳуқуқ ва озодиҳои асосии инсон, аз ҷумла ӯҳдадории таъмини иштироки пурра ва озоди онҳо дар равандҳои сиёсӣ мебошанд, ки дар як қатор саналҳои байналмилалии соҳаи ҳуқуқи инсон, аз ҷумла дар Конвенсия оид ба барҳам додани ҳамаи шаклҳои табъиз нисбати занон, инъикос ёфтаанд. Дар моддаи 5-и ин Конвенсия гуфта мешавад, ки давлатҳои аъзо бояд «тарзҳои иҷтимоӣ ва фарҳангии рафтори мардон ва занонро бо мақсади аз байн бурдани таассубҳо, урфу одатҳо ва ҳама гуна амалияҳои дигар, ки бар асоси идеяи пастӣ ё бартарии ҳарду ҷинс ё нақшҳои стереотипии мардон ва занон асос ёфтаанд, тағйир диҳанд» [10].

Фишор ба занон дар сиёсат шаклҳои гуногун дорад ва метавонад ҷисмонӣ, ҷинсӣ ё равонӣ бошад. Албатта, мардон низ метавонанд дар сиёсат мисли занон мавриди зӯроварӣ қарор гиранд, аммо зӯроварӣ нисбати занон

дар сиёсат аз сабаби хусусияти гендерии он фарқ мекунад. Он занонро аз рӯи ҷинсияташон ҳадаф қарор медиҳад ва амалҳои зӯроварӣ хоси ҷинсият мебошанд, ба монанди шарҳҳои гинекологӣ ё таъқиби гендерӣ ва зӯроварӣ. Зӯроварӣ нисбати занон дар арсаи сиёсат ҳамчун поймол намудани ҳуқуқи инсон арзёбӣ гардида, бо маҳдуд сохтани иштироки сиёсии занон ва нақзи ҳуқуқҳои сиёсии онҳо ифода меёбад.

Мониторинги ҷаҳонии Иттиҳоди Байнипарлумонӣ, ки соли 2016 оғоз шуда буд ва таҳқиқоте, ки ба кишварҳои аврупоӣ нигаронида шуда буд, соли 2018 нашр шуд, нишон доданд, ки зӯроварӣ нисбати занон дар сиёсат васеъ паҳн шудааст. Ҳарду таҳқиқот нишон доданд, ки беш аз 80% занони пурсидашуда ҳангоми кор дар мақом аз зӯроварии равонӣ, аз ҷумла таҳдиди марг, таҷовуз ба номус, латукӯб ё одамрабоӣ азият кашидаанд [203].

Онҳо инчунин муайян карданд, ки амалҳои зӯроварии равонӣ нисбати занони парлумон махсусан дар интернет ва шабакаҳои иҷтимоӣ маъмуланд. Изҳороти дорои мазмуни зиддифеминистӣ ва занбадбинӣ, тасвирҳои таҳқиромез, озори равонӣ, тарсонидан ва таҳдидҳо нисбат ба заноне, ки дар ҳаёти ҷамъиятӣ фаъолият мекунанд ё мавқеи сиёсии худро иброз менамоянд, ба падидаи маъмул табдил ёфтанд. Занони ҷавони аъзои парлумон ва заноне, ки фаъолона бо нобаробарии гендерӣ ва зӯроварӣ нисбати онҳо мубориза мебаранд, аксар вақт зери таъқиби махсус қарор мегиранд. Таҳқиқоти Иттиҳодияи Байналмилалӣ инчунин нишон дод, ки чоряки занони парлумон, ки пурсида шудаанд, аз ҷониби вакилони мард, ҳам аз ҳизби сиёсии худ ва ҳам аз ҳизбҳои дигар мавриди озори ҷинсӣ қарор гирифтаанд [217].

Қобили зикр аст, ки соли 2018 Иттиҳоди байнипарлумонӣ дар миёни занони аъзои парлумон ва кормандони мақомоти парлумонӣ дар 45 кишвари ҷаҳон пурсиш гузаронид, ки ҳадафи он омӯзиши масъалаҳои ҷинсиятгароӣ, таъқиб ва хушунат нисбат ба занон дар парлумонҳои Аврупо буд. Беш аз ду се ҳиссаи занҳои парлумон, ки дар пурсиш иштирок доштанд, гуфтанд,

ки масалан, дар давраи кори парлумонии худ дар бораи намуди зоҳирии худ бо шарҳҳо дучор шудаанд. Зиёда аз 58 дарсад қурбонии ҳамлаҳои зиддифеминистӣ дар шабакаҳои иҷтимоӣ шудаанд. Қариб ҳар дуюмин узви парлумон таҳдидҳои марг ё таҷовуз ба номусро гирифтааст. Як чоряки пурсидашудагон аз озори ҷинсӣ хабар доданд. Бар асоси ин, мо танҳо метавонем хулоса барорем, ки занон фақат аз сабаби он ки онҳо намояндаи ҷинси муқобил ҳастанд, ба амалҳои бераҳмона ва таҳқиромез дучор мешаванд. Албатта, ин зӯроварии ҷинсӣ аст.

Дар ин робита, Конвенсияи Шӯрои Аврупо оид ба пешгирӣ ва мубориза бо зӯроварӣ нисбати занон ва зӯроварии хонаводагӣ таъкид мекунад, ки «зӯроварӣ нисбати занон зуҳуроти муносибатҳои нобаробари қудрат байни занон ва мардон мебошад, ки боиси бартарӣ ва табъизи занон аз ҷониби мардон гардидааст ва монеаи амалӣ шудани баробарии пурраи занон гардидааст» [204]. Аз ин рӯ, то он даме, ки зӯроварии ҷинсӣ паҳншуда ва барои мақомот ва муассисаҳои давлатӣ намоён боқӣ монад, баробарии занон ва мардон ҳеҷ гоҳ воқеият нахоҳад шуд.

Конвенсияи мазкур аз давлатҳо даъват мекунад, ки масъулияти хотима додан ва ҷазо додани зӯроварӣ нисбати занонро, новобаста аз он ки он дар дохили оила ё берун аз он рух медиҳад, ба дӯш гиранд, зеро ҳеҷ далели фарҳангӣ, таърихӣ ё динӣ наметавонад ин зӯровариро сафед кунад, баҳона кунад ё нисбат диҳад. Аммо, барои он ки Конвенсияи дар боло зикршуда ба ҳадафи худ ноил гардад ва ба ҳаёти миллионҳо занон таъсир расонад, танҳо навиштани он дар рӯи коғаз кофӣ нест: он бояд ҳарчи зудтар эътибор пайдо кунад ва ба қонун татбиқ карда шавад.

Муҳим аст, дар доираи маҷмӯи чораҳо оид ба таъмини баробарии гендерӣ ва фароҳам овардани шароит барои иштироки пурраи занон дар ҳаёти сиёсии ҷомеа, масъалаи таъмини ҳуқуқи онҳо ба меҳнат, ки то имрӯз пурра татбиқ нагардидааст, мавриди таваҷҷуҳи махсус қарор гирад. Тибқи маълумоти Парлумони Аврупо, барои расидан ба баробарии пурраи байни

занон ва мардон ҳанӯз ҳадди ақал 60 сол зарур мебошад. Аз ин рӯ, идомаи мубориза барои таъмини имкониятҳо ва ҳуқуқҳои баробари занону мардон дар соҳаи меҳнат аҳамияти муҳим дорад [154].

Бешубҳа, таъсиси ҷои кори баробари гендерӣ барои ҷомеа барои рушди фарҳанги фарогир ва ташвиқи гуногунрангӣ дар байни коргарон муҳим аст. Музди меҳнати баробар, ҳуқуқҳои баробар ва намояндагии баробар барои фароҳам овардани муҳите, ки дар он ҳама боадолатона ва бо эҳтиром муносибат мекунанд, муҳим аст. Корфармоён бояд чораҳоеро андешанд, то ба кормандони худ имкониятҳои баробар новобаста аз ҳувияти ҷинсӣ ё ҷинс фароҳам оварда шаванд. Инро метавон тавассути татбиқи сиёсатҳое, ки музди меҳнати баробарро таъмин мекунанд, фароҳам овардани имкониятҳои омӯзишӣ, ташвиқи муколамаи ошкоро оид ба масъалаҳои марбут ба баробарии гендерӣ ва таъмини намояндагии муносиби занон дар вазифаҳои роҳбарикунанда дар корхонаҳои истеҳсолӣ, ба даст овард.

Бо андешидани чунин чораҳо, корфармоён метавонанд кафолат диҳанд, ки қувваи кории онҳо воқеан имкониятҳои баробар дорад ва муҳите фароҳам меорад, ки дар он ҳамаи кормандон эҳтиром ва арзишмандӣ эҳсос кунанд. Ҷойҳои кории баробарҳуқуқ барои кормандони зан низ муфиданд, хусусан азбаски онҳо аксар вақт дар ҷои кор бо табъизи ҷинсӣ рӯбарӯ мешаванд. Бо фароҳам овардани муҳити дӯстона барои занон, корфармоён метавонанд кафолат диҳанд, ки бо занони худ муносибати одилона ва боэҳтиром сурат мегирад, ки ин боиси афзоиши қаноатмандӣ аз кор ва ҳосилнокии занон дар ҷои кор мегардад.

Барои пешбурди баробарии гендерӣ дар ҷои кор, ташкилотҳо бояд ба таҳияи стратегияҳое диққат диҳанд, ки дастрасии баробарро ба захираҳо, имкониятҳо ва имтиёзҳо барои ҳамаи кормандон, новобаста аз ҳувияти ҷинсӣ ё ифодаи онҳо, таъмин мекунанд. Ин метавонад фароҳам овардани тартиботи чандири корӣ, сиёсати рухсатии волидайн барои

ҳарду ҷинс, музди баробар барои кори баробар ва фароҳам овардани имкониятҳои омӯзишӣ барои ҳамаи кормандон новобаста аз ҷинсро дар бар гирад.

Наметавон нодида гирифт, ки тафовути музди меҳнати гендерӣ як масъалаи мураккабест, ки дар истеҳсолот муддати тӯлонӣ вуҷуд дорад ва барои ҳалли он равиши ҳамаҷонибаро талаб мекунад. Барои коҳиш додани нобаробарии музди меҳнат миёни занон ва мардон, корфармоён бояд ба татбиқи як қатор стратегияҳо, аз ҷумла таъмини сиёсати баробарии музди меҳнат, руҳди шаклҳои чандири ташкили кор, фароҳам овардани имкониятҳои омӯзишӣ ва роҳнамоӣ барои кормандони зан, инчунин гузаронидани арзёбиҳои мунтазами фаъолияти меҳнатӣ таваҷҷуҳ зоҳир намоянд. Онҳо инчунин бояд кафолат диҳанд, ки равандҳои ба кор қабул ва пешбарӣ аз таассуби ҷинсӣ озоданд. Ин гуна стратегияҳо метавонанд барои бартараф кардани тафовути музди меҳнати гендерӣ ва фароҳам овардани фазои кории баробар барои ҳамаи ҷинсҳо мусоидат кунанд.

Албатта, барои таъмини баробарии ҳадди аксар гендерӣ, корфармоён бояд ба занони коргар омӯзиш ва маълумоти мувофиқ фароҳам оваранд. Ин иқдом бояд ба рушди фаҳмиши масъалаҳои гендерӣ, динамикаи идоракунӣ ва аҳамияти беғаразӣ дар ҷои кор нигаронида шавад. Ғайр аз ин, бояд омӯзиш оид ба чӣ гуна эҷоди фарҳанги ҷои кор, ки таҳаммулпазир ва эҳтиром ба ҳама ҷинсҳоро дар бар мегирад, гузаронида шавад. Корфармоён инчунин бояд роҳнамоӣ оид ба чӣ гуна таъмини музди баробар барои кори якхела барои мардон ва занон пешниҳод кунанд. Бо фароҳам овардани имкониятҳои омӯзиш ва таълим, корхонаҳо метавонанд барои кормандони худ муҳити одилона фароҳам оваранд ва баробарии бештари гендериро дар қувваи корӣ таъмин намоянд [102].

Ташаббусҳои давлатӣ ҷиҳати тақвияти баробарии гендерӣ, аз ҷумла татбиқи сиёсати музди меҳнат баробар, ҷорӣ намудани механизмҳои таъмини

шаффофият ва таҳияи стратегияҳои ба манфиати оила равоншуда, метавонанд ҳамчун роҳҳои самараноки бартараф намудани чунин нобаробариҳо хизмат намоянд. Дар ин замина, ба андешаи муҳаққиқон ва коршиносон, барои таъмини баробарии гендерӣ дар муҳити меҳнатӣ андешидани чораҳои зерин зарур мебошад:

а) таҳкими заминаҳои ҳуқуқӣ ва меъёрӣ барои пешгирии ҳама гуна шаклҳои табъиз ҳангоми қабул ба кор, пешбарӣ дар мансаб ва муайян намудани музди меҳнат;

б) ташвиқ намудани корхонаҳои истеҳсолӣ барои ҷорӣ кардани сиёсати гуногунандешӣ, фарогирӣ ва таъмини имкониятҳои баробар барои кормандон;

в) ҳавасманд гардонани занон барои гузаштан ба бахшҳои анъанавии мардонаи истеҳсолот;

г) таъмини тавозуни кор ва ҳаёти шахсӣ (нигоҳубини кӯдакон бо нархи дастрас, ҷадвали чандири корӣ ва ғайра);

д) дастгирии ширкатҳое, ки барои занон дар вазифаҳои роҳбарӣ квота ҷорӣ мекунанд [209].

Ҳамзамон, тағйир додани тарзи фикрронӣ ва муносибат нисбат ба занон дар ҷои кор муҳим аст ва чораҳои дар боло зикршуда аз ҳукуматҳо, тиҷорат ва ҷомеа садоқати воқеиро талаб мекунанд.

Ин як далели бебаҳс аст, ки сарфи назар аз монеаҳои мавҷуда, занон саҳми назаррас дар сиёсат гузоштаанд ва устуворӣ, роҳбарӣ ва қобилияти таъсир расонидан ба тағйиротро нишон додаанд. Афзоиши шумораи занон дар парлумонҳо, кабинетҳо ва мақомҳои роҳбарикунанда дар саросари ҷаҳон садоқат ва бартарии онҳоро нишон медиҳад. Ин дастовардҳо натиҷаи кори муштараки афрод, созмонҳо ва ҳаракатҳо барои пешбурди баробарии гендерӣ ва ҳуқуқи занон мебошанд.

Ҷорӣ намудани квотаҳои гендерӣ ва сиёсати амали тасдиққунанда як қадами назаррас ба пеш буд. Кишварҳое, ки чунин сиёсатро амалӣ

кардаанд, афзоиши назарраси намояндагии занон дар мақомҳои сиёсӣ мушоҳида шудааст. Масалан, кишвари Руанда, ки пас аз наслкушии соли 1994 квотаҳои ҷинсиро ҷорӣ кард, ҳоло яке аз баландтарин фоизи занон дар парлумон дар ҷаҳонро дорад [206]. Ба ҳамин монанд, чунин кишварҳо, ба монанди Аргентина, Норвегия ва Шветсия, квотаҳо ҷорӣ карданд, ки иштироки занонро дар сиёсат ба таври назаррас афзоиш доданд.

Тибқи маълумоти мавҷуда, як қатор кишварҳои ИДМ барои ташкили мақомоти қонунгузорӣ квотаҳо муқаррар кардаанд. Масалан, 30% курсиҳо дар Маҷлиси Миллии Ҷумҳурии Арманистон барои занон ҷудо карда шудаанд. Агар ин талабот иҷро нашавад, маблағгузории давлатӣ барои ҳизбҳо мутаносибан ба номутавозинии гендерӣ дар дохили ҳизб кам мешавад. Дар Қазоқистон барои занон, ҷавонон ва шахсони маъюб дар рӯйхатҳои ҳизбӣ ва ҳангоми тақсими мандатҳо 30% квотаи 30% муқаррар шудааст. Дар Ӯзбекистон занон аз рӯи қонун ҳақ доранд, ки 30%-и номзадҳоро дар рӯйхатҳои ҳизбӣ ва ҳангоми тақсими мандатҳо ба даст оранд [204].

Таҳаввулоти дигари муҳим афзоиши намояндагии занон дар мақомҳои роҳбарӣ дар ҳизбҳои сиёсӣ ва ҳукуматҳо буд. Чанд нафаре ба монанди Маргарет Тэтчер, Ангела Меркел, Ҷасинда Ардерн, Камала Харрис, Ҷорҷия Мелони ва дигарон монеаҳои мавҷударо шикаста, ба рамзҳои потенсиали сиёсии занон табдил ёфтанд. Сарварии онҳо стереотипҳоро ба чолиш кашид ва дурнамоҳои гуногунро ба сиёсат оварда ва масъалаҳоеро ҳал кард, ки ба занон ва дигар гурӯҳҳои камнамоянда таъсири номутаносиб мерасонанд.

Созмонҳо ва ҳаракатҳои сиёсии занон низ дар дастгирӣ ва пешбарии номзадҳои зан саҳми назаррас гузоштаанд. Ин гурӯҳҳо ба заноне, ки «дар ҷустуҷӯи вазифаҳои сиёсӣ ҳастанд, омӯзиш, роҳнамоӣ ва захираҳо пешниҳод мекунанд ва бо ин васила шароити мусоидро баробар мекунанд» [173].

Дар баробари ин, технология ва шабакаҳои иҷтимоӣ ба абзорҳои муассир барои пешбурди баробарии гендерӣ дар сиёсат табдил ёфтаанд. Платформаҳои рақамӣ роҳҳои нави маъракаҳои таблиғотӣ, ҷамъоварии маблағ ва сафарбаркунии ҷонибдоронро пешниҳод мекунанд. Шабакаҳои иҷтимоӣ, махсусан, барои занон имконияти бештар фароҳам оварданд, ки маҳдудиятҳои анъанавиро бартараф намуда, мустақиман бо интихобкунандагон робита барқарор кунанд ва ба ин васила мавқеъ, андеша ва садои онҳоро дар фазои сиёсӣ тақвият бахшанд. Маркетинги онлайнӣ метавонад осонтар ва дастрастар бошад ва ба заноне, ки захираҳои молиявии маҳдуд доранд, имкон диҳад, ки бомуваффақияттар рақобат кунанд [89].

Набояд нодида гирифт, ки гарчанде дар ҳалли масъалаи иштироки занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ пешрафтҳои муайяне ба даст омадаанд, барои ноил шудан ба баробарии гендерӣ дар сиёсат талошҳои бештар лозиманд. Ҳалли мушкилоте, ки занон бо онҳо рӯбарӯ мешаванд, ба стратегияи гуногунҷабҳа ниёз дорад, ки ислоҳоти ҳуқуқӣ, сиёсати беҳтаршуда, тағйироти фарҳангӣ ва ташаббуси устуворро дар бар мегирад. Дар ин замина, ислоҳоти ҳуқуқӣ барои фароҳам овардани муҳите, ки фаъолияти сиёсии занонро ташвиқ мекунад, муҳим аст. Ин падида ҷорӣ ва татбиқи квотаҳои гендерӣ, қонунҳои зидди табъиз ва чораҳо барои мубориза бо зӯроварии сиёсӣ нисбати занонро дар бар мегирад. Дастрасии баробар ба маблағҳо ва захираҳои маъракаҳои интихоботӣ низ муҳим аст, зеро тақвияти иҷтимоию сиёсии занон ҷанбаи муҳими баробарии гендерӣ ва идоракунии демократӣ мебошад. Дар бисёр минтақаҳои ҷаҳон, занон дар ноил шудан ба намояндагии сиёсӣ, мавқеъҳои роҳбарӣ ва иштироки фаъол дар равандҳои қабули қарорҳо ба пешрафтҳои назаррас ноил шудаанд. Ба гуфтаи муҳаққиқон, ин гуна ваколатдиҳӣ аз доираи арсаи сиёсӣ фаротар рафта, «соҳаҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва фарҳангиро дар бар мегирад, ки ба занон имкон медиҳад, ки ҳуқуқҳои худро ҳимоя кунанд ва ба тағйироти пурмазмун ноил шаванд» [221].

Тасҳеҳот дар сиёсати гендерӣ бояд ба таҳияи муҳити сиёсати оилавӣ, ки ба ниёзҳои мардон ва заноне, ки масъулияти нигоҳубини онҳоро доранд, ҷавобгӯ бошад, афзалият диҳад. Ин пешниҳоди хизматрасониҳои нигоҳубини кӯдакон, тартиботи чандири корӣ ва сиёсати рухсатии волидайнро ба қонунгузорон дар бар мегирад. Илова бар ин, ҳизбҳои сиёсӣ бояд ба таъмини баробарии гендерӣ тавассути татбиқи равандҳои шаффоф ва фарогир барои пешбарии номзадҳо ва пешбарии занон ба мақомҳои роҳбарӣ уҳдадор шаванд.

Эҳтимол табдили фарҳангӣ мураккабтарин, вале муҳимтарин ҷузъи ноил шудан ба баробарии гендерӣ дар сиёсат бошад. Тағйир додани муносибати ҷомеа ва аз байн бурдани стереотипҳои гендерӣ талошҳои пайвастаро дар соҳаи маориф, намояндагии ВАО ва муколамаи ҷамъиятӣ талаб мекунад. Тарғиби намунаҳои мусбати фаъолияти занон ва эътирофи дастовардҳои онҳо дар арсаи сиёсат метавонад барои илҳом бахшидани наслҳои оянда мусоидат намуда, тасаввуроти мавҷударо дар бораи сиёсат ҳамчун соҳаи танҳо мардона зери савол гузорад. Идомаи лоббигарӣ аз ҷониби созмонҳои занон, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва созмонҳои байналмилалӣ барои нигоҳ доштани суръат ва масъулиятшиносии ҳукуматҳо муҳим аст. Ҳаракатҳои оммавӣ ва маъракаҳои ҷаҳонӣ метавонанд огоҳиро баланд бардоранд, ваҳдатро тақвият диҳанд ва дар ҳама сатҳҳои ҷомеа тағйирот ворид кунанд [58].

Аз назари муҳаққиқон, дурнамои амалӣ кардани принсипҳои адолати иҷтимоӣ дар ҷомеа баробарии бештари гендериро дар назар дорад, ки метавонад омили муайянкунандаи иштироки фаъоли занон дар равандҳои сиёсӣ гардад. Дар айни замон, роҳбарият дар ҳар як ҷои кор бояд имкониятҳои баробар ва одилонаи гендериро таъмин кунад. Ҳамаи ҷойҳои холии корӣ ва ҷойҳои корӣ бояд барои ҳарду ҷинс баробар дастрас бошанд. Имкониятҳои ишғоли вазифаҳои роҳбарӣ бояд барои ҳама баробар бошанд, на аз рӯи ҷинс ё чизи дигар. Танҳо чизҳои муҳим малака ва қобилиятҳо мебошанд ва чӣ гуна ҳар як ҷинс онҳоро истифода

мебарад ва амалӣ мекунад, танҳо нишон медиҳад, ки кадом афрод сарварони беҳтар ва барои вазифаҳои роҳбарӣ мувофиқтаранд [138].

Илова бар ин, баробарии гендерӣ, дастгирии оила барои қобилиятҳо ва малакаҳои шахсӣ омили асосии муайянкунандаи қобилияти зан барои иштирокчии фаъол дар ҳаёти сиёсӣ мебошад. Олимон дастгирии оиларо як дастоварди муҳими занон дар расидан ба вазифаҳои роҳбарикунанда мешуморанд. Аз ин рӯ, барои ҷиддӣ қабул кардани кори худ ва пешгирӣ аз парешонхотирӣ, дастгирии оила барои зан муҳим аст.

Қобили қайд аст, ки масъалаи баробарии гендерӣ ҳамчун омили муайянкунандаи иштироки фаъоли занон дар равандҳои сиёсӣ, хоҳ аз ҷиҳати назариявӣ ва хоҳ амалӣ, ҳанӯз ба таври кофӣ баррасӣ нашудааст. Аз ин рӯ, барои занон пешбарӣ ба мақоми баландтари давлатӣ аз сабаби монеаҳо ба монанди стереотипҳои гендерӣ ва нобаробарии гендерӣ хеле душвортар аст.

Баръакс, бояд таъкид кард, ки бисёре аз кишварҳои ҷаҳон аллакай меъёреро ҷорӣ кардаанд, ки шумораи муайяни занонро барои ишғоли вазифаҳои роҳбарикунанда талаб мекунад. Масалан, Олмон қонунеро қабул кардааст, ки тибқи он ҳадди аққал 30% вазифаҳои роҳбарикунанда аз ҷониби занон ишғол карда мешаванд [172]. Чунин мавқеъҳо роҳи дурусти оянда мебошанд, аммо онҳо бояд мунтазам такмил ва рушд дода шаванд. Аммо, мавқеъи дар боло зикршуда аксар вақт аз ҷониби як қисми муайяни ҷомеа интиқод карда мешавад. Онҳо инро ба он вобаста медонанд, ки занон на танҳо мехоҳанд ин вазифаро аз сабаби ин мавқеъ ишғол кунанд; и нафарон танҳо мехоҳанд, ки занон аз рӯи тахассусашон баҳо дода шаванд.

Ба андешаи мо, мушкили нобаробарии гендерӣ дар ояндаи наздик боқӣ хоҳад монд, зеро занон то ҳол нигоҳубини оила ва пеш аз ҳама ба фарзандонашонро афзалтар медонанд. Ҳақиқат ин аст, ки аксари мардон дар ҷойҳои кории «муқаррарӣ» кор карданро идома медиҳанд, яъне агар занон хоҳанд, ки кор кунанд, бояд ҳар дафъа парастор киро кунанд. Дар

натиҷа, занон наметавонанд фарзандони худро дуруст тарбия кунанд ва қисми зиёди давраи аввали ҳаёти худро аз даст медиҳанд.

Хулоса, мушкили дар боло зикршуда то ҳол боқӣ мондааст ва ба соҳаи сиёсии ҷомеа таъсири назаррас мерасонад. Бешубҳа, талоши занон барои ворид шудан ва фаъолона иштирок намудан дар сиёсат аз ирода, устуворӣ ва қобилияти онҳо дар рафъи монеаҳои ҷиддӣ шаҳодат медиҳад. Бо вуҷуди дастовардҳои назаррас, таъмини баробарии воқеии гендерӣ дар соҳаи сиёсат идомаи фаъолияти пайвастаро барои бартараф намудани монеаҳои мавҷудаи сохторӣ, иҷтимоию фарҳангӣ, иқтисодӣ ва шахсӣ тақозо менамояд.

Бо қабули ислоҳоти ҳуқуқӣ, ҳимоят аз сиёсати фарогир, муқовимат ба меъёрҳои фарҳангӣ ва қабули технология, мо метавонем саҳнаи сиёсии фарогиртар ва одилонатарро эҷод кунем. Дастовардҳои сиёсии занон на танҳо ба онҳо дар муаррифии худ дар вазифаҳои давлатӣ кумак мекунанд, балки ба идоракунии намояндагӣ ва самараноктар низ мусоидат мекунанд ва дар ниҳоят ба демократияҳо ва ҷомеаҳои саросари ҷаҳон фоида меоранд. Роҳи амалӣ кардани принсипҳои демократии фарогирӣ ва гуногунрангӣ дар давлат амал, даъват ба тағйирот ва ӯҳдадориро барои рушди ҷомеае талаб мекунад, ки дар он иштироки занон дар сиёсат на танҳо имконпазир, балки ташвиқ ва тақлил карда шавад. Дар ниҳоят, ин нишон медиҳад, ки ҷомеаи воқеан демократӣ муҳите аст, ки дар он ҳар як овоз, новобаста аз ҷинс, метавонад ба раванди қабули қарорҳое, ки роҳи рушдро муайян мекунанд, саҳм гузорад [43].

Ҳамчунин, баробарии гендерӣ, ки омили асосии иштироки васеи сиёсии занон дар ҷомеаи муосир мебошад, бартараф кардани як қатор монеаҳоеро талаб мекунад, ки иштироки самараноки онҳоро дар идоракунии давлатӣ бозмедоранд. Албатта, ин мушкилот асосан хусусияти субъективӣ доранд ва агар сиёсати давлатӣ нисбат ба занон ба ҳифзи воқеии манфиатҳои ин гурӯҳи иҷтимоӣ нигаронида шуда бошад, онҳоро бартараф кардан мумкин аст.

Дар ин робита, зарурати гузаронидани таҳқиқоти илмӣ ва назариявӣ дар бораи монеаҳои иштироки занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва сиёсӣ дар давлатҳои муосир ва роҳҳои ҳалли оқилонаи онҳо ба миён меояд. Бахши ояндаи таҳқиқоти мо ба таҳлили ин мушкилот бахшида мешавад.

БОБИ II. МАСОИЛИ ИШТИРОКИ ЗАНОН ДАР ҲАЁТИ СИЁСӢ ВА АСОСҲОИ ҲУҚУҚИИ БАРОБАРИИ ГЕНДЕРӢ ДАР ТОҶИКИСТОН

2.1. Омилҳои монеъшавандаи иштироки занон дар ҳаёти сиёсию иҷтимоии давлатҳои муосир

Бешак, масъалаи иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ мавзӯъест, ки таҳқиқи ҷиддии худро тақозо мекунад ва бо назардошти афзоиши шумораи онҳо, ки айни замон дар арсаи байналмилалӣ мақомҳои дахлдори сиёсиро ишғол мекунанд. Иштироки занон дар сиёсат дар тӯли садсолаҳо масъалаи муҳиме барои муҳокима дар илм ва баҳсҳо ба ҳисоб меравад.

Аз замонҳои қадим то ба имрӯз, дар аксари давраҳои таърихи инсоният, занон аз иштирок дар умури сиёсӣ, аз қабили овоздиҳӣ, номзад шудан ва ба мақомҳои роҳбарӣ расидан маҳрум буданд. Вале бо мурури замон, онҳо ҳуқуқ ва имкониятҳои бештаре ба даст оварданд ва дар марҳилаи имрӯзаи пешрафти башар занон дар сиёсати кишварҳои ҷаҳон саҳми арзанда мегузоранд.

Иштироки занон дар сиёсат ба таври анъанавӣ бо меъёрҳои иҷтимоӣ ва монеаҳои ҳуқуқӣ маҳдуд мешуд ва дар бисёре аз кишварҳо то ба наздикӣ, аниқтараш, то асри бистум, ба онҳо иҷозат дода намешуд, ки дар интихобот ширкат варзанд ё мансабҳои сиёсиро ишғол кунанд. Ҳатто дар кишварҳое, ки ба занон иҷозаи овоздиҳӣ дар интихобот дода шуда буд, онҳо аксар вақт бо монеаҳои ҷиддӣ, аз қабили имтиҳонҳои саводнокӣ ва талабот оид ба соҳиби амвол будан рӯ ба рӯ мешуданд. Чӣ тавре муҳаққиқон қайд менамоянд, занон аксар вақт аз ҳизбҳо ва ташкилотҳои сиёсӣ хориҷ карда мешуданд, ки ин қобилияти онҳоро барои таъсир расонидан ба қабули қарорҳои сиёсӣ маҳдуд мекард [141].

Бо вуҷуди ин мушкилот, занон дар тӯли таърихи ҷаҳони мутамаддин нақши муҳимро дар сиёсат бозидаанд. Яке аз намунаҳои равшан ин ҳаракати ҳуқуқи интихоботӣ аст, ки дар охири асри нуздаҳ ва ибтидои асри бист барои ҳуқуқи овоздиҳии занон мубориза бурдааст. Ҳуқуқи интихоботии занон муборизаи осон набуд ва он роҳро барои иштироки фаъолтари онҳо дар сиёсат ҳамвор кард. Имрӯз занон дар арсаи сиёсати ҷаҳонӣ саҳми бузург мегузоранд. Дар бисёр кишварҳо онҳо дар мақомҳои баландтарини сиёсӣ, аз ҷумла сардори давлат ва ҳукумат қарор доранд. Масалан дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико Камола Ҳоррис соли 2021 ҳамчун аввалин зан дар таърихи ин кишвар ба мақоми ноиби президенти ИМА интихоб шуда, ба як рӯйдоди муҳими сиёсӣ табдил ёфт.

Аммо, сарфи назар аз ин муваффақиятҳо, занон то ҳол бо монеаҳои хеле калон барои иштироки фаъолона дар сиёсат рӯ ба рӯ ҳастанд. Барои мисол, онҳо аксар вақт дар мақомҳои асосии сиёсатгузорӣ, аз ҷумла дар маҷлисҳои қонунгузор ва ҳайатҳои вазирон, камтар иштирок мекунанд. Ин падида ҳатто дар давлатҳое, ки занон дар намояндагии сиёсӣ муваффақиятҳои бузург доранд, дида мешавад. Масалан, тибқи маълумоти мавҷуда, гарчанде занон бештар аз нисфи парлумони чунин кишвари африқоӣ - Руандаро ташкил медиҳанд (бештар аз 61%), аммо онҳо дар дигар соҳаҳои идораи давлатӣ то ҳол камтар намояндагӣ доранд [194].

Занон, инчунин, ҳангоми ба вазифаҳои сиёсӣ пешбарӣ шудан бо монеаҳои ҷиддӣ рӯ ба рӯ мешаванд. Яке аз бузургтарин мушкилот ин маблағгузорӣ аст, зеро занон аксар вақт нисбат ба мардон дастрасии камтар ба захираҳои молиявӣ доранд. Ин ба онҳо барои гузаронидани маъракаҳои самарабахш ва рақобат бо номзадҳои ҷинси мард душворӣ меорад. Ғайр аз ин, занон аксар вақт дар давоми маъракаҳои сиёсӣ мавриди ҳамлаҳои ҷинсиятпарастона ва занситезӣ қарор мегиранд, ки ин метавонад хоҳиши онҳоро барои ба вазифаҳо пешбарӣ шудан коҳиш диҳад. Аз ҷумла, занон дар маъракаҳои сиёсӣ борҳо бо таҳқирҳои

ҷинсиятӣ ва занситестӣ рӯ ба рӯ мешаванд, ки ин метавонад онҳоро аз ширкат дар интихобот боздорад.

Новобаста аз ин мушкилот, сабабҳои бисёр вуҷуд доранд, ки чаро васеъ кардани иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ аҳамияти калон дорад. Яке аз сабабҳои муҳимтарин ин аст, ки занон ба раванди қабули қарорҳои сиёсӣ нуқтаи назари нотакрор ва таҷрибаи худро меоранд. Аз ин рӯ, занон аксар вақт ба масъалаҳое, аз қабили тандурустӣ, маориф ва дастгирии иҷтимоӣ афзалият медиҳанд.

Илова бар ин, иштироки занон дар сиёсат метавонад ба коҳиши табъизи ҷинсӣ ва мусоидат ба баробарии гендерӣ мусоидат кунад. Стратегияҳои зиёде мавҷуданд, ки метавонанд барои васеъ кардани иштироки занон дар сиёсат истифода шаванд. Яке аз ин равишҳо амалӣ кардани сиёсатҳои амали мусбат, аз қабили квотаҳо мебошад, ки аз ҳизбҳои сиёсӣ талаб мекунанд, то ин ки дар рӯйхати номзадҳои худ фоизи муайяни занонро дар бар гиранд [163].

Як равиши дигар ин аст, ки ба занон омӯзиш ва захираҳое дода шавад, ки ба онҳо барои дар интихобот номзад шудан кӯмак мекунанд. Ин метавонад дар худ барномаҳои роҳнамоӣ, омӯзиши сарварӣ ва дастгирии молиявӣ дошта бошад. Дар бисёр кишварҳо ташкилотҳои занон барои пешниҳоди ин захираҳо ба онҳое, ки ба сиёсат таваҷҷӯҳ доранд, кор мекунанд.

Ҳамчунин муҳим аст, ки монеаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, ки ба иштироки занон дар сиёсат монеъ мешаванд, бартараф карда шаванд. Ин метавонад аз тағйири меъёрҳои иҷтимоӣ нисбат ба нақши ҷинсӣ, мусоидат ба таҳсилот ва тавонмандсозии занон, инчунин мубориза бо ақидаҳои зиддифеминистӣ ва таассубҳоро дар бар гирад.

Бешубҳа, яке аз роҳҳои муҳими афзоиши иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ ин аст, ки ба онҳо дастрасии баробар ба маориф ва имкониятҳои шуғлиро таъмин карда шавад. Заноне, ки таҳсил кардаанд ва кор мекунанд, эҳтимоли бештаре доранд, ки маҳорат ва захираҳои

заруриро барои номзад шудан ба мансабҳои давлатӣ ва иштирок дар қабули қарорҳои сиёсӣ дошта бошанд. Ба иттилои баъзе аз таҳлилгарон, «ҳукуматҳо ва ташкилотҳои ҷамъиятии шаҳрвандӣ метавонанд барои пешбурди маориф ва шуғли занон тавассути таҳияи сиёсатҳо ва барномаҳое, ки дастрасии онҳоро ба таҳсилоти арзанда, омӯзиши касбӣ ва имкониятҳои корӣ фароҳам меоранд, кӯшиш ба харҷ диҳанд» [147, с. 42].

Яке аз стратегияҳои муҳими дигар барои зиёд намудани иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ, дастгирии рушди қобилияти роҳбарии онҳо ва фароҳам овардани имкониятҳои бештар ҷиҳати ишғоли вазифаҳои роҳбарикунанда мебошад. Бешубҳа, «Ин метавонад барномаҳои назоратиро (менторшип), омӯзиши сарварӣ ва имкониятҳои шабакасозиро дар бар гирад, ки ба занон дар рушди маҳорат ва боварӣ ба худ, ки барои муваффақият дар сиёсат зарур аст, кӯмак мерасонанд» [87, с. 93]. Тавассути дастрас намудани ин захираҳо ба занон имкон дорад, то онҳо аз монеаҳое, ки ба номзадӣ ва иштироки онҳо дар раванди қабули қарорҳои сиёсӣ халал мерасонанд, гузашта тавонанд.

Ҳукумат ва созмонҳои ҷамъиятии шаҳрвандӣ метавонанд барои ҳалли ин мушкилот тавассути пешниҳоди маблағгузорӣ ва захираҳо ба заноне, ки мехоҳанд ба мансабҳо номзад шаванд, инчунин татбиқи сиёсатҳое, ки ба шаффофият ва масъулиятнокӣ дар маблағгузории маъракаҳои интихоботӣ мусоидат мекунанд, кор кунанд.

Чуноне ки пештар таъкид намуда будем, ҷиҳати иштироки фаъоли занон дар арсаи сиёсат ноил шудан ба баробарии гендерӣ ва татбиқи адолати иҷтимоӣ хеле муҳим аст. Ҳарчанд дар тӯли даҳсолаҳои гузашта муайян пешравӣ ба назар мерасад, аммо ҳанӯз роҳи дарозе дар пеш аст, то занон имконияти баробар барои дастрасӣ ба қудрати сиёсӣ ва иштирок дар раванди қабули қарорҳо пайдо кунанд.Татбиқи сиёсати давлатӣ ва барномаҳои махсус, ба рушди сатҳи маърифатнокӣ ва имкониятҳои шуғлии занон, таҳкими қобилияти роҳбарӣ ва тавонмандсозии онҳо, инчунин таъмини шаффофияти маблағгузории маъракаҳои сиёсӣ ва

амнияти иштирокчиён равона шудаанд, метавонанд ба афзоиши нақши занон дар равандҳои сиёсӣ ва ташаккули ҷомеаи одилонаву баробарҳуқуқ мусоидат намоянд.

Шоёни таваҷҷӯҳ аст, ки таи солҳои занони бештар ба арсаи сиёсат ва мақомоти давлатӣ дар сатҳҳои болоӣ роҳ меёбанд, вале мувофиқи иттилои Иттиҳоди байнипарлумонӣ ва Созмони Милали Муттаҳид дар саросари ҷаҳон нобаробарии гендерӣ нисбат ба онҳо дар ҳукумат ва маҷлисҳои қонунгузорӣ то ҳол хеле паҳн шудааст. Дар гузориши солонаи худ оид ба занон, Иттифоқи байнипарлумонӣ муайян кард, ки то 1 январи соли 2021 ҳиссаи ҷаҳонии занон дар мақомоти қонунгузории миллӣ 25,5%-ро ташкил медиҳад, ки ин нисбат ба 24,9% дар соли 2020 каме беҳтар аст [177].

Мувофиқи маълумоти Созмони Ҷаҳонии Тандурустӣ, «Бо назардошти он ки 70% кормандони хатти аввал дар мубориза бо COVID-19 занон (кормандони тандурустӣ, хизматрасонӣ) мебошанд, ин сатҳи намояндагӣ дар ҳукумат ба воқеият мухолифат дорад» [6]. Илова бар ин, дар дувоздаҳ кишвари ҷаҳон (Арманистон, Озарбойҷон, Бруней, Кореяи Шимолӣ, Папуа-Гвинеяи Нав, Сент-Винсент ва Гренадинҳо, Арабистони Саудӣ, Таиланд, Тувалу, Вануату, Ветнам ва Яман) дар ҳукумат умуман ягон нафар зан ҳамчун вазир вуҷуд надорад.

Ба гуфти директори иҷроияи Созмони Милали Муттаҳид оид ба масъалаҳои занон Пхумзиле Мламбо-Нгкука, «Зарур аст, ки занон вазирони ҳукумат бошанд, зеро ин муҳимтарин мақоми қабули қарор дар ҳар як ҳукумат аст» [177].

Ногуфта наемонад, ки дар илми муосири илмҳои ҷомеашиносӣ шумораи кофии таҳқиқот мавҷуд аст ва дар онҳо муаллифон ба масъалаи баробарӣ ва ҳама чизҳои марбут ба нақшҳои гендерӣ таъкид мекунанд, аммо ба масъалаҳои намояндагии занон дар мансабҳои вобаста ба қудрат таҳияҳои чандон зиёд бахшида нашудааст. Дар робита ба ин, таҳлили вазъи сиёсии занон дар ҷаҳон, муайян намудани шароит ва

омилҳои дохилию хориҷӣ, ки ба фароҳам овардан ё монеъ шудан ба муҳити мусоид барои тавсеаи ҳуқуқҳои сиёсӣ ва имкониятҳои онҳо мусоидат мекунанд, зарур аст. Ҳамзамон, масъалаи иштироки сиёсии занон дар сатҳи ҷомеа ва дар сатҳи миллӣ барои фаҳмиши амиқи хусусияти иштирок ва саҳми онҳо дар равандҳо ва натиҷаҳои рушд баррасӣ карда мешавад.

Дар ин робита, зарур аст, ки мақоми сиёсии занон дар ҷаҳон таҳлил карда шавад, шароит ва омилҳои дохилӣ ва беруние, ки ба фароҳам овардани муҳити мусоид барои густариши ҳуқуқ ва имкониятҳои сиёсии занон мусоидат мекунанд ё монеъ мешаванд, муайян карда шаванд.Ҳамзамон, заминаҳои иштироки сиёсии занон дар сатҳҳои ҷомеа ва давлат бо мақсади дарки амиқи хусусиятҳои иштироки онҳо, инчунин муайян намудани саҳми занон дар равандҳои рушд ва натиҷаҳои бадастомада мавриди таҳлил қарор мегиранд.

Аввалан, зарур аст таъкид шавад, ки иштироки занон дар соҳаи сиёсати маънои иштироки воқеӣ ва баробарҳуқуқи онҳоро дар идоракунии давлат (дар мақоми интихобӣ, таъйинӣ ё арзанда) дорад, зеро онҳо шаҳрвандони ин кишвар мебошанд. Ин ба он маъност, ки саҳми ҳамаи шаҳрвандон, аз ҷумла занон, дар идоракунии дилхоҳ ҷомеа ё кишвар эътироф ва қадр карда мешавад. Вақте ки қабули қарорҳо саҳми ҳамаи аъзои ҷомеаро, бе ягон табъиз, дар бар мегирад, он барои тамоми кишвар манфиатбахш хоҳад буд.

Бисёр таҳлилгарон бар ин назаранд, ки доштани ҳам миқдор ва ҳам сифати заноне, ки дар равандҳои сиёсӣ иштирок мекунанд, муҳим аст. Онҳо қайд мекунанд, ки афзоиши иштироки занон ба манфиатҳои бештари иқтисодӣ, таҳкими ҳамкорӣ байни ҳизбҳо ва ҳалли устувортари низоъҳо овардааст [100]. Аҳамияти афзоиши иштироки занон дар сиёсат хеле калон аст. Инро тавассути баланд бардоштани сатҳи дониши онҳо дар бораи имкониятҳои мавҷуда, мустаҳкам кардани эътимод ба худ ва рушди маҳоратҳои онҳо ба даст овардан мумкин аст. Имконияте, ки ба

занон барои иштирок дар равандҳои сиёсӣ дар сатҳи поин дода шуд, натиҷаҳои қобили таваҷҷуҳеро ба бор овард. Мисоли равшани ин Арабистони Саудӣ аст, ки дар он ҷо занон бори аввал дар интихоботи маҳаллӣ ҳамчун номзад иштирок карданд [182].

Ба ғайр аз ин, созмонҳои ғайридавлатӣ низ ба як нерӯи хеле қавӣ дар афзоиши шумораи занон дар арсаи сиёсӣ табдил шуданд, ки маъракаҳои маҳаллиро бо амалҳо ва тамоюлҳои ҷаҳонӣ мепайванданд. Созмони Миллали Муттаҳид тавассути як қатор конвенсияҳо ва санадҳои байналмилалӣ, ки аз ҷониби давлатҳо эътироф гардидаанд, меъёрҳои умумии байналмилалиро барои таъмини баробарии гендерӣ дар ҳаёти сиёсии ҷомеа муайян намудааст. Ба ҷумлаи чунин ҳуҷҷатҳо Платформаи амалиёти Пекин, Паймони байналмилаӣ оид ба ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ, Конвенсия дар бораи барҳам додани ҳама шаклҳои табъиз нисбати занон, инчунин дигар санадҳои минтақавии дахлдор дохил мешаванд. Илова бар ин, ҳизбҳои сиёсӣ аз ҷумлаи муҳимтарин воситаҳое мебошанд, ки ба иштироки занон дар низоми сиёсӣ мусоидат карда метавонанд.

Таҷриба нишон медиҳад, ки монеаҳои равшани иштироки занон дар сиёсат монеаҳои анъанавӣ ва фарҳангӣ, инчунин меъёрҳо ва муносибатҳои иҷтимоӣ бар зидди онҳо ҳамчун сарварон ва қабулкунандагони қарор мебошанд, ки дар ҷомеа реша давондаанд. Барои рафъи ин, барои занон муҳим аст, ки дастгирии зарурии иҷтимоӣ ва оилавӣ дошта бошанд. Муҳим аст, ки афзалиятҳои иштироки занон дар қабули қарорҳо таъкид карда шаванд ва намунаҳои маҳаллӣ барои тақлид мавҷуд бошанд, то ба тавсеаи иқтидори минтақа ё ноҳия мусоидат кунанд. Барои он ки ҳизбҳои сиёсӣ фаъолтар шаванд, доштани квотаҳои ҳатмӣ, ба монанди ҳадди ақал 30% занон дар сохторҳои роҳбарикунанда ва мавҷудияти шӯъбаҳои занона дар ҳизбҳои сиёсӣ муфид аст [17].

Яке аз таҳдидҳои ҷиддии дигар барои занон дар робита ба иштироки онҳо дар равандҳои сиёсӣ, зӯроварӣ ва таҳқир мебошад. Инро

метавон тавассути доштани кодексҳои рафтор дар интихобот ва кӯмаки созмонҳои ғайридавлатӣ, ба монанди Институти Байналмилалии Ҷумҳуриявӣ оид ба таҷрибаи пешқадам, ки ба шароити маҳаллӣ мутобиқ карда шудааст, пешгирӣ кард.

Мушкилии дигаре, ки занон бо он рӯ ба рӯ мешаванд, монеаҳои иқтисодӣ мебошанд. Инро метавон бо дастгирии ин қишри муҳими ҷомеа дар соҳибкорӣ ва гирифтани захираҳо дар шакли аслӣ, ба монанди лоиҳаҳои Womankind ва WiLDAF-Ghana, ки ба занони номзад дар интихоботи ассамблеяҳои маҳаллӣ кумаки дигари аслӣ расониданд, сабук кард [218]. Вобаста ба ин, зарур аст, ки маҳдудиятҳо барои сармоягузории маъракаҳои интихоботӣ ва тадбирҳои зидди коррупсия андешида шаванд.

Набудани дастрасӣ ба технологияи иттилоот ва коммуникатсионӣ, ки инчунин барои ҳадаф қарор додани занон истифода шудааст, монеаи дигаре дар роҳи иштироки фаъоли онҳо дар равандҳои сиёсӣ мебошад. Аз ҷиҳати мусбат, «ТИК-ро метавон барои баланд бардоштани огоҳӣ дар бораи фаъолияти сиёсии занон ва ташкили маъракаҳои таблиғотӣ, ба монанди HarassMap дар Миср, истифода бурд» [222].

Масъалаи ба ҳамин андоза муҳим барои иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ иштироки онҳо дар ҳизбҳои сиёсӣ ва низомҳои интихоботии давлатӣ мебошад. Занони ҳизбҳо бояд бо роҳбарони ҳизбҳое, ки рафтор ва амалияашон онҳоро аз қабули қарорҳо истисно мекунад, ошкоро муносибат кунанд.

Ҷолиб он аст, ки дар ИМА, тағйирот дар қоидаҳои дохилии анҷуман ва сохторҳои Ҳизби Демократ, ки беш аз 30 сол пеш ворид карда шуда буданд, роҳро барои иштироки бештари занон ҳамвор карданд. Муҳим аст, ки як гурӯҳи маблағгузорӣ ба монанди Рӯйхати Эмили (www.emilyslist.org), ки махсус барои номзадҳои зан пешбинӣ шудааст, дошта бошад, то онҳо тавонанд ба маъракаи интихоботӣ тамаркуз кунанд. Барномаи рушди СММ ва Институти миллии демократии умури

байналмилалӣ (ИМА) нашрияеро бо номи «Тавонмандсозии занон барои ҳизбҳои сиёсии қавитар: Дастур оид ба пешбурди иштироки сиёсии занон» нашр карданд, то ба занон ва ҳизбҳои сиёсӣ дар масъалаҳое, ки бояд дар тӯли давраи интихобот баррасӣ шаванд, роҳнамоӣ кунад [18].

Худ аз худ маълум аст, ки занон бояд якдигарро тавассути доштани гурӯҳҳои қавӣ квотаҳои ҳатмӣ барои занон дар афзоиши иштироки занон дар интихобот, масалан, дар Испания, муваффақ буданд, ки дар он ҷо муҳаққиқон муайян карданд, ки квотаи ҳатмӣ дар он кишвар (аз ҳизбҳо талаб мекунад, ки кафолат диҳанд, ки 40% номзадҳои онҳо дар интихоботи маҳаллӣ занон хоҳанд буд) ба ҳизбҳо таъсири мусбати назаррас расонидааст [220].

Равшан аст, ки созмонҳои байналмилалӣ ва маҳаллии занон дар афзоиши иштироки онҳо дар сиёсат нақши муҳим мебозанд. Масалан, созмонҳо ба монанди Форумҳои маорифи сиёсии занон (WPEF)-и Шабакаи демократии занон (WDN IRI) барои афзоиши фаъолияти сиёсии занон истифода шудаанд [31]. Таъмини омӯзишҳо ба монанди рушди малакаҳои ВАО, таҳияи маъракаҳои интихоботӣ ва тақвияти дониш оид ба масъалаҳои калидии сиёсати миллӣ ва маҳаллӣ, инчунин роҳнамоии дарозмуддат ба афзоиши эътимоди занон дар ба ӯҳда Занон, ки асоси оила ҳисобида мешаванд, инчунин нигаҳбонони арзишҳои иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва бунёдии ҷомеа мебошанд ва тағйироти устувор аксар вақт бо ёрии онҳо беҳтарин ба даст оварда мешавад. Дар асл, ба ақидаи муқаққиқон, рушди пурраи ҷомеа бидуни ҳамкории барҷаста ва иштироки муассири онҳо ғайриимкон аст [131]. Бешубҳа, нақши занон дар рушди сиёсӣ ва иҷтимоию иқтисодии ҳар як давлати демократӣ хеле муҳим мебошад, аммо дар баъзе кишварҳои ҷаҳон онҳо ҳанӯз дар ҳаёти сиёсӣ ва миллӣ мавқеи муносибро соҳиб нашудаанд.

Гарчанде ки занон асосан нигаҳбонони арзишҳои хона ва оила мебошанд, онҳо инчунин салоҳияти худро дар идоракунии корҳои

ҷамъиятӣ ва ишғоли вазифаҳои роҳбарӣ нишон медиҳанд. Тавре ки муҳаққиқон дуруст қайд мекунанд, имрӯз бисёре аз занон ба фаъолиятҳо ва корҳое машғуланд, ки қаблан танҳо мардон ҳисобида мешуданд. Аз замоне, ки занон аз ҳуқуқҳои худ огоҳ шуданд, онҳо дар ҳама соҳаҳои фаъолияти инсонӣ бо мардон рақобат мекунанд. Онҳо инчунин бо маҳдудиятҳои зиёде рӯбарӯ мешаванд, ки аз замони Ҷумҳурии Якуми Фаронса онҳоро дар арсаи сиёсӣ бозмедоштанд, гарчанде ки Ҷумҳурии Чоруми ин кишвар ҳамчун як субҳи нав барои сиёсати иштироки занон дида мешуд, зеро дар он занони бештар дар ҳукумат, ҳам дар вазифаҳои интихобӣ ва ҳам таъиншуда, ҳузур доранд. Эъломияи Созмони Милали Муттаҳид дар бораи баробарии 30% гендерӣ дар Конфронси Пекин дар соли 1995 барои кишварҳои рӯ ба инкишоф саривақтӣ буд; аммо, то ҳол маҳдудиятҳое мавҷуданд, ки бояд бартараф карда шаванд [15]. Он ба иштироки занон дар сиёсат, саҳми онҳо дар рушди миллӣ ва маҳдудиятҳое, ки онҳо бо онҳо рӯбарӯ мешаванд, тамаркуз мекунад.

Бояд қайд кард, ки чаҳорчӯби умумии илмии омӯзиши иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ асосан назарияи системаҳо мебошад, ки одатан ба илмҳои табиӣ, бахусус биология, такя мекунад. Назарияи системаҳо аз ҷониби олимон бо роҳҳои гуногун мафҳум карда шудааст, аммо дар маҷмӯъ, он бо қисмҳо ё чизҳои ба ҳам алоқаманд, ки аз ҳамдигар вобастаанд, вале ҳамчун як кулли ягона амал мекунанд, сарукор дорад. Вобаста ба ин муҳаққиқи рус А.Ю. Гайдт чунин меҳисобад, ки назарияи системаҳои умумӣ аз ҷониби Людвиг фон Берталланти соли 1920 пешниҳод шуда буд, аммо он дар миёнаҳои солҳои 1960 ба илми сиёсӣ ворид карда шуд. Дар ҳоле ки Дэвид Истон ва Габриэл А. Алмонд ин назарияро ба сиёсати миллӣ татбиқ карданд, Мортон Каплан онро ба сиёсати байналмилалӣ татбиқ кард [96].

Тавре ки маълум аст, принсипи асосии омӯзиши системавӣ дар он аст, ки ҳамаи падидаҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла равандҳоии сиёсӣ, бо ҳам

алоқамандand. Дар натиҷа, фаҳмидани пурраи ягон қисми ҷомеа дар алоҳидагӣ аз дигар қисмҳои ҳамон ҷомеа, ки ба фаъолияти он таъсир мерасонанд, ғайриимкон аст. Занон, ҳамчун як қишри муҳими ҷомеа, дар равандҳои сиёсӣ нақши муҳим мебозанд ва барои қадр кардан ва истифодаи пурраи ин захираи бузурги эҳтимолӣ, давлат бояд ба ин қишри иҷтимоӣ сармоягузорӣ кунад, то иштироки васеътари онро дар сиёсати миллӣ барои рушди умумии он таъмин намояд.

Албатта, дар ҳар як муҳити сиёсӣ паҳлӯҳои гуногуни иштироки сиёсии шаҳрвандон мавҷуданд. Аз диди муҳаққиқон, «инчунин як гурӯҳи шаҳрвандон вуҷуд доранд, ки дар низоми сиёсӣ нақши ғайрифаъол мебозанд, зеро иштирок дар равандҳои сиёсӣ худ як фаъолияти ихтиёрӣ аст» [164]. Дар баробари ин, як гурӯҳи дигари шаҳрвандоне ҳастанд, ки бетараф мемонанд, яъне онҳо ҳам дар ин ҷо ва дар он ҷо ҳастанд.

Бидуни шубҳа, иштироки сиёсӣ маънои иштироки ихтиёрӣ дар сиёсатро дорад ва он ба он амалҳои ихтиёрӣ ишора мекунад, ки тавассути онҳо аъзои ҷомеа дар интихоби ҳокимон ва мустақиман ё ғайримустақим дар таҳияи сиёсати давлатӣ иштирок мекунанд. Иштироки сиёсӣ як фаъолияти иҷтимоии густурда аст, ки дар низомҳои сиёсӣ ва ҷомеаҳо паҳн шудааст. Новобаста аз он ки ҷомеа либералӣ/демократӣ аст ё дар он низоми автократӣ ва диктаторӣ ҳукмрон мебошад, касе бояд қарорҳои сиёсӣ қабул кунад ва шаҳрвандон бояд мустақиман ё ғайримустақим дар фаъолияти давлат иштирок кунанд. Гарчанде ки дараҷаи иштирок аз як муҳити сиёсӣ ба муҳити дигар ва аз як ҷомеа ба ҷомеаи дигар фарқ мекунад, омилҳои калидӣ мавҷуданд, ки иштироки фаъоли сиёсиро муайян мекунанд. Ин омилҳо, ки аксар вақт маориф, бесаводӣ, самти фарҳангӣ, тафовути гендерӣ, ҳукумат ва ғайраро дар бар мегиранд, дараҷаи иштироки сиёсиро дар ҳар як низоми сиёсӣ ва ҷомеа муайян мекунанд.

Дар баъзе кишварҳои ҷаҳон (хусусан дар баъзе давлатҳои Африқо ва Осиё, ба монанди Нигерия, Афғонистон ва ғайра), ҷинси инсон то ҳол омили асосии муайянкунандаи иштироки шаҳрвандон дар равандҳои сиёсӣ мебошад [215]. Омилҳои гуногуне ҳастанд, ки ба иштироки занон дар сиёсат монеъ мешаванд, зеро эҳтимолияти иштироки занон дар сиёсат нисбат ба иштироки мардуми оддӣ бештар аст. Баъзе аз омилҳое, ки ба иштироки занон дар сиёсат таъсир мерасонанд, ин эҷоди платформаи мусоид барои мардон барои монополия кардани майдони сиёсӣ мебошанд. Дар тамоми давлатҳои демократӣ бояд иштироки занон ташвиқ карда шавад, зеро демократия аз одами оддӣ, новобаста аз ҷинстяти он, сатҳи муайяни қобилият ва хислат, рафтори оқилона ва иштироки фаъолонаро дар идоракунӣ талаб мекунад. Тибқи иттилои Дафтари институтҳои демократӣ ва ҳуқуқи башар, «Дар низоми сиёсӣ, шаҳрвандон метавонанд тавассути пайвастан ба ҳизби сиёсӣ, раъйдиҳӣ дар интихобот, иштирок дар маъракаҳои интихоботӣ, корҳои ҷамъиятӣ ва дигар фаъолиятҳои сиёсӣ дар раванди сиёсӣ ва қабули қарорҳо ширкат варзанд» [16].

Тибқи маълумоти дастрас, занон беш аз нисфи аҳолии ҷаҳонро ташкил медиҳанд. Саҳми онҳо дар рушди иҷтимоию иқтисодии ҷомеа нисбат ба мардон хеле зиёдтар аст, зеро онҳо дар истеҳсолот ва такористеҳсолкунӣ нақши дугона доранд. Аммо, иштироки онҳо дар сохторҳо ва равандҳои расмии сиёсӣ, ки дар онҳо қарорҳо дар бораи истифодаи захираҳои давлатӣ, ки ҳам мардон ва ҳам занон эҷод мекунанд, қабул карда мешаванд, ночиз боқӣ мемонад. Айни замон намояндагии занон дар мақомоти қонунгузории саросари ҷаҳон каме бештар аз 15 фоизро ташкил медиҳад [190]. Бо вуҷуди ӯҳдадории возеҳи ҷомеаи ҷаҳонӣ ба баробарии гендерӣ ва аз байн бурдани тафовути гендерӣ дар арсаи расмии сиёсӣ, ки аз ҷониби Конвенсия оид ба барҳам додани ҳамаи шаклҳои таъиз нисбати занон (CEDAW) ва Платформаи

амали Пекин тақвият дода шудааст, танҳо дувоздаҳ кишвар 33% ё бештар аз курсиҳои парлумонро занон доранд [57].

Баҳсҳои ҷаҳонӣ оид ба пешбурди иштирок/намояндагии занон дар сиёсат бо баҳсҳои дохилӣ ва инструменталӣ фаро гирифта шудаанд. Баҳсҳои дохилӣ ҳамчун ҷонибдори иштироки баробари занон дар сиёсат аз нигоҳи ҳуқуқи башар мебошанд.

Чӣ тавре ки зикр гардид, занон нисфи аҳолии ҷаҳонро ташкил медиҳанд, бинобар ин, иштироки онҳо ва таъмини намояндагии баробар дар низомҳои демократии ҷаҳон аз рӯйи адолат зарур мебошад. Далелҳои инструменталистӣ дар якҷоягӣ бо равишҳои эссенсиалистӣ, ки фарқияти байни мардон ва занонро таъкид мекунанд, ба васеъ намудани иштироки занон мусоидат менамоянд. Занон бинобар ҷинс ва нақшҳои гендерии худ ҳамчун модар, дурнамо ва тасаввуроти гуногун дар бораи сиёсат доранд. Аз ин рӯ, аз онҳо интизор меравад, ки ба сиёсат таваҷҷӯҳи махсуси нигоҳубин ва арзишҳои занонаро ҷалб кунанд. Дар ин самт адабиёти зиёди тадқиқотӣ мавҷуданд, ки асосноккунӣ ва равишҳои назариявии гуногуни ҷалби занонро ба равандҳои сиёсӣ дастгирӣ мекунанд [75]. Аммо, бидуни баррасии бартариҳо ва нуқсонҳои равишҳои гуногун, зарур аст, ки муҳимтарин тезиси онҳоро таъкид кунем, ки занон бояд дар сиёсат иштирок кунанд. Аз нигоҳи мо, мушкиле, ки имрӯз ҳамаи муҳаққиқоне, ки баробарии гендериро дар равандҳои сиёсӣ ҷонибдорӣ мекунанд, бо он рӯбарӯ мешаванд, тафовути калон байни арзишҳои муштаракест, ки дар сиёсат ва амалияҳои миллӣ ва байналмилалӣ инъикос ёфтаанд. Пеш аз муайян кардани стратегияҳои калидӣ барои мусоидат ба иштироки сиёсии занон ва унсурҳои муҳими муҳити мусоид барои тақвияти сиёсии онҳо, зарур аст, ки дарки амиқтари заруратҳои сохтории ҷомеае, ки дар он иштироки сиёсии занон муқаррар шудааст, ҷустуҷӯ карда шавад.

Бешубҳа, «хориҷ кардани иштироки таърихии занон аз сохторҳо ва равандҳои сиёсӣ натиҷаи як қатор омилҳои сохторӣ, функсионалӣ ва шахсӣ мебошад, ки дар заминаҳои гуногуни иҷтимоӣ дар кишварҳои

гуногун фарқ мекунанд» [11]. Унсурҳои муҳити мусоид барои иштироки занон дар сиёсат ва рушдро бидуни таҳлили амиқи парадигмаҳои рушд ва сиёсати кунунӣ баррасӣ ва муайян кардан мумкин нест.

Пешрафти босуръати ҷомеа дар марҳилаи кунунии рушди инсон ба мардуми саросари ҷаҳон манфиатҳои бузурге овардааст, ки дар соҳаҳои маориф, тандурустӣ ва даромад ба даст овардаанд. Аммо, ин рушд ҳамзамон 2,5 миллиард нафарро, ки бо камтар аз 2 доллар дар як рӯз зиндагӣ мекунанд, қафо мегузорад [184]. Тафовутҳои назаррас байни кишварҳо ва дар дохили кишварҳо вуҷуд доранд. Тибқи маълумоти Барномаи Рушди Созмони Милали Муттаҳид, 40 фоизи аҳолии ҷаҳон 5%-и даромади ҷаҳониро ташкил медиҳанд, дар ҳоле ки 10%-и сарватмандтарин 54%-ро ташкил медиҳанд [4]. Айни замон, парадигмаҳои асосии рушд, ки бар муносибатҳои истеҳсолии капиталистӣ асос ёфтаанд, аз имкониятҳои қудрат ва фоидае, ки муносибатҳои гендерӣ ба вуҷуд меоранд, рушд мекунанд. Байни меҳнати хонагии занон ва ҷамъоварии сармоя робитаи дохилӣ вуҷуд дорад.

Сиёсатшиносон ва иқтисоддон бо таҳияи ҳамин нуқтаи назар, қайд мекунд, ки «...нобаробарии байни мардон ва занонро наметавон чудо аз тамоюлҳои қутбгароии тарзи капиталистии истеҳсолот, ки кишварҳои «периферӣ» - и ҷаҳони сеюмро ба марказҳои метрополитении ҷаҳони якум вобаста мекунад, дарк кард. Дар чаҳорчӯбаи низоми ҷаҳонии баробарҳуқуқ, ба истилоҳ рушд наметавонад занонро аз ниҳодҳои саркӯбкунандаи иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва сиёсӣ озод кунад; он танҳо «шароити нави маҳдудият»-ро муайян мекунад» [216, с. 93].

Албатта, барои тарафдорони баробарии гендерӣ муҳим мебошад, ки ба ҷанбаҳои гендерии раванди рушд таваҷҷуҳи бештар зоҳир намуда, парадигмаи рушди байналмилалии капиталистиро, ки боиси ташаккул ва бозтавлиди нобаробарии гендерӣ мегардад, мавриди танқид қарор диҳанд ва ҳамзамон барои фароҳам овардани шароити мусоид ҷиҳати иштироки занон дар равандҳои рушд талош намоянд. Иштироки оддии занон дар рушди асосӣ

наметавонад ба таври худкор ба пешрафт ва баробарии гендерӣ оварда расонад, агар зиддият байни талаботи рушд барои баробарӣ ва адолат ва амалияи он ҳал нашавад. Сатҳ ва хусусияти иштирок дар муайян кардани он, ки оё занон метавонанд дар дастовардҳои рушд саҳм гузоранд ё не, ба ҳамин андоза муҳиманд.

Масъалаи дигари заминавӣ дар бораи иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ ба хусусияти сиёсат умуман ва бахусус демократияи либералӣ алоқаманд аст. Инкор кардан мумкин нест, ки демократия дар таърих ба мардон нисбат ба занон беҳтар хизмат кардааст. Ҳамчун як низоми сиёсӣ аз Юнони қадим то асри XXI, он бар асоси дихотомияи давлатӣ ва хусусӣ қарор дошт ва занонро аз шаҳрвандӣ истисно мекард. Онҳо аз доираи сиёсии оммавӣ хориҷ карда шуданд, зеро аксари мутафаккирони сиёсӣ ва файласуфон (Афлотун, Арасту, Руссо, Ҷон Локк, Томас Ҳоббс, Георг Гегел ва дигарон) занонро танҳо барои нақшҳои хонаводагӣ дар соҳаи хусусӣ муносиб меҳисобиданд. Онҳо изҳор медоштанд, ки онҳо дар сиёсат ҷой надоранд, зеро онҳо ҳамчун модарони ғамхор ва ҳамсарон мувофиқанд [158]. Ҷудо намудани фаъолият ба давлат ва хусусӣ асоси шаклҳои гуногуни демократияҳои ҷаҳонӣ боқӣ мемонад.

Ин яке аз сабабҳоест, ки назарияи меъёрии сиёсӣ соҳаи хусусиро ғайрисиёсӣ меҳисобид ва барои омӯзиши моҳияти сиёсии ҳаёти шахсӣ ҳеҷ кӯшише накард. Демократияҳои қадимӣ ва пеш аз капиталистӣ занонро ҳамчун шаҳрвандони давлат эътироф намекарданд ва аз ин рӯ, онҳо нигарониҳои худро дар назария ва амалияи худ ба як сӯ гузоштанд. Танҳо фалсафаи сиёсии либералии асри XIX идеяи як шахси «озод ва оқилона»-ро таблиғ мекард, ки аз он занони суфражист барои талаб кардани ҳуқуқи овоздиҳӣ истифода мебурданд. Аммо, тавре ки муҳаққиқон таъкид менамоянд, асосҳои назариявии равияи либералӣ аз лиҳози гендерӣ хусусияти хос дошта, ба ҳифзи моделҳои патриархалӣ мусоидат мекунанд ва масъалаи тобеияти ҷинсиро ҳам дар соҳаи сиёсат

ва ҳам дар ҷомеа сарфи назар менамоянд [153]. Назарияпардозони феминистӣ инчунин мафҳуми шахсияти абстрактиро дар назарияи либералӣ ба чолиш кашиданд ва изҳор доштанд, ки он категорияи бетарафи гендерӣ нест. Вале ҷомеаҳои демократии Ғарб занонро аз бисёр ҷиҳат ба канор гузоштанд. Вақте ки онҳо дар шароити патриархалии демократияҳои муосир ба сиёсат ворид мешаванд, онҳо наметавонанд дар тағйири куллии сиёсати ҷинсӣ нақш бозанд; баръакс, онҳо асосан нақшҳои сиёсиро бо шартҳои мардон иҷро мекунанд. Ин фарзияи бунёдӣ дар демократияҳои либералӣ бояд барои эҷоди фазои воқеии сиёсӣ барои занон тағйир дода шавад.

Қайд кардан муҳим аст, ки иштироки занон ва дастрасии онҳо ба сохторҳои расмии қудрати сиёсӣ дар ҳар кишвар фарқ мекунад. Дар кишварҳои пешрафта, бахусус дар Аврупои Шимолӣ, тамоюли устувор ба сӯи афзоиши иштироки сиёсӣ ва намояндагии занон мушоҳида мешавад. Аз дувоздаҳ кишваре, ки намояндагии занон дар парлумонашон беш аз 33% аст, нӯҳ кишвар ҳамчун дорои рушди баланди инсонӣ арзёбӣ шудаанд [167]. Аммо, беҳбудиҳо дар кишварҳое, ки сатҳи миёна ва пасти рушди инсонӣ доранд, ночизанд. Табиист, ки маҳдудиятҳои сохторӣ ва функсионалии занон аз муносибатҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар дохили ҷомеа ташаккул меёбанд.

Омили дигаре, ки иштироки занонро дар равандҳои сиёсӣ дар баъзе кишварҳои ҷаҳон маҳдуд мекунад, патриархат, низоми бартарии мардон аст. Он мардонро ба субъектҳои бартаридошта дар равандҳои сиёсӣ табдил медиҳад ва иерархияи муносибатҳои гендериро ба вуҷуд меорад, ки ба онҳо имтиёз медиҳад. Аз диди муҳаққиқон, падаршоҳӣ «як низоми оилавӣ-иҷтимоӣ, идеологӣ ва сиёсиест, ки дар он мардон бо зӯрӣ, фишори мустақим ё тавассути маросим, анъана, қонун ва забон, расму оин, одоб, маориф ва тақсими меҳнат муайян мекунанд, ки занон кадом нақшро бояд бозӣ кунанд ё накунанд, ки дар он онҳо дар ҳама ҷо ба мардон тобеъанд» [219, с. 57].

Ин вазъият аз ҷониби падаршоҳӣ ҳамчун абзори идеологӣ барои маҳдуд кардани занон дар фазои хусусии хона ҳамчун модар ва ҳамсар ва мардон дар фазои ҷамъиятӣ истифода мешавад. Ин яке аз муҳимтарин омилҳое мебошад, ки сатҳи иштироки сиёсии занонро дар саросари ҷаҳон ташаккул медиҳад. Аммо, ин тақсимоти идеологӣ воқеиятро инъикос намекунад. Марзҳои байни давлатӣ ва хусусӣ дар ҳаёти ҳаррӯзаи занон аксар вақт норавшананд. Бо вуҷуди ин, дар бисёр кишварҳои ҷаҳон, фазои хонаводагӣ ҳамчун фазои қонунӣ барои занон қабул карда мешавад, дар ҳоле ки фазои ҷамъиятӣ бо мардон алоқаманд аст. Занон бояд вуруд ва даъвои худро ба фазои ҷамъиятӣ мувофиқи имкониятҳои баҳсӣ ва моддии мавҷуда дар фарҳанг ва ҷомеаи муайян музокира кунанд. Бо вуҷуди ин, идеологияи нақши гендерӣ статикӣ нест, балкидар раванди тағйирёбӣ қарор доштани он бо низомҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсии ҷомеаи мушаххас робитаи зич дорад; ҳамзамон, мавқеи занон дар кишварҳои гуногун ҳамчун субъектҳои иҷтимоӣ муайян карда мешавад, ки боиси хориҷ шудани онҳо аз сиёсат мегардад.

Хусусияти сиёсат низ омили муҳим дар шомил кардан ё хориҷ кардани занон аст. Сиёсатшиноси британиёӣ Вики Рэндалл сиёсатро ҳамчун «баён ё тафсири муносибатҳо дар дохили сохтори аллакай муқарраршудаи қудрат» муайян мекунад [136], ки бо назари анъанавӣ дар бораи ин падида, ки онро ҳамчун фаъолият, иштироки бошуурона ва қасдан дар раванди тақсими захираҳо байни шаҳрвандон муайян мекунад, мухолиф аст. Ин консепсияи сиёсат фаъолияти сиёсиро ба арсаи ҷамъиятӣ маҳдуд мекунад, дар ҳоле ки соҳаи хусусии ҳаёти оилавӣ ҳамчун ғайрисиёсӣ муаррифӣ мешавад. Ин дугонагии давлатӣ ва хусусӣ дар таърифи анъанавии сиёсат барои хориҷ кардани занон аз арсаи сиёсии ҷамъиятӣ истифода мешавад ва ҳатто вақте ки онҳо ба сиёсат ворид мешаванд, онҳо ҳамчун модар ва ҳамсар ворид мешаванд.

Бартарии мардон дар сиёсат, ҳизбҳои сиёсӣ ва фарҳанги сохторҳои расмии сиёсӣ омили дигаре аст, ки ба иштироки сиёсии занон монеъ

мешавад. Ҳизбҳои сиёсии бартарии мардон аксар вақт дар масъалаҳои дорои аҳамияти миллӣ назари мардона доранд, ки ин занонро ноумед мекунад, зеро назари онҳо аксар вақт нодида гирифта мешавад ва дар сиёсати ҳизбии онҳо инъикос намеёбад. Илова бар ин, занон одатан ба мақомҳои роҳбарикунанда дар сохторҳои ҳизбӣ интихоб намешаванд, зеро дар байни роҳбарони мардон таассуби ҷинсӣ вуҷуд дорад.

Чаҳорчӯбҳои васеътари демократӣ ва сатҳи либерализатсия низ ба иштироки сиёсии занон таъсир мерасонанд. Масалан, демократияҳои дунявӣ дар Аврупо ва инчунин баъзе кишварҳои рӯ ба инкишоф нисбат ба кишварҳое, ки ортодоксии динӣ сиёсат ва демократияро ташаккул додааст, фазои нисбатан бештареро барои иштироки сиёсии занон фароҳам овардаанд.

Дар асл, итоаткории занон ба мардон як падидаи умумиҷаҳонӣ аст, гарчанде ки дар хусусият ва дараҷаи итоаткорӣ дар саросари кишварҳо фарқиятҳо мавҷуданд. Идеологияи гендерӣ на танҳо дуализмро байни занонагӣ ва мардонагӣ ба вуҷуд меорад, балки онҳоро дар дохили як модели иерархӣ ҷойгир мекунад, ки дар он занон умуман аз сабаби вазифаҳои репродуктивии аз ҷониби ҷомеа муқарраршудаашон камтар аз мардон арзишманд дониста мешаванд. Вазъияти гендерӣ аз ҳисоби тақсимоти ками захираҳо барои рушди инсонии занон аз ҷониби давлат, ҷомеа ва оилаҳо нигоҳ дошта мешавад. Ин дар нишондиҳандаҳои иҷтимоӣ инъикос меёбад, ки дараҷаҳои гуногуни нобаробарии гендериро дар маориф, тандурустӣ, шуғл, моликияти захираҳои истеҳсолӣ ва сиёсат дар тамоми кишварҳо инъикос мекунанд [113]. Ғайр аз ин, ҷинсият аз рӯи табақа, каста ва ҳувияти этникӣ, ки дастрасӣ ба захираҳо ва имкониятҳоро сохтор медиҳанд, ба миён меояд. Вобастагии иҷтимоӣ-фарҳангии занон яке аз омилҳои асосии зараровар ба иштироки сиёсии онҳо дар соҳаи ҷамъиятӣ мебошад.

Дар баъзе кишварҳои ҷаҳони сеюм, квотаҳои гендерӣ ҳамчун як стратегияи ҷаҳонӣ ва босуръат барои ҳалли мушкилоти таърихии

хориҷшавии занон аз арсаи расмии сиёсӣ, ки ҳадафи он ҷалби фаъолонаи занон ба равандҳои сиёсӣ буд, пайдо шуданд. Дар нимаи дуюми асри гузашта бисёр давлатҳо квотаҳои гендериро ё ихтиёрӣ ё тавассути қонунгузорӣ ҷорӣ карданд [4]. Квотаи гендерӣ бе зиддиятҳои баҳсӣ нест. Бе баррасии муфассали ин масъалаҳо, мо ба баъзе масъалаҳое, ки дар таҳқиқоти муқоисавии квотаҳои гендерӣ таъкид шудаанд, тамаркуз хоҳем кард.

Дар адабиёти илмӣ як иттифоқи назари возеҳ вуҷуд дорад, ки квотаҳои гендерӣ воситаи муассир барои ҳалли масоили истисноии занон ва таъмини ҳузури онҳо дар сохторҳои расмии сиёсӣ мебошанд. Бо вуҷуди ин, баҳс бо саволи муҳими он оғоз мешавад, ки то чӣ андоза ҳузури занон дар сохторҳои сиёсӣ масъалаҳои гендериро ба сиёсат ворид кардааст. Ин саволҳоро дар бораи моҳияти квотаҳои гендерӣ ва маҳдудиятҳои онҳо дар тақвияти занон дар сиёсат ба миён овардааст.

Бояд таъкид намуд, ки квотаҳои гендерӣ дар заминаи нобаробарии гендерӣ, ки сохторӣ ва системавӣ аст, муқаррар карда мешаванд. Бе ҳалли маҳдудиятҳои сохтории истиснои сиёсии занон, шомил кардани онҳо тавассути квотаҳои гендерӣ наметавонад ба намояндагии муассир оварда расонад. Сиёсатшиноси машҳури Дания ва Шветсия Д. Далеруп таъкид мекунад, ки «гарчанде ки квотаҳо барои ҳалли мушкилоти дур кардани занон аз фазои сиёсии ҷамъиятӣ муҳиманд, онҳо танҳо метавонанд қисми стратегияи бисёрҷонибаи тавонмандсозии занон бошанд, ки дар баробари афзоиши иштироки сиёсӣ, бояд инчунин тақсимоти дубораи захираҳои иҷтимоӣ-иқтисодиро дар дохили ҷомеаҳо дар бар гирад» [207, с. 40]. Заноне, ки аз ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ ва иқтисодӣ маҳруманд, наметавонанд аз ҳуқуқҳои сиёсии худ пурра истифода баранд. Аз ин рӯ, квотаҳои гендерӣ бояд бо адолати тақсимоти иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар ҷомеа алоқаманд бошанд.

Квотаҳои гендерӣ инчунин бо фарзияҳои эссенсиалистӣ дар бораи занон ҳамчун як гурӯҳи алоҳида бо дурнамои алоҳида ва универсализатсия ҳамчун як категория фаро гирифта шудаанд, зеро онҳо гурӯҳҳои якхела нестанд, балки аз рӯи синф, қавмият, дин ва заминаи деҳотӣ/шаҳрӣ тақсим мешаванд. Бартарии занони элита дар сохторҳои сиёсӣ аз сабаби квотаҳои давлатӣ тақозо мекунад, ки квотаи гендерӣ дар чаҳорчӯбаи гуногунрангӣ ва тафовут барои таъмини ҳуқуқ ва имкониятҳои сиёсии занон ҷойгир карда шавад.

Тафовути гендерӣ дар сиёсатро танҳо бо ҷалби занони бештар ба низом бартараф кардан мумкин нест. Инчунин, ин масъалаи сиёсат ва натиҷа аст, ки то замоне ки механизмҳои дастгирӣ ҷорӣ карда нашаванд ва муҳити мусоид барои фаъолияти муассир фароҳам оварда нашавад, ҳал карда намешавад, ки ин хусусият ва раванди системаҳои квотаҳоро дар маркази чораҳои табъизи мусбат мегардонад. Таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки шартҳои квота бояд содда, тавонотар ва ба занон имкон диҳанд, ки ҳавзаҳои интихоботии худро рушд диҳанд.

Ниҳоят, заминаи васеътари сиёсат ва демократия дар муайян кардани дастовардҳои квотаи гендерӣ низ муҳим аст. Баҳсҳо дар бораи квотаҳо дар саросари ҷаҳон дар чаҳорчӯби демократияи либералӣ ва шаҳрвандӣ сурат мегиранд. Дохил кардани шаҳрвандӣ ба ҳама гуна афрод, новобаста аз ранги пӯст, дин ё ҷинс, асоси демократияҳои муосири либералӣ гардидааст. Дар шакли элитаи демократияи намояндагӣ, ки дар бисёр кишварҳо амалӣ мешавад, интихобкунандагон озодона ҳуқуқи овоздиҳии худро истифода бурда наметавонанд. Рафтори овоздиҳии аксари интихобкунандагон аз садоқати ибтидоӣ ва муносибатҳои падаршоҳӣ муайян карда мешавад [154].

Дар чунин як заминаи сиёсӣ, вақте ки квотаҳо муқаррар карда мешаванд, онҳо ҳатман баробарии гендериро ба бор намеоранд, зеро ин роҳест, ки баъзе аз ин давлатҳо кӯшиш мекунанд, ки талаботи муосирӣ ва плюрализмро тавассути ҷалби канормондагон ба ҷараёни асосӣ бо

шартҳои элитаи марди патриархалӣ қонеъ гардонанд. Вақте ки занон дар чунин шароит тавассути квотаҳо ба сиёсат ворид мешаванд, онҳо наметавонанд тафовути байни давлатӣ ва хусусӣ-ро бартараф кунанд ва маҷбур мешаванд, ки танҳо дар арсаи давлатӣ ба сиёсат машғул шаванд.

Аз нигоҳи мо, дар шароити падаршоҳӣ дар демократияҳои муосир, вақте ки занон тавассути квотаҳои гендерӣ ба сиёсат ворид мешаванд, онҳо наметавонанд сиёсати ҷинсии ниҳодҳои давлатиро тағйир диҳанд. Ба ҷои ин, онҳо маҷбуранд бо шартҳои мардон бозӣ кунанд. Аз ин рӯ, мо метавонем хулоса барорем, ки «бидуни тағйири сиёсати васеътар, квотаҳои гендерӣ наметавонанд ба иштироки васеъи занон дар равандҳои сиёсӣ оварда расонанд» [104, с. 61].

Ҳамин тариқ, таҳлили дар боло анҷом дода шударо ҷамъбаст намуда, мо метавонем хулоса барорем, ки дар ҷаҳони имрӯзаи ба ҳам алоқаманд, омилҳои беруна ба монанди ҷаҳонишавӣ, тиҷорати байналмилалӣ ва сиёсати иқтисодӣ ба сиёсати рушди давлатҳои миллӣ таъсири назаррас мерасонанд. Аз ин рӯ, фароҳам овардани муҳити мусоид барои иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ ва рушдро наметавон танҳо дар доираи марзҳои як кишвари мушаххас баррасӣ кард; он бояд бо омилҳои ҷаҳонӣ алоқаманд бошад. Ғайр аз ин, масъулияти фароҳам овардани муҳити мусоид барои баробарии гендерӣ дар сиёсат ва беҳтар кардани мақоми занон баробар ба дӯши ҳам ҷомеаҳои миллӣ ва ҳам байналмилалӣ вогузор аст.

Равшан аст, ки монеаҳои иштироки занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва сиёсӣ дар давлатҳои муосир реша дар сохторҳои қудратӣ дар сатҳҳои миллӣ ва байналмилалӣ доранд. Сиёсати рушд ва ҷаҳонишавӣ боиси афзоиши камбизоатӣ, каноргузорӣ ва маргиналии баъзе қишрҳои аҳолӣ дар бисёр кишварҳои рӯ ба инкишоф гардидааст. Вазъияти ба ин монандро дар давлатҳои нави соҳибиистиқлол, ки дар фазои пасошӯравӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон пайдо шудаанд,

мушоҳида кардан мумкин аст. Дар ин кишварҳо ҷо сиёсати баробарии гендерӣ мувофиқи стандартҳои байналмилалӣ, гарчанде ки бо тарзи муайяне, амалӣ карда мешавад. Аз ин ҷиҳат, омӯзиши мушкилоти иштироки занон дар Тоҷикистон дар бунёди давлати мустақили миллӣ сазовори таваҷҷӯҳи махсус аст ва онро дар қисмати ояндаи таҳқиқотамон баррасӣ хоҳем кард.

2.2. Ҷанбаҳои ҳуқуқию иҷтимоии таъмини баробарии гендерӣ дар раванди таҳкими давлати соҳибистиқлол

Бояд тазаккур дод, ки ҳанӯз дар замони шуравӣ занон баробари мардон аз хуқуқхои шаҳрвандӣ бархурдор буданд. Аз ин рӯ, сатҳи иштироки занони тоҷик ҳамчун қувваи корӣ баланд ва намояндагии сиёсӣ нисбат ба аксари кишварҳои Аврупои Ғарбӣ зиёдтар буд. Аммо ба онҳо набуди амнияти шахсӣ дар пайи ҷанги шаҳрвандӣ дар Тоҷикистон, инчунин бад шудани вазъи моддӣ ва коҳиши иштирок дар ҳаёти сиёсии мамлакат, ки ба инҳо ҳам даргириҳои дохилӣ ва ҳам дар мушкилиҳои давраи гузариши иқтисодӣ ҳамроҳ буданд, таъсири манфӣ гузоштанд. Гузариш ба бахшҳое, ки қисми зиёди занонро (бофандагӣ, истеҳсолот, кишоварзӣ) бо кор таъмин мекунанд, таъсири ҷиддӣ расонд ва онҳоро дар қатори аввалинҳо аз кор маҳрум кард.

Пош хурдани низоми давлатии ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ шумораи занон ва оилаҳоеро, ки дар сатҳи фақр зиндагӣ мекарданд, афзоиш дод, дар ҳоле ки аз даст додани квотаҳо, ки намояндагии баробарро дар мақомоти сиёсӣ ва ҳукуматӣ кафолат медод, онҳоро аз мансабҳои ҳокимият дур намуда буд. Занон ва духтарон низ дар дастрасӣ ба таҳсилот ва ҳифзи саломатӣ ба табъиз рӯбарӯ мешуданд. Илова бар ин, занон ва духтарон дар дастрасӣ ба таҳсилот ва тандурустӣ бештар ба монеаҳо дучор мегардиданд. Вобаста ба ин, барои пешгирии аз даст додани дастовардҳои мавҷуда ва таъмини дастрасии баробари занон ва

мардон ба имкониятҳои системаҳои нави иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ки ба баъдан вуҷуд омаданд, чораҳои таъхирнопазир лозим буд.

Ба ақидаи муҳаққиқон, мавқеи занон дар Тоҷикистон дар ҷомеаи анъанавии муосир ҳам аз таҷрибаи ахири Шӯравӣ бо таъкиди шадиди он ба баробарии гендерӣ дар арсаи ҷамъиятӣ ва арзишҳои суннатии тоҷикон, ки занон дар бахши хусусии оила нақши марказӣ доштанд, таъсир гузоштааст [125]. Дар даврони истиқлолияти давлатӣ арзишҳои суннатии фарҳангӣ ва иҷтимоӣ дар Тоҷикистони муосир аз нав эҳё гардиданд.

Ҳарчанд ҷумҳурӣ ҳамчун як давлати дунявӣ боқӣ монд, аммо эҳёи суннатҳои исломӣ ва дур шудани занон аз ҳаёти сиёсӣ тадриҷан ва ба назар намоён ба назар мерасид. Гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ инчунин боиси аз байн рафтани сохторҳо ва имтиёзҳои зиёди давлатӣ (ба монанди кӯмакпулии умумии ба кӯдак ва муассисаҳои густурдаи нигоҳубини тифлону наврасон) гардид, ки занонро дар муттаҳид намудани нақшҳои репродуктивӣ ва истеҳсолии худ дастгирӣ менамуданд. Тавозуни байни мақоми зан дар соҳаҳои давлатӣ ва хусусӣ, ки дар давраи шӯравӣ ба даст омада буд, тағйир ёфт. Ҳамчунин, бисёре аз дастовардҳое, ки дар заминаи баробарии гендерӣ дар замони шӯравӣ ба даст омадаанд, дар марҳилаҳои аввали истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон зери хатар буданд [49].

Пас аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор қонуну санадҳо, барномаҳои давлатӣ, консепсияҳо, конвенсияҳо оид ба кафолатҳои ҳуқуқии занон ва масъалаҳои гендериро қабул кард. Дар як муддати нисбатан кӯтоҳ барои таъмини баробарии гендерӣ ва ҳифзи манфиатҳои қонунии занон дар Тоҷикистон шумораи зиёди санадҳои муҳими давлатӣ қабул карда шуд. Гузашта аз ин, дар соли 2014 Ҷумҳурии Тоҷикистон узви Комиссияи СММ оид ба вазъи занон гардид, ки барои фаъолияти онҳо дар соҳаи сиёсат ва сохтмони давлатӣ заминаи боз ҳам мусоид фароҳам овард.

Тоҷикистон қадами аввалини худро дар роҳи баробарии гендерӣ дар замони истиқлолияташ «дар соли 1993, замоне гузошт, ки «Конвенсия дар бораи аз байн бурдани ҳама шаклҳои табъиз нисбати занон»-ро ба тасвиб расонд» [94]. Моддаи 17-и боби дуюми Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баробарии гендериро дар кишвар таъмин намуда, дар он таъкид гардидааст, ки «Зану мард ҳуқуқҳои баробар доранд» [6].

Зиёда аз ин, бо мақсади беҳтар намудани дастрасии духтарон ба таҳсил соли 1997 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷудо намудани квотаи президентӣ барои духтарони болаёқат аз минтақаҳои дурдаст» қарор қабул намуд. Ин барои духтарон барои фаъолонатар дар таълиму тарбия имкониятххи васеъ фароҳам овард, то ки онхо нақши худро дар ҷомеа мустаҳкам кунанд [176]. Ин тадбир ба он мусоидат намуд, ки духтарони соҳибмаърифат ва донишманд дар муассисаҳои таҳсилоти оли ва касбии дохил ва хориҷи мамлакат озодона таҳсил намуда, дар рушду нумӯи кишвари худ саҳмгузор бошанд.

Тайи 20 соли охир қонуну санадҳои меъёрӣ ва стратегияву барномаҳое қабул шудаанд, ки тамаркузи аслии онҳо тақвияти нақши занон дар ҷомеа мебошад. Аз ҷумла, соли 2005 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Қонун «Дар бораи кафолатҳои давлатии ҳуқуқ ва имкониятҳои баробари мардону занон» қабул карда шуд. Навоварии ин қонун ворид шудани мафҳумҳои «гендерӣ», «сиёсати гендерӣ», «баробарии гендерӣ», «имкониятҳои баробар» ба қонунгузории кишвар буд [92]. Ҳимоя ва таъмини ҳуқуқу манфиатҳои занон дар Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди хариду фурӯши одамон ва кӯмак ба қурбониёни савдои одамон», «Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд», «Дар бораи ҷилавгирии хушунат дар оила», «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробар ҳуқуқии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалигардонии онҳо» ва ғайра низ муқаррар гардидааст [12].

Тавре, ки Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон 26 декабри соли 2019 зимни ироаи Паём ба Маҷлиси Олӣ қайд намуданд: «Бо қаноатмандӣ изҳор медорам, ки занону бонувони мамлакат дар татбиқи сиёсати давлат баробари мардон кору фаъолият намуда, дар рушди ҷомеаи демократӣ ва ҳуқуқбунёду дунявӣ саҳми арзанда гузошта истодаанд. Мо минбаъд низ дастгирии занону духтаронро густариш бахшида, ташаббусҳои созандаи онҳоро дастгирӣ менамоем» [179].

Ҷумҳурии Тоҷикистон инчунин талаботи Эъломия ва Платформаи амали Пекинро, ки дар Конфронси IV умумиҷаҳонии ҳуқуқи башари СММ дар соли 1995 қабул шуда буд, иҷро намуда, дар асоси онҳо тадбирҳои зеринро андешид:

- таҳияи заминаи ҳуқуқии таъмини баробарии гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- ворид намудани масъалаҳои гендерӣ ҳамчун мавзӯи асосӣ дар стратегияҳои паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва сиёсати миллии рушд;

- дар сатхи конунгузори ва сиёсати давлат татбик намудани принсипи хукуки баробари мардон ва занон дар дастрасии замин;

- ҷорӣ намудани квотаҳои президентӣ барои ҷалби духтарони минтақаҳои дурдаст ба таҳсилоти олӣ.

Қобили қайд мебошад, ки Кумитаи кор бо занон ва оила дар Тоҷикистон ниҳоди аслии пешбурди сиёсати гендерӣ ба шумор меравад. Ин сохтори давлатӣ ба амалӣ гардонидани чорабиниҳои гуногун машғул аст: аз таҳқиқи мушкилоти занон то баррасии шикоятҳои шаҳрвандон, пешбурди фаъолияти занон дар ВАО, танзими кори ташкилотҳои давлатӣ ва ғайриҳукуматӣ оид ба масъалаҳои баробарии гендерӣ ва ғайра. Дар назди Кумитаи кор бо занони Ҷумҳурии Тоҷикистон 110 марказҳои минтақавии иттилоотию машваратӣ ва бӯҳронӣ амал мекунанд, ки онҳо аз ҳисоби буҷети маҳаллӣ маблағгузорӣ мешаванд [97].

Дар гузориши нави Бонки Ҷаҳонӣ гуфта мешавад, ки Тоҷикистон дар ду даҳсолаи ахир дар беҳбуди баробарии гендерӣ ба пешрафт ноил шудааст. Бо вуҷуди ин, норасоиҳои ҷиддии гендерӣ, аз ҷумла дар дохилшавӣ ба таҳсилоти олӣ, иштироки қувваи корӣ ва музди меҳнат, қабули қарорҳо дар дохили хонавода ва назорат аз болои дороиҳо боқӣ мондаанд.

Масалан, «тибқи маълумоти соли 2016, ҳудуди 69 дарсади занони қобили кор дар Тоҷикистон шуғл надоштанд ва ҳиссаи занони бо кор таъмин буда дар миёни шумори умумии афроди дар истеҳсолот ширкат дошта пайваста коҳиш меёбад. Маълумотҳо нишон медиҳанд, ки дар соли 2017 дар саросари иқтисод занон 60 дарсади даромади мардонро ба даст овардаанд» [179].

Маълумоти оморӣ нишон медиҳад, ки мардон дар Тоҷикистон дар ҳама ҷанбаҳои шохиси (индекси) рушди инсон, ба ҷуз нигаҳдороии тандурустӣ, аз занон бартарӣ доранд. Давомнокии миёнаи умри занон ҳангоми таваллуд (73 сол дар соли 2017) аз мардон (68,5 сол) 4,5 сол зиёд аст. Дар Тоҷикистон мизони фавти модару навзодон коҳиш ёфта, шонси писарон то панҷумин солагӣ 97 дарсад ва духтарон 96 дарсад шонси то панҷумин солагӣ зинда монданро доранд [173].

Яке аз дигаргуниҳои назаррас дар вазъи гендерӣ дар давраи аввали истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон дур шудани занон аз ҳаёти ҷамъиятӣ буд. Гузариш ба сохти нави иҷтимоӣ ҳамрадифи афзоиши нобаробарии гендерӣ дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ гардид. Зарурати квотаҳои қатъии гендерӣ дар ҷумҳурӣ дар он буд, ки намояндагии занон дар давраи шӯравӣ аз рӯи меъёрҳои байналмилалӣ баланд буд. Ҳарчанд, ки баъди ба даст овардани истиқлол дар сиёсати Тоҷикистон тағйироти ҷиддие дар тавозуни гендерӣ мушоҳида шудааст.

Ба ақидаи муҳаққиқон, занон дар солҳои 90-ум аслан аз саҳнаи сиёсии кишвар нопадид шуда, ҳамагӣ 3 дарсади вакилони порлумон ва 7 дарсади мақомҳои баландпояи вазоратҳоро ташкил медоданд. Дар сатхи

хукумати вилоятҳо низ вазъият чандон хуб набуд. Дар он давра танҳо 5 нафар занон ба ҳукуматҳои шаҳру ноҳияҳо (ҳукуматҳо) роҳбарӣ мекарданд, ҳарчанд занҳо дар 45-тои 64 ҳокимияти маҳаллии кишвар муовинони раисро ишғол мекарданд. Аз 342 шӯрои деҳотӣ (ҷамоат)-и кишвар ҳамагӣ ба 28-тоаш занон сарварӣ мекарданд [84]. Бояд эътироф кард, ки он заноне, ки ба вазифаҳои давлатӣ интихоб шудаанд, ҳоло бошад ба таври худ интихоб гардиданд ва аз ин рӯ шояд аз «квота»-и баланди косметикии замони шуравӣ муассиртар бошанд.

Дар шароити сохти сотсиалистӣ Конститутсия ҳуқуқи бо кор таъмин будани ҳар як одами қобили меҳнат, ҳуқуқи мехнати мардону занон ва маоши баробари онҳоро кафолат медод. Дар Тоҷикистон бекории расмӣ вуҷуд надошт ва мисли дигар кишварҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ занон дар Тоҷикистон тақрибан дар тамоми бахшҳои бозори меҳнат фаъолона ширкат доштанд. Занон аз имтиёзҳои вуҷуд доштаи расмӣ ва ғайрирасмии вобаста ба ӯҳдадориҳои нигоҳубини кӯдак баҳра мебурданд ва дар бисёр корхонаҳои давлатӣ кӯдакистонҳо, боғчаҳо ва муассисаҳои тиббӣ буданд. Соли 1991 занон 40 дарсади нерӯи кори Тоҷикистонро ташкил медоданд [159].

Чунон ки маълум аст, пас аз пошхурии СССР гузаштан ба иктисоди бозаргонӣ боиси аз байн рафтани бисёр меъёрхои пештар дар давлатхои нав сохибистиклол гардид. Корҳои бехатари давлатӣ тадриҷан барҳам дода шуданд ва дар он ҷое, ки онҳо боқӣ мемонданд, музди меҳнат аксар вақт барои моҳҳо ба таъхир меафтод. Бисёр муассисаҳои томактабӣ аз фаъолит бозмонда, бори гарони ҳам оила ва ҳам кор ба души занон гузошта шуда буд.

Айни замон, дар фарқият бо дигар ҷумҳуриҳои дигари Иттиҳоди Шӯравии собиқ, ширкати занон дар бозори расмии меҳнат дар Тоҷикистон нисбат ба мардон камтар коҳиш ёфтааст ва ҳиссаи онҳо дар қувваи корӣ дар маҷмӯъ танҳо дар даҳсолаи охир воқеан афзуд. Бо вуҷуди ин, аксари занон дар бахшҳои каммузд: дар соҳаи кишоварзӣ,

маориф ва тандурустӣ сафарбар шудаанд. Масалан, дар соли 1998 ҳудуди 30 дарсади занони Тоҷикистон дар соҳаи кишоварзӣ кор мекарданд ва маоши миёнаи моҳона ҳамагӣ 6 доллярро ташкил медод. Дар соҳаи хизматрасониҳои иҷтимоӣ, тандурустӣ ва маориф чаҳор нафар аз ҳар 10 зани коргарро ташкил дода, музди меҳнат дар ин бахшҳо ба ҳисоби миёна аз 5 то 7 доллар дар як моҳ буд [194].

Баъди ба даст овардани истиқлолият Тоҷикистон низоми мукаммали хизматрасониҳои иҷтимоӣ, аз ҷумла маориф, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоиро мерос гирифт. Аммо аз соли 1992 инҷониб бахшҳои иҷтимоӣ аз маҳдудиятҳои шадиди молиявӣ азият мекашанд. Аз ҷумла, хароҷоти умумӣ ба бахшҳои иҷтимоӣ дар соли 1998 каме бештар аз 7 дарсади ММД-ро ташкил дод, ки назар ба 20 дарсади соли 1992 камтар буд [195]. Мушкилот дар он вақт нигоҳ доштани мероси рушди инсонии кишвар буд, ки ҳам аз коҳиши таъминот ва ҳам аз афзоиши монеаҳо барои дастрасӣ дар байни камбизоатон таҳдид вуҷуд дошт. Азбаски занон ва кӯдакон баҳрабардорони асосии хароҷоти иҷтимоӣ буданд, мавқеи онҳо дар ҷомеа дорои таъсири гендерӣ мебошад.

Албатта, дастрасии ҳамагон ба таҳсилоти ройгони аввалия (базавӣ) ҷузъи асосии ҳуқуқи занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Бешубҳа, кафолати чунин дастрасии ҳамагонӣ дастоварди намоёни сохти шӯравӣ буд ва дар замони истиқлолият аҳолии кишвар саводи қариб саросарӣ дошт. Дар марҳилаҳои аввали истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон далелҳои афзояндаи тағйири низоми маориф мушоҳида мешуданд. Сатҳи фарогирии наврасон ба таҳсил (хусусан духтарон) коҳиш ёфт, ки ин далели фарқияти гендерӣ дар он давра ба ҳисоб меравад. Таҳқиқоти олимон дар он замон нишон дод, ки дар деҳот ин рақам барои барои писарон 90 дарсад ва духтарон 80 дарсад буд [161].

Илова бар ин, тафовути гендерӣ дар таҳсилоти олӣ дар кишвар аз 58 духтар ба ҳар 100 писар дар соли 1990 дар соли ва ҳамагӣ 34 нафарро дар соли 1998 ташкил медод. Аз ин рӯ, Ҳукумати Тоҷикистонро лозим буд,

ки барои ҷилавгирӣ аз афзоиши тафовут дар таҳсил байни писарону духтарон чораҳои фаврӣ андешад. Дар ҳоле ки дар кишвар ба таври дуруст ба таҳсилоти ибтидоӣ афзалият дода мешавад, ба таълими техникӣ ва касбии ҳам писарон ва ҳам духтарон низ диққат додан муҳим аст.

Тавре маълум аст, Тоҷикистон пас аз соҳибистиқлолӣ низоми мураккаб ва бесамари соҳаи тандурустиро мерос гирифт, ки бо зиёд будани инфрасохтори инсонӣ ва ҷисмонӣ хос буд. Дар давраи гузариш харочоти давлатй барои нигахдории тандурустӣ мунтазам кам шуд. Хароҷоти соҳаи тандурустӣ ҳамчун фоизи ММД аз 6,4 фоизи соли 1994 то 1,5 фоиз дар соли 1999 коҳиш ёфт [56]. Чунин ихтисороти назаррас қобилияти низоми тандурустии кишварро барои расонидани хадамоти муассир ва дастраси тиббӣ ба аҳолӣ коҳиш дод. Дар баробари ин, эҳё ва афзоиш ёфтани бемориҳои сироятӣ, бахусус варача, табларзаи домана, сил ва сурхак, инчунин сироятҳои роҳи нафас ва рӯда, ки аз бад шудани вазъи саломатӣ (ва бад будани об/санитария), махсусан дар байни кӯдакони хурдсоле, ки ба ин бемориҳо бештар осебпазиранд, мушоҳида карда мешуд.

Сатҳи баланди таваллуд, фавти модарону кӯдакон, исқоти ҳамл ва афзоиши паҳншавии бемориҳои тавассути алоқаи ҷинсӣ гузаранда, ин ҳама ба бад шудани саломатии занон мусоидат мекарданд. Гузашта аз ин, ин вазъият аз сабаби зиёд шудани пардохтҳои ғайрирасмӣ барои хизматрасониҳои тиббӣ, ки асосан аз ҷониби занон ва кӯдакон истифода мешуданд, вазнинтар гардид. Ҳамчунин ҳолатҳои зиёд ба назар мерасиданд, ки занони камбизоат бе кӯмаки тиббӣ, бо мақсади кам намудани хароҷоти беморхона, дар хона бештар таваллуд мекаранд ва ин боиси зиёд шудани беморӣ ва фавти модарон гардид.

То замони ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон системаи мукаммали имтиёзҳои иҷтимоӣ мавҷуд буд. Дар шароити таъмини шуғли пурраи аҳолӣ, бекорӣ дар сатҳи паст қарор дошт. Барои

шаҳрвандоне, ки қобилияти меҳнат кардан надоштанд, системаи васеи нафақа барои маъюбӣ ва пиронсолӣ, барои оилаҳои кудакдони хурдсол дошта ёрдампулии ҳатмӣ ҷорӣ карда шуда буд. Фарогирии имтиёзҳо универсалӣ буд ва қариб ҳар як хонавода ҳуқуқи ҳадди аққал як имтиёзро дошт [90]. Ба ғайр аз ёрдампулии молиявӣ, «имтиёзҳои аслӣ»-и гуногун, аз ҷумла дар муассисаҳои томактабӣ ва боғчаи бачагон, лагерҳои истироҳатии ройгон ва ё хеле имтиёзнок, манзил ва хизмати коммуналӣ, иншоотҳои бепули фарҳангию варзишӣ, рухсатии музднок барои таваллуд ва ғайра мавҷуд буданд.

Аммо дар даврони истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон саҳми ҳукумат барои маблағгузории ҳифзи иҷтимоӣ то як андоза маҳдуд гардид. Айни замон дар Тоҷикистон танҳо ду намуди асосии кӯмакпулиҳои ҳифзи иҷтимоӣ мавҷуд аст: барномаи ҷуброни пулӣ, ки аз рӯи воситаҳои санҷидашуда (комиссияҳои махсус) кӯмакҳои иҷтимоиро ба оилаҳои камбизоат пешниҳод мекунад; ва нафақаҳое, ки ба пиронсолон, маъюбон ва бепарасторон аз руи суғуртаи иҷтимоӣ ҳамчун ёрдампулӣ дода мешаванд. Занон ва кӯдакон аз барҳамхӯрии системаи кӯмакпулиҳои меросии суғуртаи иҷтимоӣ махсусан сахт осеб диданд. Зеро кӯмакпулиҳои умумӣ дар оила аксар вақт қисми зиёди захираҳои хонаводаҳоеро ташкил медоданд, ки таҳти назорати занон қарор доранд.

Барои мисол, дар моҳи майи соли 1999 камтар аз 1 дарсади хонаводаҳо дар Тоҷикистон воқеан аз Пакети ҷуброни иҷтимоӣ (ПҶИ) чизе мегирифтанд, ки ин кӯмаки асосии зидди камбизоатӣ буд. Ин дар ҳолест, ки 19 дарсади аҳолӣ ҳуқуқи гирифтани онро доштанд [66]. Гузашта аз ин, ҳамон давра кӯмакпулиҳои ПҶИ ба маблағи кофӣ барои аз камбизоатӣ баровардани оилаҳо ва пиронсолон пардохта нашуданд. Дар натиҷа, оилаҳои камдаромади кӯдакдор аз ҷониби давлат вобаста ба камбизоатӣ дар сатҳи муайян ҳифз карда мешуданд.

Низоми пардохти нафақа, назар ба низоми интиқоли пули нақд, то андозае беҳтар фаъолият мекунад, аммо мушкилоти назарраси қарз то кунун боқӣ мондааст ва нафақаҳои миёна барои таъмини одамоне, ки шаклҳои алтернативии дастгирӣ надоранд, хеле пастанд. Равобити оилавӣ, муассисаҳои анъанавӣ ва ҳувияти фарҳангии маҳаллӣ омилҳои муҳими таъмини дастгирии иҷтимоӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ боқӣ мемонанд. Бо вуҷуди ин, далелҳо мавҷуданд, ки шабакаҳои анъанавии дастгирии иҷтимоӣ дар ҳолати фишори афзоянда қарор доранд. Тоҷикистон то ҳол аз кумакҳои башардӯстонаи ҷомеаи ҷаҳонӣ эҳтиёҷ дорад. Масалан, «дар соли 1999 касри озуқавории Тоҷикистон аз 800-850 ҳазор тонна, вале ниёз ба он бошад то ба 360-000 миллион тонна арзёбӣ гардида буд. Дар аввали соли 1999 кумаки озуқаворӣ аз ҷониби қариб 1,4 миллион нафар эҳтиёҷмандон гирифта шуданд» [66].

Бояд таъкид намуд, ки ҳангоми кам шудани даромади воқеӣ, занон аксар вақт масъулияти «қонеъ кардани рӯзгор»-ро ба дӯш мегиранд. Кӯшишҳо барои ғамхорӣ ва ҳифзи кӯдакон бисёре аз занонро аз раванди сиёсӣ дур намудамуданд ва дар натиҷа намояндагии сиёсии онҳо амалан вуҷуд нашт.

Бояд тазаккур дод, ки тадқиқоти аввалини умумимиллии репрезентивии сатҳи зиндагии хонаводаҳо дар Тоҷикистон моҳи майи соли 1999 гузаронида шуда буд. Тибқи натиҷаҳои тадқиқот, аз се ду ҳиссаи аҳолӣ дар зери хатти камбизоатии Паритети қобилияти харидории Бонки Ҷаҳонӣ, яъне 2,15 доллари ИМА дар як рӯз ва аз се як ҳиссаи камбизоатӣ дар доираи камбизоатии «ҳудуди ниҳоӣ», ки аз ҷониби Оҷонсии давлатии Тоҷикистон муқаррар шудааст, тақрибан ба ҳадди ақали 30 фоизи арзиши сабади истеъмолӣ зиндагӣ мекунанд [108].

Мусаалам аст, ки натоиҷи ин назарсанҷӣ фарқияти ҷиддии мизони фақр байни мардону занони Тоҷикистонро дар солҳои 90-уми асри гузашта нишон намедиҳад. Бо вуҷуди ин, ба монанди равишҳои

анъанавии иқтисодӣ, камбизоатӣ вобаста ба хароҷоти хонавода муайян карда мешавад ва аз ин рӯ, фарзияи возеҳ дорад, ки захираҳо дар дохили хонавода баробар тақсим карда мешуданд ва ҳамаи аъзоён аз сатҳи зиндагии якхела бархурдор буданд. Далелҳо гувоҳӣ медиҳанд, ки ин ҳолат дар воқеият хеле кам ба назар мерасид ва омор бар асоси нишондодҳои хонавода метавонад сатҳи воқеии таъсири камбизоатии занонро нодида гирад.

Дар даҳсолаи аввали истиқлолияти давлатӣ дар Тоҷикистон хонаводаҳое, ки занон сарварӣ мекарданд, бо мушкилоти махсус рӯ ба рӯ гардида буданд. Чуноне ки маълум аст, ҷанги шаҳрвандӣ дар мамлакат тақрибан 25 000 хонаводаро бо сарварии занон ба вуҷуд овард, ки аксарм онҳо дар вилояти Хатлон ва водии Рашт буданд [151]. Як зумра занон дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ шавҳари худро гум карданд. Дигарон шавҳарони худро дар муҳоҷират аз даст доданд. Хоҷагиҳое, ки ба онҳо занон сарварӣ мекарданд, ба коркарди замин, обёрӣ ва чорводорӣ камтар дастрасӣ доштанд. Онҳо инчунин аз ғизо камтар таъмин буднд, вале бештари кумакҳои башардӯстонаро мегирифтанд. Ҳатто бо ин кумак даромади моҳонаи онҳо аз даромади хонаводаҳое, ки мардон сарварӣ мекарданд, камтар буд.

Занон ва хонаводаи онҳо он замон як қатор стратегияҳои гуногунро барои зинда мондан бо захираҳои маҳдуд истифода мебурданд. Вале стратегияҳои коҳиш, камшавӣ ва нигоҳдорӣ бо мурури замон бештар истифода мешаванд, ки онҳо дар дарозмуддат устувор нестанд. Зиёда аз чоряки ҳамаи хонаводаҳо дар як муддати гачандон зиёд дороиҳои худро фурӯхтаанд ва сеяки онҳо маҷбур шуданд аз хешовандон, дӯстон ва ҳамсояҳо қарз гиранд. Илова бар ин, ҳатто дар байни сарватмандтарин хонаводаҳо, тақрибан 30 дарсад гузориш додаанд, ки миқдори хӯрок дар як рӯзро коҳиш медиҳанд ва таносуби мушобеҳ гузориш додаанд, ки қисмҳои хурдтар истеъмол мекунанд. Ин рақам дар байни хонаводаҳои камбизоат ба беш аз 60 дарсад мерасид [66].

Бидуни шубҳа, занон бори зиёди зиндагиро бар души худ доранд. Тадқиқоти сифатӣ нишон дод, ки занон нисбат ба мардон бештар аз мушкилоти рӯзмарраи идораи ғизои хонавода нигаронанд ва зиёдтар омодаанд аз дигарон кӯмак пурсанд, ба тиҷорат ва дигар фаъолиятҳое, ки метавонанд барои харидани ғизои хонавода даромад ба даст оранд, машғул шаванд. Стратегияҳои паст кардани сатҳи камбизоатӣ, ки ҷанбаи табиати гендерии онро баррасӣ мекунанд ва ба занон имкон медиҳанд, то аз ҳуқуқҳои худ бештар истифода баранд. Ин, албатта, имкониятҳои онҳоро васеъ намуда, инчунин барои иштироки васеи занон дар равандҳои сиёсӣ мусоидат менамоянд.

Дар замони истиқлолият Тоҷикистон яке аз нодортарин ҷумҳуриҳои шӯравии собиқ буд. Аз он вақт инҷониб, он на танҳо аз оқибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоии гузариш аз иқтисоди нақшавӣ ба иқтисоди бозорӣ ва пас аз пошхӯрии СССР аз Маскав гирифтани кӯмакпулӣ, балки аз ҷанги шаҳрвандӣ низ зарари ҷиддӣ дид. Занон аз набудани амнияти шахсӣ пас аз ҷанг, инчунин аз камбизоатии иқтисодӣ ва коҳиши иштироки сиёсӣ, ки ҳам ҷанг ва ҳам давраи гузаришро ҳамроҳӣ мекарданд, азият мекашиданд.

Соҳаҳои дигаре, ки дар онҳо занон бартарӣ доранд, аз қабили тандурустӣ ва маориф, аз зумраи онҳое мебошанд, ки эҳтимоли камтари музди меҳнат доранд. Фурӯпошии низоми давлатии ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ шумораи занон ва оилаҳоеро, ки дар ҳолати камбизоатӣ зиндагӣ қарор доштанд, дар Тоҷикистони соҳибистиқлол бештар гардонд, дар ҳоле ки аз даст додани квотаҳои намояндагии баробарро дар мақомоти сиёсӣ ва давлатӣ кафолатдиҳанда, онҳоро аз вазифаҳои давлатӣ дур карда буд. Занон ва духтарон низ дар дастрасӣ ба таҳсилот ва хизматрасониҳои тиббӣ бештар ба табъиз дучор мегардиданд.

Хароҷоти инсонии низоъ ва давраи гузариш тақрибан барои ҳама қишрҳои ҷомеа, аз ҷумла занон, дар Тоҷикистон гарон буд. Аммо агар Ҳукумати мамлакат дар давра чораандеши намекард, эҳтимол дошт, ки

занону кӯдакон бештар бори номутаносиби ин хароҷотро бар дӯш гиранд. Тоҷикистон дар байни ҳамаи ҷумҳуриҳои шӯравӣ фақиртарин буд, ки маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба ҳар сари аҳолӣ нисфи ҳосили Қазоқистон ва аз се ду ҳиссаи дигар кишварҳои минтақаро ташкил медод. Бо вуҷуди ин, дар замони истиқлолият Тоҷикистон ҳам мисли ҳамсоягони Осиёи Марказӣ нишондиҳандаҳои нисбатан баланди рушди инсонӣ дошт, ки аз рушди иқтисодиву иҷтимоӣ дар даврони Шӯравӣ ба даст омада буд.

Сарфи назар аз сатҳи пасти ММД-и воқеии он, Индекси рушди инсонии Тоҷикистон 0,629-ро ташкил медод, ки ба ҳисоби миёна 0,649 барои кишварҳое, ки аз ҷониби Барномаи Рушди Созмони Милали Муттаҳид даромади «миёна» гурӯҳбандӣ шудааст [139]. Давомнокии умр аз вақти таваллуд 70 солро ташкил медод, ки нисбат ба Покистон ба таври қобили мулоҳиза баландтар аст ва аз сатҳи дигар ҷумҳуриҳои Осиёи Марказӣ, Эрон ва Туркия болотар қарор дорад. Сатҳи саводнокӣ қариб ҳамаҷониба буд ва нисбат ба дигар кишварҳое, ки даромади муқоисашаванда ба ҳар сари аҳолӣ ба таври назаррас ба чашм мерасид.

Аз дигар ҷониб, Тоҷикистон дар зинаи аввлали истиқлолияти давлатӣ дорои баъзе нишондодҳое буд, ки онҳо маъмулан бо сатҳҳои поёнии рушд алоқаманданд. Сатҳи шаҳрсозӣ паст буд ва ба сатҳи шаҳрҳои Покистон шабоҳат дошт. Зиёда аз се ду хиссаи аҳолӣ дар деҳот зиндагӣ мекард. Суръати афзоиши аҳолӣ низ хеле баланд буд, ки ин натиҷаи идомаи таваллуднокии баланд ва фавти паст буд. Бо вуҷуди муштарак будани хусусиятҳои демографӣ бо ҳамсояҳои Осиёи Ҷанубӣ, вазъи занони тоҷик нисбатан хуб буд.

Чуноне ки дар боло қайд намудем, Тоҷикистон сатҳи баланди сармояи инсониро мерос гирифтааст. Маориф ва нигаҳдории тандурустӣ ройгон буда, хизматрасониҳои иҷтимоӣ ва трансфертҳои васеъ мавчуд мебошад. Бо вуҷуди ин, Тоҷикистон сохторҳои иқтисодиеро низ мерос гирифт, ки аз шабакаҳои таъминот ва савдои шӯравӣ сахт вобаста

буданд. Нақлиёт ва дигар инфраструктура на бо назардошти иктисодиёти маҳаллӣ, балки мутобиқи эҳтиёҷоти Иттифоқ ба назар гирифта шуда буд. Масалан, дар Тоҷикистон яке аз калонтарин корхонаҳои алюминии собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ воқеъ буд. Россия манбаи асосии захираҳо ва бозори асосии маҳсулот буд. Хароҷоти зиёди иҷтимоӣ аз ҳисоби интиқоли бузурги буҷет аз Маскав низ дастгирӣ меёфт. Тахмин карда мешавад, ки дар охири солхои 80-ум ин гуна трансфертхо 40 фоизи ММД-ро ташкил медод. Бо қатъ гардидани савдои байниҷумҳуриявӣ ва интиқоли маблағҳо дарҳол пас аз соҳибистиқлолӣ маҷмӯи маҳсулоти дохилии Тоҷикистон якбора коҳиш ёфт ва сатҳи таваррум боло рафт.

Коҳиши тавлидот дар Тоҷикистон баъд аз пош хурдани Иттиҳод нисбат ба кишварҳои дигари минтақа ба маротиб шадидтар ва пойдортар буд. То соли 1996, ММД-и воқеӣ камтар аз 40 фоизи арзиши соли 1989-ро ташкил медод. Соли 1998 ММД ба ҳар сари аҳолӣ ҳамагӣ 215,4 доллари ИМА ҳисоб карда шуд, ки Тоҷикистонро ба яке аз кишварҳои фақиртарин дар ҷаҳон табдил дод [56].

Занони Тоҷикистони муосири дар зери таъсири ҳам аз таҷрибаи ахири Шӯравӣ бо таъкиди шадиди он ба баробарии гендерӣ дар арсаи ҷамъиятӣ ҳам ва арзишҳои суннатии тоҷикон, ки дар он занҳо дар бахши хусусии оила нақши марказӣ доштанд, қарор доранд. Дар масири таърих баръакси ҳамсояҳои бодиянишини худ қирғизҳо ва қазоқҳо, тоҷикон фарҳанги шаҳрнишинӣ дошта ва бисёре аз шаҳрҳои онҳо (Самарқанд, Бухоро, Тирмиз ва ғ.) ҳамчун марказҳои омӯзиши мусалмонон маъруф буданд.

Аксари таҷрибаҳои муосир дар Тоҷикистон дар зери ҳукмронии Русия дар охири садаи нуздаҳум ҷорӣ шудаанд. Дар солҳои Ҳокимияти Шӯравӣ дар Тоҷикистон раванди пуршиддати навсозӣ гузашт. Аз аввал «озод кардани» занон вазифаи стратегии давлати шӯравӣ буд. Қисман ин вокуниш ба гумони «ғуломии» занон буд, аммо шояд муҳимтар аз ин, он

ҳамчунин ба ҷанги зидди дин ва пур кардани қувваи корӣ тавассути ҷалби занон ба истеҳсолоти ҷамъиятӣ мусоидат кард. Дар пайи Инқилоби Октябр ва баъд аз ҷанги шаҳрвандӣ дар Россия ҷомеаи тоҷик дунявӣ шуд. Муассисаҳои ҳуқуқӣ ва таълимии исломӣ баста шуданд ва фарҳанги суннатӣ зеризаминӣ ронда, дар доираи хусусӣ маҳдуд карда шуд.

Мақоми модар будан дар Иттиҳоди Шӯравӣ бо додани мукофотҳо ва имтиёзҳо ба занони серфарзанд муқаррар карда шуд. Унвони олӣ «Қаҳрамон модар» ба онҳое дода муд, ки 10 ва бештар аз он фарзанд таваллуд ва ба воя расонидаанд. Ба онҳое, ки 7-9 фарзанд доранд, унвони «Шӯҳрати модарӣ» ва «Медали модарӣ» ба занони 5-6 фарзанддор тақдим мегардид. Илова ба рамзӣ, мукофотҳо бо афзоиши кӯмакпулиҳои оилавӣ ва дигар имтиёзҳо оварда шуданд. Ба ин гуна занон низ иҷозат дода мешуд, ки пеш аз муҳлат ба нафақа бароянд ва ба гирифтани нафақаҳои махсус ҳуқуқ пайдо карданд.

Бо вуҷуди ин, гарчанде ки дар давраи шӯравӣ иштироки занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ба таври назаррас беҳтар гардид, аммо дар соҳаи хусусӣ намунаҳои рафтори анъанавӣ дар муносибатҳои гендерӣ бартарӣ доштанд. Баъзе паҳлӯҳои фарҳанги шӯравӣ воқеан ба таҳкими меъёрҳои анъанавӣ, аз ҷумла таъкид ба нақши репродуктивии занон хизмат мекарданд. Дар Осиёи Марказӣ сатҳи умумии таваллуд аллакай баланд буд. Он вақт дараҷаи баланди таваллудро системаи пронаталистии шӯравии имтиёзҳо ва хавасмандгардонӣ таъмин менамуд. Пардохтҳои яквақта барои ҳар як кӯдаки таваллудшуда, кӯмакпулиҳои мақсаднок, ки бо ҳар як кӯдаки иловагӣ ба таври номутаносиб меафзоянд, кӯмакпулиҳои қонунӣ оид ба ҳомиладорӣ ва ҳуқуқ ба рухсатии бемузд барои ҳомиладорӣ ба муддати то се сол муқаррар карда шуданд. Давлат инчунин як қатор кӯмакҳои дигар, аз ҷумла кӯдакон, боғчаҳо ва барномаҳои таҳсилоти баъдидипломиро пешниҳод намуд, ки онҳо ба

занон имкон медоданд, ки нақшҳои истеҳсолӣ ва репродуктивиро бо ҳам пайванданд.

Дар замони соҳибистиқлолӣ арзишҳои анъанавии фарҳангӣ ва иҷтимоӣ эҳё шуданд. Ҳарчанд Тоҷикистон як давлати дунявӣ боқӣ мемонад, аммо дар ҳаёти шаҳрвандони он эҳёи суннатҳои миллӣ низ мушоҳида мешавад. Барои арзёбии таъсири онҳо ба баробарии гендерӣ бояд заминаи мувофиқ бавуҷуд овард. Аммо, тавре мебинем, дур шудани занон аз ҳаёти сиёсӣ ба таври қобили мулоҳиза мушоҳида мешавад ва мувозинати байни нақши занон дар соҳаҳои ҷамъиятӣ ва хусусӣ, ки дар давраи шӯравӣ ба даст омада буд, тағйир меёбад.

Теъдоди бештари занони ҷавон, бахусус дар берун аз шаҳрҳои бузург, либосҳои соф миллиро дар бар мекунанд, ҳарчанд кам дида намешавад, ки занон либосҳои аврупоиро низ мепӯшанд. Ҳамчунин тамоюли мардон дар бораи меъёрҳои исломӣ бар занҳо таҳмил кардани ақидаҳои худ афзоиш ёфтааст. Шуморе аз ҷавондухтарон дар Душанбе гуфтаанд, ки аз тарси хушунати мардони ҷавон сари худро мепӯшонанд.

Ҳоло занон бештар осебпазиранд, ҳам аз он сабаб, ки ҳимояи аз ҷониби давлат пешниҳодшаванда ҳоло хеле заифтар аст ва ҳам дар аксари мавридҳо занон аз ҳуқуқҳои худ дар шариати исломӣ огоҳ нестанд ва аз ин рӯ, наметавонанд дар ин замина дифоъ кунанд. Нишондиҳандаи дигари тағирёбии арзишҳо омодагии бештар ба қабули мавҷудияти бисёрзанӣ мебошад. Ҳарчанд то ҳол ғайриқонунӣ аст, аммо қабули ин таҷриба дар ҳоли афзоиш аст ва дар баъзе доираҳо он ҳамчун як стратегияи қобили қабули мубориза бо ғайрирасмии мубориза бо афзоиши бевазанони ҷавони бефарзанд, ки дар натиҷаи ҷанги шаҳрвандӣ ба вуҷуд омадааст, баррасӣ мешавад.

Тағйироти иқтисодӣ ва сиёсӣ инчунин ба анҷоми бисёре аз сохторҳо ва имтиёзҳои давлатӣ, ки занонро дар якҷоя кардани нақшҳои репродуктивӣ ва истеҳсолии худ дастгирӣ мекарданд, оварда расонид. Кумакмпулии давлати барои фарзандони ноболиғ бекор карда шуд,

ёрдампулӣ барои ҳомиладори аксар вақт дода намешуд, бисёр боғчаҳову кӯдакистонҳо баста шудаанд. Афзоиши хароҷот дар соҳаҳои тандурустӣ ва маориф аз он шаҳодат медод, ки маблағгузории оилаҳо зери фишори боз ҳам бештар қарор гирифта, фарқияти гендерӣ дар ин соҳаҳо зиёд ба назар мерасид. Дар баробари баста шудани баъзе корхонаҳои калони давлатӣ ва ихтисори ҷойҳои корӣ, сафи бекорон зиёд гардид ва ин бори дигар масъулияти занон дар оиларо зиёд намуд.

Чуноне ки дар боло қайд намудем, вақте Тоҷикистон мисли дигар ҷумҳуриҳои шӯравии собиқ истиқлолияти давлатии худро эълон кард, он идеологияеро мерос гирифт, ки аз ҳуқуқи мардону занон ҳимоят мекард. Аммо дар ибтидои давраи гузариш дар баробари дур рафтани кишвар аз тартиботи замони шӯравӣ шаклҳои анъанавии патриархалии оила ва ҳаёти иҷтимоӣ аз нав пайдо мешуданд, ва «инро ҷанги харобиовари шаҳрвандӣ шадидтар кард, ки дар он тақрибан 25 000 зани бева, 55 000 ятим монда ва тақрибан як миллион нафар шаҳрвандон Тоҷикистонро тарк кард» [146]. Дарҳол пас аз ҷанги шаҳрвандӣ духтарон пеш аз он ки имкони хатми таҳсилро пайдо кунанд, маҷбуран издивоҷ карданд. Ин як насли занҳоеро ба вуҷуд овард, ки нисбат ба модарашон маълумоти камтар доштанд.

Дар соли 2016, дар доираи Баррасии даврии универсалӣ, Тоҷикистон ӯҳдадор шуд, ки хушунат дар оиларо ҷиноят эътироф кунад. Дар солҳои 2013 ва 2018 Тоҷикистон аз Кумитаи Созмони Милали Муттаҳид оид ба рафъи табъиз алайҳи занон дар мавриди мубориза бо хушунат тавсияҳои дақиқ гирифтааст.

Масъалаҳои хушунат нисбати занон низ дар Стратегияи миллии рушд (2016-2030) ва Барномаи миёнамӯҳлати рушд (2016-2020), ду ҳуҷҷат, ки ҳукумат онҳоро ҳамчун харитаи роҳ барои рушди устувор мешуморад, хуб инъикос ёфтааст. Дар байни якчанд афзалиятҳои калидӣ, ки дар Стратегияи миллии рушд, ки то соли 2030 муайян гардидааст, ҳамчун беҳбуди омори гендерӣ ва ташкили махзани

муттаҳидшуда оид ба ҳама намуди хушунат калиди пешгирӣ ва вокуниш ба ҳисоб меравад.

Бо мақсади татбиқи босамари Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷилавгирии хушунат дар оила» ва Барномаи давлатии пешгирии хушунат дар оила барои солҳои 2014-2023 дар ҷумҳурӣ механизмҳои татбиқи ин заминаҳои қонунгузорӣ таъсис дода мешаванд.

Барои ин якчанд гурӯҳҳои корӣ таъсис дода шуданд:

- гурӯҳи кории байниидоравӣ оид ба пешгирии хушунат дар оила дар назди Кумитаи кор бо занон ва оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- гурӯҳи кории назди Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба такмили санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, ки ба рафъи қолабҳои гендерӣ, ҳифзи ҳуқуқҳои занон ва пешгирии хушунат дар оила равона шудаанд;

- гурӯҳи кории назди Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ оид ба такмили идоракунии механизмҳо барои ҷабрдидагони хушунат дар оила;

- гурӯҳи кории назди Вазорати маориф ва илми Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба пурзӯр намудани нақши муассисаҳои таълимӣ дар тарбия ва тарғиби намунаҳои рафтори ғайрихушунатӣ;

- гурӯҳи кории назди Вазорати корҳои дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба ҷорӣ намудани ҷанбаҳои ҳассосияти гендерӣ дар Барномаи ислоҳоти милитсия.

Дар баробари ин:

А) Санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ оид ба расонидани кӯмак ба ҷабрдидагони хушунат дар оила дар доираи ваколатҳои Вазорати тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии иҷтимоии Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва такмил дода, стандартҳои муайяни расонидани кӯмак ба ҷабрдидагони хушунат дар оила таҳия карда шуданд.

Б) Стратегияи муошират оид ба пешгирии хушунат дар оила бо Қарори Кумитаи кор бо занон ва оила аз 22 сентябри соли 2017 таҳия ва қабул шудааст.

В) Вазорати корҳои дохилӣ Дастурамал оид ба ташкили фаъолияти кормандони мақомоти корҳои дохилӣ оид ба пешгирӣ, рафъ ва вокуниш ба ҳолатҳои хушунат дар оиларо таҳия ва тасдиқ кард [180].

Г) Дастурамал оид ба фаъолияти кормандони шӯъбаҳои Кумитаи кор бо занон ва оила дар назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба татбиқи баробарии гендерӣ ва пешгирии хушунат дар оила, ки бо фармони №159 аз 8 ноябри соли 2018 тасдиқ шудааст, қабул карда шуд.

Ҳуҷҷатҳои стратегии рушди кишвар тадбирҳои мушаххас оид ба назорат ва арзёбии сиёсати таъмини баробарии гендериро бо истифода аз нишондиҳандаҳои миқдорӣ ва сифатӣ пешбинӣ мекунанд.

Айни замон «дар якҷоягӣ бо лоиҳаи PDV, ки аз ҷониби идораи Швейтсария маблағгузорӣ мешавад, мониторинги Барномаи давлатии пешгирии зӯроварӣ дар оила дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2014-2023 гузаронида мешавад.

Бо мақсади баланд бардоштани огоҳӣ ва саводнокии ҳуқуқии аҳолӣ аз оқибатҳои номатлуби зӯроварӣ дар оила нисбати занон, кӯдакон ва дигар аъзои оила дар тамоми манотиқи Тоҷикистон дар байни қишрҳои гуногуни аҳолӣ чорабиниҳои гуногуни иттилоотию маърифатӣ гузаронида мешаванд» [180].

Қобили зикр аст, ки танҳо Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои татбиқи сиёсати давлатӣ оид ба ҳимоя ва таъмини ҳуқуқу манфиатҳои занон ва оила, фароҳам овардани шароити баробар барои татбиқи ҳуқуқу манфиатҳои онҳо ва ноил шудан ба баробарии гендерӣ (банди 1 Низомнома дар бораи Кумитаи кор бо занон ва оила) масъул аст. Ҳамин тариқ, тибқи банди 31-и Барномаи давлатии пешгирии зӯроварӣ дар оила вазорату идораҳо, инчунин мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ вазифадоранд, ки ҳар

шаш моҳ ба Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба рафти иҷрои Барномаи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳисобот пешниҳод намоянд, ки иҷрои воқеии нишондиҳандаҳои дар Барнома зикргардидаро инъикос менамояд.

Дар соли 2015 Кумитаи СММ оид ба барҳам додани табъиз нисбат ба занон ба Тоҷикистон тавсияҳои зерин дод: «Саъй кунед, то мақоми механизми миллии пешравии занон ва ҳарчи зудтар таҳкиму тавсеаи ваколатҳои он, инчунин, баланд бардоштани нуфузи он дар сатҳҳои миллӣ ва маҳаллӣ, таъмин бо захираҳои зарурии инсонӣ ва молиявии мувофиқи ваколатҳои худ, омода намудани мониторинг ва таҳкими иқтидори он, таҳия ва татбиқи санадҳои қонунгузорӣ ва тадбирҳои сиёсӣ дар соҳаи баробарии гендерӣ амалӣ гардад» [14]. Ба андешаи мо, ин тавсияро бидуни додани мақоми вазорат ба Кумитаи кор бо занон ва оилаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон амалӣ кардан ғайри имкон аст.

Дар кори пешгирии хушунат дар оила мақомоти маҳаллӣ низ вазифаи муҳим доранд. Нақши асосии онҳо татбиқи барномаҳои давлатии пешгирии зӯроварӣ дар оила дар сатҳи маҳаллӣ мебошад. Моддаи 8-и Қонун «Дар бораи ҷилавгирии хушунат дар оила», ки ваколатҳои мақомоти ҳокимияти маҳаллиро пешбинӣ менамояд, қайд менамояд, ки мақомоти ҳокимияти маҳаллӣ салоҳияти таъсиси муассисаҳоеро дорад, ки ҳифзи иҷтимоию ҳуқуқии шаҳрвандонро аз хушунат дар оила таъмин месозад. Нақши мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ хеле муҳим аст, зеро маҳз онҳо вазъро дар сатҳи маҳаллӣ назорат мекунанд.

Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои роҳбарӣ аз ҳисоби занону духтарони лаёқатманд барои солҳои 2007-2016, ки ҳадафаш бештар намудани шумораи роҳбарзанон дар сохторҳои давлатӣ буд. Бар асоси ин барнома ва иқдомҳои марбута, имрӯз дар сохторҳои ҳокимият шумораи муайяни занон ба вазифаҳои роҳбарӣ ҷалб шудаанд [183].

Пешравии назаррас дар масъалаи баробарии гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабули Қонун «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалисозии онҳо» (соли 2005) мебошад. Қонуни мазкур муносибатҳоро ҷиҳати таъмини кафолатҳои конститутсионии баробарҳуқуқии мардону занон дар соҳаҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва дигар соҳаҳо танзим намуда, ба пешгирии табъиз аз рӯи ҷинс нигаронида шудааст ва кафолатҳои давлатии имкониятҳои баробарро барои шахсони ҷинсҳои гуногун муқаррар менамояд. Ин аз ҷиҳати ҳуқуқӣ дастоварди бузурге барои кишвар буд, зеро қонун ба рафъи табъиз вобаста ба гендер нигаронида шудааст. Бо ин қонун дар кишвар баробарии гендерӣ эътироф шуда, ба занон ҳуқуқи гирифтани таҳсилоти шоиста ва дастрасӣ ба захираҳои иқтисодии ҷомеаро фароҳам овард.

Дар шохиси тафовути гендерӣ дар соли 2024 Тоҷикистон нишондиҳандаи худро нисбат ба соли 2023 каме бадтар кардааст. Дар раддабандии ҷаҳонӣ миёни 146 кишвар ҶТ аз 111-ум ба 112-ум поин рафта, нисбат ба Гамбия, Сенегал, Чехия ва Хитой барин мамлакатхо каме пасттар аст, вале аз Малайзия, Тунис, Непал ва Япония пеш гузаштааст. Вазъияти ба сиёсат ҷалб намудани занон бадтар шуд. Дар муқоиса бо маълумоти соли гузашта, ҳиссаи занон дар мақомҳои қонунгузор ва раҳбарӣ коҳиш ёфтааст - Тоҷикистон аз зинаи 93 ба зинаи 101 поин рафт [177].

Бо мақсади татбиқи ҳуқуқҳои занон як қатор қонунҳо ва қарорҳои ҳукумат, аз ҷумла Барномаи давлатии «Таълим, интихоб ва ҷобаҷогузории кадрҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби духтарон ва занони лаёқатманд барои солҳои 2017-2022» аз 1 апрели соли 2017, Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020 2020 2010, Нақшаи чорабиниҳои «Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020» аз 29 августи соли 2015 ва ғайра

Вазъияти ба сиёсат ҷалб намудани занон бадтар шуд. Дар муқоиса бо маълумоти соли гузашта, ҳиссаи занон дар мақомҳои қонунгузор ва раҳбарӣ коҳиш ёфтааст - Тоҷикистон аз зинаи 93 ба зинаи 101 поин рафт [180]. Чунинн барномаҳо бояд ба дастоварди воқеии баробарии гендерӣ дар кишвар мусоидат кунанд. Ин маънои онро дорад, ки баробарҳуқуқӣ на танҳо дар рӯи коғаз, балки дар воқеият хоҳад буд: дар парлумон ва дар тамоми шохаҳои дигари ҳокимият 50% занон, ё ҳадди ақал 30%, занони додситон бошад 50% хоҳанд буд. Фоизи занони соҳибмулкон то 50 фоиз зиёд мешавад ва ғайра. Дар идеал ҳама чиз бояд ҳамин тавр бошад, вале вазъият ба самти мусбат 30 фоиз тағйир ёбад ҳам, аллакай дар бораи ба даст овардани натиҷаҳои мусбӣ сухан рондан мумкин аст.

Ҳамин тариқ, таҳлили масъалаи асосҳои ҳуқуқии ташаккули баробарии гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон дод, ки ҳанӯз аз солҳои аввали ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ дар кишвар бо ҷаҳду талоши роҳбарияти сиёсӣ батадриҷ заминаҳои ҳуқуқии баробарии занону мардон фароҳам оварда шуданд. Дар натиҷа, занони тоҷик ба он ноил гардиданд, ки ҳамчун узви комилҳуқуқи ҷомеаи тоҷикистонӣ дар ҳама соҳаҳои хоҷагии халқ пурсамар фаъолият намуда, ба раванди пойдоргардидани давлати миллӣ ва доракунии он саҳми арзандаи худро гузоранд.

Дар баробари ин, барои боз ҳам самаранок намудани фаъолияти онҳо дар бунёди давлати соҳибихтиёри миллӣ зарур аст, ки шароитҳои иҷтимоию сиёсии ҷалби бештари занони Тоҷикистон дар бунёди давлати соҳибихтиёри миллӣ фароҳам оварда шаванд. Масъала мазкур дар қисмати дигари таҳқиқоти илмиамон мавриди муҳокима қарор хоҳад гирифт.

БОБИ III. ЗАМИНАҲОИ ТАҚВИЯТ БАХШИДАНИ ФАЪОЛИЯТИ ЗАНОН ТОҶИКИСТОН ДАР БУНЁДИ ДАВЛАТИ МИЛЛӢ ВА ДУРНАМОИ ИШТИРОКИ ОНҲО ДАР ТАҲКИМИ ИСТИҚЛОЛИЯТИ ДАВЛАТӢ

3.1. Манбаъҳои иҷтимоию сиёсии тақвияти фаъолияти занони Тоҷикистон дар бунёди давлати миллӣ

Равандҳои сиёсии ҷаҳонӣ муосир бо ҷой доштани тазодҳои зиёд дар рушди иҷтимоӣ-сиёсӣ, ки дар натиҷаи ҷараёнҳои ҳамгироию парокандашавӣ ва ҷаҳонишавии босуръат ба вуҷуд омадаанд, шакли ба худ хосро касб намудаанд. Онҳо бештар бо паҳншавӣ ва таҳмили арзишҳои олами Ғарб алоқаманданд, сарфи назар аз он ки дар аввал демократикунонии, пеш аз ҳама, кишварҳои пасосотсиалистӣ, инчунин кишварҳои Осиёи Марказӣ паҳн кардани арзишҳои либералӣ дар онҳо ва «додани озодӣ» ба халқҳо ҳангоми муайян кардани сиёсати хориҷӣ ва дохилӣ пешбинӣ шуда буд. Албатта ин ба ҳалли масъалаи баробарии

гендерӣ дар ҷумҳуриҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла Тоҷикистони соҳибистиқлол бетаъсир намонд.

Занон дар тӯли таърих «тадриҷан ҳузури худро дар сиёсат ва ҳокимияти давлатӣ густариш дода, монеаҳои иҷтимоӣ ва фарҳангиро, ки нақши онҳоро тӯлонӣ маҳдуд мекарданд, паси сар карданд. Онҳо қобилияти худро дар идоракунии самараноки давлатҳо ва таъсиргузорӣ ба сиёсати байналмилалӣ исбот карданд. Бо вуҷуди ин, сарфи назар аз пешравии намоён ва густариши иштироки занон дар мақомоти ҳокимият, мансабҳои олии давлатӣ дар бисёр кишварҳо асосан мардона боқӣ мемонанд. Ба ақидаи муҳаққиқон, ин нишондиҳандаи монеаҳои системавии идомадори роҳи баробарии гендерӣ дар сиёсат аст» [149]. Барои ноил шудан ба идоракунии одилонатар ва фарогир, талошҳои минбаъда барои бартараф кардани таассубҳо ва фароҳам овардани шароит барои иштироки пурраи занон дар ҳама сатҳҳои ҳокимият зарур аст.

Дар шароити муосири ҷаҳонишавӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба татбиқи ҳуқуқҳои баробари занону мардон идома дода, заминаҳои иҷтимоию сиёсии иштироки онҳоро дар идоракунии давлати миллӣ фароҳам меорад. Мутаассифона, дар натиҷаи низоъҳои мусаллаҳонаи дохилӣ, ки дар солҳои аввали ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ сар зада буданд, маҳдудиятҳои рушди иҷтимоию иқтисодӣ ва дидгоҳҳои анъанавии динӣ, мо баъзе мисолҳои таассуб ва табъизи нисбати занонро дар ҷомеаи тоҷикистонии ҳамондавра мушоҳида мегардиданд. Чуноне пештар қайд карда будем, мақомоти давлатии Тоҷикистон сиёсати гендерӣро ба роҳ мондааст, ки он ба бартараф кардани нобаробарии гендерӣ дар мамлакат нигаронида шудааст. Айни замон Ҳукумати Тоҷикистон барои аз байн бурдани табъиз нисбати занон, беҳтар намудани сифати вазъи ин қисмати ҷомеаи кишвар ва ҳифзи ҳуқуқҳои шаҳрвандии онҳо шароити мусоиди иҷтимоӣ-сиёсиро ба вуҷуд оварда истодааст.

Дар Тоҷикистон занон дар натиҷаи ба сари қудрат омадани болшевикон ва қабули Конститутсияи давлат баробарҳуқуқӣ бо мардонро дар соҳаи сиёсат ба даст оварданд. Қайд кардан бамаврид аст, ки ин далел бо паҳншавии арзишҳои либералӣ алоқаманд набуд, балки бо муқоисаи идеологии давлати шӯравӣ ва кишварҳои Ғарб алоқаманд буд. Тибқи Конститутсияи Тоҷикистони Шӯравӣ, ҳуқуқ ва ӯҳдадориҳои байни мардон ва занон аз ҷиҳати қонунӣ баробар буданд.

Таҳлили раванди сиёсии мавҷи аввали демократикунонӣ нишон медиҳад, ки «сарфи назар аз фаъол шудани занон дар самти васеъ ва баробар намудани ҳуқуқҳои сиёсӣ, аз ҷумла ҳуқуқи интихобот, онҳо дар натиҷаи муборизаи рақобатӣ дар интихобот ба сатҳи олии қабули қарорҳои сиёсӣ набаромаданд. Дар он давра занон ба сиёсати калон тавассути мерос гирифтани унвони шоҳӣ ворид шуданд. Барои мисол Маликаи Британияи Кабир Виктория, Маликаи Нидерланд Вилгелмина, Маликаи Испания Изабеллаи II, Маликаи Португалия Марияи II номбурдан мумкин аст» [109].

Дар давраи мавҷи дуюми демократикунонӣ (солҳои 1942-1975), васеъшавии ҳуқуқҳои занон ба таъсиси Созмони Милали Муттаҳид (1945) таъсир расонд, ки яке аз ҳадафҳои он, мувофиқи Оинномаи СММ, амалӣ намудани «ҳамкории байналмилалӣ дар ҳалли масъалаҳои байналмилалии иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва башардӯстӣ ва дар ташвиқ ва рушди эҳтиром ба ҳуқуқҳои инсон ва озодиҳои бунёдӣ барои ҳама, бе тафовут аз нажод, ҷинс, забон ва дин» мебошад. Моддаи 8-и Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид баробарии мардону занонро низ эътироф мекунад [217]. Дар ин замина, принсипи баробарии мардону занон тасбит ва эътирофи байналмилалӣ-ҳуқуқӣ мегирад. Бояд қайд кард, ки ин аввалин ҳуҷҷати байналмилалӣ аст, ки дар он дар ҳуқуқи байналмилалӣ баробарии ҷинсҳо тасбит шудааст ва мувофиқи он занону мардон дар ҳама соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ-сиёсӣ ҳуқуқҳои комилан баробар доранд. Бо шарофати фаъолияти ин созмон, Конвенсия дар

бораи ҳуқуқҳои сиёсии занон (соли 1952) қабул карда шуд [10], ки он ба иштироки занон дар равандҳои сиёсии як қатор кишварҳо таъсири мусбат расонд.

Тавре маълум аст, дар Иттиҳоди Шӯравӣ системаи квота дар мақомоти олии қонунгузории кишвар аз рӯи ҷинс мавҷуд буд. Ин аз фарҳанги начандон баланди сиёсии шаҳрвандон, инчунин аз муқаррар нагардидани ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар барои амалӣ кардани потенсиали шахсии ҳар як шаҳрванди кишвар шаҳодат медиҳад. Ҳамзамон, ин ба роҳбарияти кишварҳои ғарбӣ барои фаъол намудани кор дар соҳаи васеъ кардани иштироки сиёсии занони ғарбӣ такони бахшид. Яъне, дар ин марҳила, дар баробари меросгирии тахт, занон ба сатҳи қабули қарорҳои сиёсӣ ва ба шарофати иштирок дар интихобот ва дастгирии кланҳои оилавӣ мебароянд. Умуман, таҳлили фаъолияти занон дар он давра аз фаъолияти пасти занон дар раванди сиёсӣ, аз ҷумла иштироки онҳо дар идоракунии давлатӣ шаҳодат медиҳад. Ин қисман бо стереотип, ки вазифаи анъанавии зан - нигаҳбони хонавода аст, шарҳ дода мешавад.

Мавҷи сеюми демократикунонӣ (аз соли 1975 - то замони ҳозира) шаҳодати раванди объективии сиёсии ҷаҳонӣ оид ба баланд бардоштани сатҳи занон дар қабули қарорҳои сиёсӣ мебошад. Ин раванд ҳам бо сабабҳои объективӣ ва ҳам субъективӣ ба вуҷуд омадааст. Дар байни сабабҳои объективӣ - дохилшавии васеи занон ба соҳаи истеҳсолот дар натиҷаи инқилоби технологӣ, баланд бардоштани сатҳи маълумоти умумӣ ва рушди соҳаи хизматрасонӣ, озодшавии занон аз меҳнати хонаводагӣ ва истифодаи воситаҳои зидди ҳомиладорӣ, ки имкон медиҳанд функсияи репродуктивии худро назорат кунанд [23]. Ба сабабҳои субъективӣ, аз ҷумла, метавон бартараф кардани таассуби бартарии мардон бар занонро, ки дар натиҷаи фаъолияти ҷунбиши феминистӣ ба даст омадааст, дохил кард [109]. Ҳамзамон, «дар остонаи ҳазораи сеюм як қатор таассуботи иҷтимоию равонӣ боқӣ мемонанд, аз

ҷумла, «боварӣ ба он ки табиати инсонӣ боиси фарқиятҳо дар равоншиносии мардону занон мегардад ва фарқияти муқобил дар нақшҳои иҷтимоӣ ва касбии онҳо» [42, с. 174].

Таҳлили амалияи бавуҷудоии заминаҳои иҷтимоию сиёсӣ дар соҳаи амалигардонии ҳуқуқҳои сиёсии занон нишон медиҳад, ки «агар дар мавҷи аввал ва дуюми демократикунонӣ иштироки занон дар соҳаи сиёсат, бахусус тавассути муқаррар намудани ҳуқуқҳои баробари интихоботӣ васеъ гардида бошад, пас дар мавҷи сеюми демократикунонӣ мубориза барои муқаррар намудани баробарии иқтисодӣ ба амал меояд. Дар таҳқиқоти назарии охири асри XX, ки дар марказҳои илмии гендерӣ дар шаҳрҳои сераҳолии Иттиҳоди Шӯравӣ (Москва, Ленинград, Киев ва ғ.) гузаронида шудаанд, дараҷаи иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ муайян карда шуда, инчунин сабабҳои иштироки пасти сиёсии онҳо ошкор гардидааст. Дар мазмуни натиҷаҳои бадастомада қайд карда мешавад, ки баробарии иҷтимоӣ ва баробарҳуқуқӣ ба зан имкон медиҳад, ки на аз мард нусхабардорӣ кунад, балки дар воқеияти иҷтимоию сиёсӣ ҳамчун субъекти баробар, вале дигар, хос худро ифода кунад» [109].

Дар баробари ин, мавҷи сеюми демократикунонӣ аз баробарии ҳуқуқи интихоботии ҳамаи шаҳрвандони кишварҳои пасошӯравӣ шаҳодат медиҳад. Таҳлилҳо нишон доданд, ки ҳуқуқи овоздиҳӣ барои аксари занон аҳамияти хоса дорад, зеро он бо муборизаи тӯлонӣ дар бисёр кишварҳо ба даст омадааст. Иштирокчиёни аввалин ҳаракатҳои занона ҳуқуқи интихоботро ҳамчун рамзи озодии сиёсӣ ва воситаи ба даст овардани баробарии бештари иқтисодӣ ва иҷтимоӣ медонистанд. Аммо, ба даст овардани ҳуқуқи иштирок дар интихобот аз ҷониби занон баробарии иҷтимоӣ-сиёсӣ ва иқтисодиро кафолат намедиҳад, ки ин ба иштироки занон дар интихобот таъсири ҷиддӣ мерасонад. Қайд кардан зарур аст, ки танҳо дар кишварҳои Скандинавия, Олмон, Канада, Италия, Ҷопон тафовут аз рӯи ҷинс пурра бартараф карда шудааст. Дар

ин кишварҳо занон дар равандҳои сиёсӣ фаъолтар буда, дар мақомоти олии қонунгузории кишварҳои худ ба таври кофӣ намояндагӣ мекунанд, ки ин табиатан ба самт ва сифати қонунҳо таъсир мерасонад.

Бояд таъкид намуд, ки «дар кишварҳои Скандинавия занон фаъолона дар равандҳои иҷтимоию сиёсӣ иштирок мекунанд. Аз ин рӯ, иддаои Ш.Л. Монтеске, ки кишварҳои дорои иқлими сард ба демократия бештар майл доранд, шояд дар амал тасдиқ шавад. Қобили таваҷҷуҳ аст, ки дар Скандинавия тақрибан нисфи мақомоти олии қонунгузорро занон ташкил медиҳанд. Ва инчунин, онҳо ба ин сатҳ на аз ҳисоби квота, ки дар Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравии Сотсиалистӣ ва як қатор кишварҳои дигари ҷаҳон мавҷуд буд, балки аз ҳисоби технологияҳои демократии ташкил ва гузаронидани интихобот расидаанд. Таҷрибаи сиёсӣ тасдиқ мекунад, ки системаи квота танҳо натиҷаи кӯтоҳмуддат медиҳад ва аз маҳдудияти демократия ва набудани ҷомеаи шаҳрвандӣ шаҳодат медиҳад» [49].

Агар ҷомеаи ҷаҳонӣ дар охири асри XX ба масъалаи баробарии ҷинсҳо бо мақсади фаъолгардонии иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ таваҷҷуҳ зоҳир карда бошад, пас дар асри XXI ин масъала, чун қоида, дар сатҳҳои минтақавӣ баррасӣ мешавад. Мутаассифона, «дар ҷомеа фарҳанги падаршоҳӣ ҳукмфармост, ки ба барқароршавии муносибатҳои баробар байни ҷинсҳо дар амал мусоидат намекунад. Инро таҳқиқоти Васоити ахбори оммаи федералии Россия дар ибтидои ҳазораи сеюм низ тасдиқ мекунад. Дар асоси таҳлили мундариҷа, метавон бо итминон гуфт, ки ҷомеа дар ин ақида муттаҳид аст, ки сиёсат асосан кори мардон аст. Давлат низ фарҳанги падаршоҳиро дар ҷомеаи Русия тасдиқ мекунад, ки ин дар таблиғоти пеш аз интихоботӣ дар арафаи интихоботи парлумонӣ (соли 2007) низ мушоҳида мешавад. Масалан, ҳамон давра дар нақлиёт таблиғоте ҷойгир шуда буд, ки моҳияти он дар он буд, ки мард набояд фаромӯш кунад, ки зан ва модарарӯси худро ба интихобот даъват кунад» [109].

Пас аз даст кашидан аз амалияи квотабандӣ дар ташаккули мақомоти олии қонунгузори ҷумҳуриҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла Тоҷикистон, шумораи занон дар парлумон ба таври назаррас коҳиш ёфт. Тағйироти шабеҳ дар сатҳи минтақавӣ ва маҳаллӣ низ ба амал омаданд. Пас аз ворид намудани тағйироти куллӣ ба қонунгузории интихоботӣ ва бо баланд бардоштани фарҳанги сиёсии шаҳрвандони кишвар, на танҳо аз ҷиҳати ҳуқуқӣ имкониятҳо фароҳам оварда ва мустаҳкам карда мешаванд, балки шароитҳои воқеӣ барои амалигардонии манфиатҳои ҳар як шахс низ фароҳам оварда мешаванд.

Баъд аз пошхӯрии Иттиҳоди Ҷамоҳирҳои Шӯравии Сотсиалистӣ, мақоми иҷтимоии занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бинобар омилҳое чун ноустувории дохилӣ, пастшавии рушди иқтисодӣ ва тасаввуроти анъанавии динӣ ба таври назаррас коҳиш ёфт. Кишварамон бо самаранокии баланд кӯшиш мекунад, ки ислоҳоти демократиро амалӣ созад ва табъизи занонро тадриҷан бартараф намояд, сиёсати худро дар асоси принсипҳои баробарии гендерӣ амалӣ намуда, санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдорро мутобиқи ӯҳдадориҳои байналмилалии давлат қабул менамояд. Дар робита ба ин, роҳбарияти Тоҷикистон бояд ба модернизатсияи асосҳои иҷтимоию сиёсии иштироки занон дар идоракунии мақомоти давлатӣ диққати бештар диҳад, то мақоми воқеии иҷтимоии онҳо дар кишвар доимо дар сатҳи арзанда қарор дошта бошад.

Ҷанги шаҳрвандӣ ба муносибатҳои байни мардону занон таъсири ҷиддӣ расонида, нобаробарии занонро дар соҳаҳои иқтисод, сиёсат, фарҳанг ва оила шиддат бахшид. Ин таъсири манфӣ то имрӯз рушди иҷтимоию иқтисодии Тоҷикистонро ҷиддан суст мекунад. Ҳукумати Тоҷикистон дар Ҳисоботи марҳилавӣ оид ба рушд, ки мутобиқи созишномаҳои байналмилалӣ, аз қабили Эъломия ва Барномаи амали Пекин (1995) ва Ҳадафҳои рушди ҳазорсола, инчунин Барномаи миллии беҳтар намудани вазъи занон таҳия шудааст, эътироф кардааст, ки дар

мамлакат дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, маориф, оилавӣ ва дигар ҷабҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ табъизи гендерӣ вуҷуд дорад.

Чуноне ки маълум мебошад, сохтори шуғли аҳолӣ дар Тоҷикистон бо фарқиятҳои ҷинсӣ хос аст, масалан, «занони камтаҷриба дар соҳаҳои анъанавии иқтисод, аз қабили кишоварзӣ, саноати коркард ва хизматрасонии маишӣ бартарӣ дошта, меҳнати онҳо дар таносуб бо мардон паст аст» [81]. Аксари мутахассисони баландтаҷрибаи зан дар соҳаҳои маориф ва тандурустӣ кор мекунанд, ки онҳо низ бо музди меҳнати паст фарқ мекунанд. Имкониятҳои шуғли занони оиладор ва дар синни таваллуд буда боз ҳам маҳдудтар аст. Аксари корфармоён аз киро кардани чунин кормандон худдорӣ мекунанд, занони ҳомила ё модарони ширдеҳро аз кор озод мекунанд ё ҳангоми ба кор қабул кардан аз занон шаҳодатномаи воситаҳои зидди ҳомиладорӣ талаб мекунанд, зеро занон аз сабаби талаботи репродуктивӣ пас аз издивоҷ кор карда наметавонанд, ба ғайр аз ин, фаъолияти хонаводагӣ низ қисми зиёди энергия ва вақти занро мегирад, аз ин рӯ сатҳи бекорӣ дар байни занони дар синни таваллуд буда дар Тоҷикистон хеле баланд аст.

Соли 2018 дар Тоҷикистон 69% занон дар соҳаи кишоварзӣ машғули кору фаъолият буданд, аммо меҳнати онҳо ба таври шоиста пардохта намешуд ва дар чунин ҳолат занон ба таври назаррас ба «иҷрокунандагони ройгон» монанданд [195]. Ҳамзамон, занон бисёр корҳои хонагии бемуздро иҷро мекунанд, аз қабили нигоҳубини кӯдакон ва пиронсолон, шустани либос ва пухтани хӯрок ва ғайра. бояд эътироф кард, ки саҳми занон дар рушди иқтисодии кишвар ҷиддан нодида гирифта мешавад, аз ҷумла нақши мусбати онҳо аз ҷониби афкори ҷамъиятӣ ҳамчун муҳим эътироф карда намешавад.

Умуман, занон дар Тоҷикистон ҳанӯз ҳам дар вазъияти начандон хуби иҷтимоию моддӣ қарор дошта, сатҳи пасти шуғл ва хатари баланди

бекорӣ онҳоро дар ҳолати вобастагии иқтисодӣ ва имкониятҳои нобаробар қарор медиҳад.

Ҳарчанд Ҳукумати Тоҷикистон дар асоси Конститутсияи мамлакат қонунҳои марбутаро барои беҳтар кардани вазъи иҷтимоии занон ва ҳифзи ҳуқуқҳои онҳо қабул карда бошад ҳам, вале сиёсати давлат ба далели омилҳое чун муҳити иҷтимоию иқтисодӣ, фарҳанги динӣ ва анъанаҳои оилавӣ пурра ва самаранок амалӣ нашудаанд. Албатта, давлати миллӣ барои аз байн бурдани табъиз нисбат ба занон, беҳтар кардани вазъи занон дар ҷомеа, таъмини иштироки пурра ва баробари занон дар қабули қарорҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ, фарҳангӣ ва сиёсӣ, бартараф кардани монеъҳое, ки ба иштироки занон дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ ва хусусӣ монеъ мешаванд, кӯшиш ба харҷ медиҳад. Дар «Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030» Ҳукумати кишвар рушди низоми таъмини рушди фарогир; коҳиш додани нобаробарии гендерӣ дар асоси такмили сиёсатҳо барои таъмини баробарии воқеии гендерӣ; пешгирии ҳамаи шаклҳои зӯроварӣ нисбат ба занон ва духтарон ва зиёд кардани захираҳои молиявӣ пешниҳод кардааст [19]. Мақомот некӯаҳволии занон ва кӯдаконро дар қатори самтҳои афзалиятноки рушди давлат қарор додаанд. Тоҷикистони соҳибистиқлол кӯшиш ба харҷ дода истодааст, ки ба тағйироти демократӣ содиқ бошад ва бо татбиқи сиёсати давлатӣ дар асоси принсипҳои баробарии гендерӣ, дар роҳи аз байн бурдани зӯроварӣ нисбат ба занон қадам гузорад.

Ҳамзамон, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон заноне, ки дар сиёсат иштирок мекунанд, инчунин ба дастгирии иловагӣ ниёз доранд, то имкониятҳои худро амалӣ ва тақвият бахшанд, вазифаҳои худро самаранок иҷро кунанд ва монеаҳои гендерӣ ва мушкилотро барои ишғоли мансабҳои роҳбарикунанда дар сиёсат бартараф кунанд. Зарур аст, ки занони сиёсатмадорро тавонманд намуд, то онҳо тавонанд андешаҳои худро дар

майдонҳои ҷамъиятӣ баён кунанд ва рӯзномаи баробарии гендерӣ пеш баранд. Дар ин замина, ҷамъоварӣ ва истифодаи дониш ва имкониятҳои созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонад омили пешбаранда дар раванди ташаккули насли нави занони роҳбар гардад. Онҳо инчунин метавонанд сатҳи огоҳиро дар бораи аҳамияти иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ баланд бардоранд ва ба монеаҳо ва мушкилоте, ки занон дар ҳаёти ҷамъиятӣ дучор мешаванд, ишора кунанд.

Мавҷудияти маблағгузории кофӣ ва устувор як масъалаи муҳим боқӣ мемонад. Барои ҳалли он, зарур аст, ки барномаҳои миллӣ ва нақшаҳои амал барои таъмини баробарии гендерӣ ва тавонмандсозии занон ҷорӣ карда шаванд, механизмҳои миллии таъмини баробарии гендерӣ ва тавонмандсозии занон таъсис дода шаванд, шарикон аз ҷониби созмонҳои ҷамъияти шаҳрвандӣ барои эҷоди платформаҳо барои иштироки васеътари занон дар равандҳои сиёсӣ ҷалб карда шаванд, инчунин иттифоқҳои занонаи байниҳизбӣ таъсис дода шаванд, ки бо кӯшиши муштарак метавонанд рӯзномаи баробарии гендерӣ ташаккул диҳанд ва занони номзад ба иштирок дар раванди интихоботӣ ҷалб карда шаванд, то дар интихоботҳо намояндагиеро таъмин кунанд, ки аз ҷиҳати гендерӣ мутавозин бошад.

Инчунин, бояд сиёсат ва чораҳо барои таъмини мувозинати байни кор ва ҳаёти шахсӣ амалӣ карда шаванд, то занон дар сиёсат иштирок кунанд. Ин аз ҷумлаи татбиқи сиёсатҳои оқилона ва қабули қонунҳо барои «дастгирии тақсими баробари масъулиятҳои оилавӣ байни мардону занон дар ҳама соҳаҳо (аз ҷумла, истифодаи ҳавасмандии молиявӣ барои мардоне, ки масъулиятҳои бештар дар ҳаёти оилавӣ бар дӯш мегиранд), таъмини муассисаҳои муносиби кӯдакистон ва хизматрасонии нигоҳубини кӯдакон, истифодаи ҳавасмандии андозӣ, пардохтҳои молиявӣ, ташкили чандирӣ дар вақти кор, инчунин рухсатии нигоҳубини кӯдак, ки ба ниёзҳои шахсӣ ва касбии занон мувофиқат

мекунанд ва ба онҳо имкон медиҳанд, ки дар ҳаёти сиёсӣ фаъолтар иштирок кунанд» [165, 14].

Вобаста ба ин, дар Тоҷикистони муосир сиёсатҳое, ки ба таъмини иштироки баробари занону мардон дар равандҳои қабули қарорҳо ва ишғоли мансабҳои роҳбарикунанда нигаронида шудаанд, бояд роҳҳои муқобила бо таассубҳо ва тасаввуроти мавҷударо, ки ба иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ таъсир мерасонанд, ба назар гиранд. Ин таассубҳо ба тақсимоти нобаробари вақти корӣ, даромад ва масъулиятҳои оилавӣ байни занону мардон таъсир мерасонанд. Онҳо инчунин метавонанд ба рушди касбии занон ва таъини онҳо ба мансабҳои роҳбарикунанда монеъ шаванд.

Гузариш ба низоми муосири идораи демократӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон имкон дод, ки «тавассути татбиқи сиёсати гендерӣ ба тасвибҳои ҷинсӣ муқобилат карда шавад ва ин ба тағйири амалҳо ва сохторҳои табъизи намоён ва нонамоён мусоидат хоҳад намуд» [168, с. 37]. Ворид кардани муносибати гендерӣ ба тағйири тасвирҳои стереотипии гендерӣ ва тасаввурот, ки дар асоси монеаҳои анъанавӣ ба иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ қарор доранд, нигаронида шудааст. Аз диди муҳаққиқон, тасвири стереотипии иштироки занон дар сиёсат қобили қабул нест, зеро он ишғоли мансабҳои давлатиро аз ҷониби онҳо мушкил мегардонад. Сиёсат ҳамчун муҳити мураккаб барои занон ҳисобида мешавад, ки равандҳои он бештар аз ҷониби мардон ташкил гардида, ба рафтори онҳо мутобиқ карда шудаанд, ки дар он ҷо ба истилоҳ «клуби мардон» вуҷуд дорад, иттиҳодияи ғайрирасмии мардон, ки дар он барои занон ҷой нест. Масъулиятҳои оилавӣ сабаби дигарест, ки заноне, ки модар шудаанд, аз иштирок дар сиёсат даст мекашанд. Аксар вақт оилаҳои онҳо соатҳои тӯлонии корӣ ва сафарҳои кориро тасдиқ намекунанд. Дар натиҷа, бисёр занони сиёсатмадор, пеш аз он ки дар сиёсат касб кунанд, интизор мешаванд, ки фарзандонашонро ба воя расонанд ва ин ба онҳо тақрибан дар синни 50 солагӣ муяссар мегардад.

Модели сиёсии роҳбарӣ анъанавӣ рақобатӣ ва мардона буда, «имкониятҳоро на танҳо барои занон, балки барои мардони ҷавоне, ки дар поёни силсилаи иерархии қудрати падаршоҳӣ қарор доранд, маҳдуд мекунад. Занон чун ҳамеша дар сатҳҳои поёнии сохторҳои идоракунӣ ва ҳамчунин дар сатҳҳои поёнии маъмурияти давлатӣ мутамарказ шудаанд» [34, с. 189].

Муҳим аст дарк кунем, ки занони хоҳиши сиёсатмадори воқеан самаранок шудан дошта, бояд дорои донишҳои муайян, сифатҳои сарварӣ ва хусусиятҳои шахсӣ бошанд. Аз нуқтаи назари мо, асоси роҳбарии занон дар сохторҳои давлатӣ аз ҷузъҳои зерин иборат аст:

- сатҳи баланди дониш дар ҳунари сиёсат;
- масъулият ва қатъият;
- сарфаи оқилонаи нерӯ ва захираҳо;
- хислати устувор ва ирода;
- санъати суханварӣ;
- ҳисси ботинии нозук;
- қобилияти баланди корӣ;
- салоҳият;
- санъати идоракунӣ;
- ҷаззобияти шахсӣ (магнетизм) ва ғайра.

Сифатҳои дар боло зикршудаи як шахсияти сиёсии босалоҳият метавонанд занро аз фарди эҳсосотӣ ба симои ҷиддии сиёсӣ табдил диҳанд. Ба замми ин, зан нисбат ба мардон дар сиёсат дорои афзалиятҳои табиии худ аст, аз қабили хирадии занона, қобилияти гӯш додан ва шунидан, қабул кардани маслиҳатҳои хирадмандона, нармтар ва чандиртар аз мардон будан, дарки эҳсосии мардум, таваҷҷуҳи бештар ба мушкилоти онҳо, сатҳи баланди арзишҳои ахлоқӣ ва маънавӣ, раҳмдилӣ ва ғайра. Инчунин ба занон бештар чунин сифатҳо: идоракунии тағйири назми кор, қобилияти меҳрубон вале ҳамзамон сахтгир будан, қобилияти муайян кардани вазъияти низоъ, нигоҳ

доштани кордонӣ, қобилияти ба таври интиқодӣ арзёбӣ кардани оқибатҳои эҳтимолии қарорҳои худ хос аст.

Барои муваффақ шудан ҳамчун номзадҳои сиёсӣ, занон бояд қобилияти нишон додани онро дошта бошанд, ки онҳо барои мансабҳои интихобӣ тахассус доранд. Баъзе роҳбарони сохторҳои давлатӣ иддао доранд, ки норасогии занони номзади хоҳишманд ва омода бо боварию таҷрибаи зарурӣ барои иштирок дар интихобот вуҷуд дорад. Ин метавонад ба таври махсус дар давлатҳои пас аз низоъ (масалан, Ҷумҳурии Тоҷикистон), ки занон одатан аз равандҳои гузариш дур мемонанд, агар ташкилотҳои сиёсӣ фаъолона занони узви онҳо бударо ба сафҳои худ ҷалб накунанд, мушоҳида шавад.

Таърихан ҳузур надоштани занони дар фазоҳои иҷтимоӣ ва сиёсӣ метавонад маънои онро дошта бошад, ки тахассус ва робитаҳои онҳо аз тахассуси номзади анъанавии сиёсӣ фарқ мекунанд. Аммо, дар саросари ҷаҳон аксар вақт дидан мумкин аст, ки занон фаъолияти демократиро дар сатҳи маҳаллӣ дастгирӣ мекунанд ва таҷрибаи мувофиқро берун аз низоми расмии сиёсӣ ба даст меоранд.

Стратегияҳои муҳимтарини васеъ кардани иштироки занон ислоҳоти институтҳои сиёсиро бо дастгирии мушаххас ба зан-фаъолони ҳизбӣ, номзадҳо ва мансабдорони интихобшуда муттаҳид мекунанд. То кунун, тадбирҳо ба тақвияти боварии занон ба қобилияти онҳо дар мақомоти давлатӣ ва ҳаёти ҷамъиятӣ, беҳтар кардани маҳорату малака ва муошираташон, инчунин ба вуҷуд овардани муносибатҳо дар доираи шабакаҳои сиёсӣ равона шудаанд. Барои васеъ намудани иштироки сиёсии занон, бояд сохторҳои ниҳодиро, ки заминаи иштироки занонро муайян мекунанд ва стратегияҳоеро, ки дар доираи ин сохторҳо истифода бурдан мумкин аст, баррасӣ кард.

Конститутсияи дилхоҳ давлат, аз ҷумла Тоҷикистон, сохтори роҳбарикунандаи онро таъмин мекунад ва метавонад ба қобилияти

занон дар иштирок дар ҳаёти ҷамъиятӣ таъсири амиқ расонад. Он аксар вақт миллат, ҳуқуқҳо ва шаҳрвандиро, инчунин имтиёзҳоеро, ки бо шаҳрвандӣ ҳамроҳӣ мекунанд, муайян мекунад. Тибқи маҷмӯи муқаррароти гендерӣ, ки дар Конститутсияҳои 186 кишвари (аз 195 мамлакати мавриди баррасӣ қарордодашуда) муқаррарот дар бораи баробарӣ умуман ё «баробарӣ дар назди қонун» мавҷуданд. Илова бар ин, Конститутсияҳои 39 кишвар муқаррароти амиқеро дар бораи ҳуқуқҳои занон дар бар мегиранд [82]. Аммо, дигар муқаррароти конститутсионӣ занонро табъиз мекунанд, қобилияти занро барои нигоҳ доштани шаҳрвандӣ ва интиқол додани он ба фарзандонаш маҳдуд мекунанд. Масалан, бе шаҳрвандӣ зан метавонад дар фаъолияти минбаъдаи сиёсӣ, аз қабили овоздиҳӣ ё ишғоли мансаби интихобӣ маҳдуд шавад. Зиёда аз ин, вақте ки конститутсияҳо дар доктринаи динӣ асос ёфтаанд, фаҳмиши ҳуқуқҳои занон метавонад аз ҷониби роҳбарони мушаххаси динӣ ё тафсири ҷории онҳо муайян карда шавад, на аз ҷониби мундариҷаи конститутсия ё стандартҳои байналмилалӣ.

Гарчанде, ки фароҳам овардани шароит ва сохторҳои муассисавии мусоид барои иштироки занон душвор буда, вақтро талаб мекунад, стратегияҳои мушаххасро дар кӯтоҳмуддат амалӣ кардан мумкин аст, ки ба афзоиши шумораи занон дар ҳаёти иҷтимоӣ мусоидат мекунанд. Барои ташвиқи иштироки занон дар сиёсат ва ҳамзамон фишор овардан ба муассисаҳои давлатӣ ҷиҳати ислоҳот ё ҷорӣ намудани сиёсатҳое, ки монеаҳои роҳбари занонро бартараф мекунанд, ҳам дастгирии гурӯҳҳои байналмилалӣ ва ҳам маҳаллӣ зарур аст. Ба ақидаи муҳаққиқони хориҷӣ, «Шаҳрвандони алоҳида ё созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ метавонанд дар афзоиши иштироки сиёсии занон, дастгирии занони номзад ва нафаронеро, ки аз ҳуқуқи онҳо ҳимоят мекунанд, тавассути мусоидат ба қонунгузорӣ, инчунин талаб намудан аз номзадҳои интихобшудаи худ барои ҷавобгӯӣ ба ваъдаҳои пеш аз интихоботиашон ва идораи одилонаи сохторҳои давлатӣ, нақши калидӣ бозӣ кунанд» [216, с. 316].

Пас аз ба даст овардани мансаби сиёсӣ, занон метавонанд ба маҳорат, дониш ва боварӣ ба худ барои иҷрои самараноки вазифаи худ ниёз дошта бошанд. Занони ба вазифа таъйин гардида аксар вақт имконияти кам доранд ё онро тамоман надоранд, то ки маҳорати худро муваффақона дар вазифаи давлатӣ дар сатҳи заруриро инкишоф диҳанд ва бисёре аз онҳо набудани боварӣ ба худро ҳамчун монеа барои иштироки пурраи худ дар фаъолияти сиёсӣ меҳисобанд.

Тавре ки қаблан зикр шуд, зарурати доштани маълумоти мувофиқ дар бораи занон дар ҳаёти сиёсӣ вуҷуд дорад. Ҳарчанд арзёбии таъсир барои ҳама барномаҳои демократӣ муҳим аст, он барои иштироки занон дар сиёсат махсусан муҳим аст, зеро маълумоти ибтидоӣ, ки пешрафт ва таъсири занонро дар сиёсат нишон медиҳанд, кофӣ нестанд. Дар давлатҳои демократии нав ба вуҷуд омада ва дар ҳоли рушд қарор дошта, камбудиҳои зиёде мавҷуданд, ки муқоисаи занонро дар минтақаҳо ва инчунин пайгирии тағйирот дар як кишвар дар тӯли вақт душвор мегардонанд.

Новобаста аз ҷорӣ намудани босуръати технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ барои истифодаи онҳо дар фаъолияти сиёсӣ, таҳқиқоти кам ба он нигаронида шудаанд, ки занон чӣ гуна интернет, телефонҳои мобилӣ, шабакаҳои иҷтимоӣ ва дигар технологияҳои навро махсус барои иштироки сиёсӣ ба даст меоранд ва истифода мебаранд. Таҳқиқоти мавҷуда нишон медиҳанд, ки дар бисёр мамлакатҳои рӯ ба инкишоф, занон дар дастрасӣ, истифода ва қобилияти муошират дар интернет ва тавассути дастгоҳҳои мобилӣ ақиб мондаанд [203]. Вале, сарфи назар аз ин монеаҳо, бисёр ташкилотҳо ва ҳукуматҳо омӯхтаанд, ки чӣ гуна истифодаи самараноки технологияҳои иттилоотӣ ва коммуникатсионӣ иштироки занонро дар рушди иқтисодӣ, тандурустӣ ва хизматрасонии иҷтимоӣ, инчунин дар ҳуҷҷатгузорӣ ва кӯмаки башардӯстона зиёд мекунад. Аммо, маълумоти мукаммал дар бораи он ки занон технологияро ҳамчун фаъолони ҷомеаи шаҳрвандӣ, арбобони

сиёсӣ ё мансабдорони интихобшуда чӣ гуна истифода мебаранд, дар ҳисобот ва таҳқиқотҳои олимон бисёр кам ба назар мерасад. Гарчанде технологияҳо метавонанд як манбаи муассир дар иштироки сиёсӣ бошанд, муҳим аст дарк кунем, ки фарқияти возеҳи гендерӣ дар истифодаи технология метавонад имкониятҳои занонро барои иштироки пурраи сиёсӣ маҳдуд кунад ва дар асл, агар онро ҳал накунем, метавонад нобаробариро зиёдтар кунад.

Дар ниҳоят, зарур аст, ки иштироки сиёсии занон дар сатҳи маҳаллӣ беҳтар дарк гардида ва густариш дода шавад. Зеро, одатан, занон худро дар мавқеъҳои маҳаллӣ бароҳаттар ҳис мекунанд, зеро ин мавқеъҳо камтар «касбӣ» ва дастрастар ҳисобида мешаванд, дар ҳоле ки талаботи маҳаллӣ ба тахассусҳо васеътар ба назар мерасанд, аз ин рӯ занони бештар худро барои ин корҳо мувофиқ мебинанд. Иштироки занони дар идоракунии мақомоти маҳаллӣ муҳим аст, зеро бисёриҳо бар ин бовараанд, ки агар занони бештар дар ин сатҳ адои вазифа кунанд, шумораи интихобшудагон дар дараҷаи идоракунии давлати миллӣ зиёд хоҳад шуд, зеро бо ин сабаб шумораи номзадҳои қобилиятнок ва хоҳишманд низ афзоиш хоҳад ёфт.

Тибқи маълумоти Агентии хизмати давлатии назди Президенти Тоҷикистон (соли 2024), «дар 23 мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии шаҳру ноҳияҳои вилояти Хатлон, 13 мақомотҳои ҳокимияти давлатии ноҳияҳои тобеъи марказ, 9 мақомоти ҳокимияти давлатии вилояти Суғд, 4 мақомоти ҳокимияти давлатии шаҳри Душанбе, 2 мақомоти ҳокимияти давлатии Бадахшон латӣ дастури Президенти кишвар дар бораи то 30% расонидани шумораи занону духтарон таъмин карда шудааст» [200]. Ба ғайр аз ин, то чӣ андоза монеъаҳое, ки занони хоҳиши иштирок дар сиёсат дучор мешаванд, дар сатҳҳои гуногуни ҳокимият якхела ё гуногун бударо бояд бештар мавриди таҳлил қарор дод.

Фазои шахсӣ ва ҷамъиятӣ дар асоси принсипҳои мухолиф асос ёфтаанд; ин дар мавқеъҳои мухолифи занон ва мардон зоҳир мешавад, ки

дар он итоати табиӣ ба инфиродии озод муқобилат мекунад. Оила дар асоси риштаҳои табиии хун ва эҳсосот ва дар мавқеи ҷинсии муқарраршудаи мард/падари ва зан/модар асос ёфтааст. Иштирок дар фазои ҷамъиятӣ аз ҷониби меъёри универсалӣ, беғараз ва устувори дастовардҳо, манфиатҳо, ҳуқуқҳо ва молу мулк идора карда мешавад - меъёри либералӣ, ки танҳо ба мардон дастрас аст. Ҷудошавии оила (фазои хусусӣ) ва сиёсат (фазои ҷамъиятӣ) гендерӣ мебошад. Натиҷаи табиии қабули чунин консепсия дар назарияҳои сиёсӣ, баррасии ҷамъияти шаҳрвандӣ ҳамчун ҷудо аз майдони оилавӣ мебошад.

Албатта, фаъолияти касбӣ, муошират бо одамон ва иштирок дар ҳаёти ҷамъиятӣ доираи диди занро васеъ мекунад, ҷаҳони зеҳнӣ ва эҳсосии ӯро ғанӣ мегардонад ва имконият медиҳад, ки нақши ӯ ҳамчун тарбиятгар афзоиш ёбад ва обрӯи ӯ дар назари фарзанд баланд бардошта шавад. Аммо, дар баробари ин, иштироки фаъоли занон дар истеҳсолоти ҷамъиятӣ аксар вақт боиси талафоти ҷиддӣ дар соҳаи таваллуд, қобилияти ҷамъият барои такористеҳсоли қувваи асосии истеҳсолӣ - инсон мегардад. Аз ин ру, зарур аст, ки ба яке аз ҷанбаҳои асосии заминаи иҷтимоии иштироки занон дар идоракунии сохторҳои давлати миллӣ - оила диққати махсус зоҳир када шавад.

Занон, бешубҳа, нақши муҳимро дар оила ва ҷомеа мебозанд, аммо инчунин зарур аст, ки шароит барои иштироки пурраи онҳо дар ҳаёти сиёсӣ, дар назар гирифтани ниёзҳои модариву некӯаҳволии оила таъмин карда шавад. Танҳо дар ин сурат метавон ба оромӣ ва мувозинат дар ҷомеа ноил гардид. Занони муосир, ки ба фаъолияти касбӣ машғуланд, нисбат ба онҳое, ки кор намекунанд, хеле камтар вақтро ба нигоҳубини кӯдакон сарф мекунанд. Вақте, ки модари дар истеҳсолот банд буда махсус ба муошират бо кӯдакон сарф мекунад, он қадар аҳамияти калон надорад. Ин тамоюли коҳиши таваллуд, хусусан дар шароити номуайянии иҷтимоӣ, ки хоси ҷомеаи бозории муосир аст, ба назар мерасад.

Ин дурангии таъсири шуғли касбии занон бевосита ба раванди тарбияи фарзандон таъсир мерасонад. Аммо, ҷанбаҳои мусбат ва манфии ин таъсир ҳам аз муҳити ахлоқӣ-психологии оила ва ҳам аз шахсияти модар, сатҳи таҳсилот, фарҳанги умумӣ ва обрӯи ӯ дар назди кӯдак вобаста аст. Аз ин рӯ, оилаҳо ва касбҳое ҳастанд, ки ин таъсир мусбат аст, аммо ҳолатҳои зиёде низ мавҷуданд (хусусан дар меҳнати камтахассус), ки кори касбии модар бештар зарар меорад, на фоида. Вобаста би ин дуруст аст, ки «сабаби ҷиддии маҳдудсозандаи имконияти занон барои зоҳир кардани нақши эҷодии онҳо, нодида гирифтани соҳаи иҷтимоӣ ва корҳои хонавода мебошад ва ин, бевосита, ба манфиатҳои миллионҳо нафар дахл дорад. Ин дар нодида гирифтан ва беэҳтиромӣ ба ниёзҳои хоси занон, ки бар хилофи мардон, ҳар рӯз дар ҷадвали кории худ бори дукаратаро мекашанд, зоҳир мешавад» [23, с. 105].

Дар ҷомеаи муосир ба нақши зан дар оила аҳамияти махсус дода мешавад. Аз амалҳои ӯ қувваи маънавӣ ва иҷтимоӣ вобаста аст, ки асоси оила мебошад. Зан маҷбур аст, ки вазифаҳои оилавӣ ва иҷтимоию истеҳсолиро мувозинат кунад, ки ин бори вазифа ва масъулияти ӯро зиёд мекунад. Яке аз ҷузъҳои муҳими оила фарзандон мебошанд. Муносибатҳои оилавӣ, ки бо фарзандон алоқаманданд, метавонанд алоҳида баррасӣ шаванд, аммо беҳтарин роҳи омӯзиши онҳо ин аст, ки ҳамкории онҳоро бо волидон ба назар гирифта, инчунин таъсири муҳити атроф, иртибот ва муносибатҳои байни наслҳоро ба назар гирем.

Мушкилоти таъсири ками занон ба раванди таҳия ва қабули қарорҳои сиёсиро таҳқиқотчиён одатан ба нокифоя будани шумораи онҳо дар мақомоти ҳокимият ва таъсири механизмҳои табъизи пинҳонии сиёсатмадорони мард вобаста медонанд. Ба андешаи бархе аз муаллифон, барои ошкор намудани сабабҳои таъсири маҳдуди занон ба ҳаёти сиёсӣ ва муайян намудани роҳу воситаҳои беҳтар намудани иштироки сиёсии онҳо, «таҳлили маҷмӯии механизмҳои беҳтар намудани

иштироки сиёсии ин қишри иҷтимоӣ зарур аст, ки он ҷузъҳои асосии зеринро дар бар мегирад:

1) ҳуқуқӣ, ки қонунгузории махсусро дар бар мегирад, ки ба занон имкониятҳои баробар барои намояндагӣ дар сиёсат ва иштирок дар сиёсат ва қабули қарорҳои муҳимро кафолат медиҳад;

2) институсионалӣ, ки тартиби муайяни фаъолияти институтҳои сиёсиро дар назар дорад, ки ба занон имкониятҳои баробар барои иштирок ва таъсиргузорӣ дар сиёсат фароҳам меорад;

3) фарҳангӣ-маорифӣ, ки бо системаи маориф сиёсӣ ва ташаккули салоҳияти сиёсӣ дар занон алоқаманд аст;

4) иҷтимоӣ-фарҳангӣ, ки ташаккули фазои иҷтимоӣ-фарҳангиро дар бар мегирад, ки ба пешрафти сиёсии занон мусоидат мекунад;

5) иҷтимоӣ-иқтисодӣ, ки бо мавҷудияти захираҳои молиявӣ-иқтисодии занон, ки барои фаъолияти онҳо, аз ҷумла сиёсӣ, зарур аст, алоқаманд аст» [164].

Қисмати ҳуқуқии тақвият бахшидани иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ ва идоракунии давлатӣ дар он зоҳир мегардад, ки Конститутсияи мамлакат ба таври расмӣ баробарии ҷинсҳоро кафолат медиҳад: дигар қонунҳое нестанд, ки бевосита нобаробарии занонро муқаррар кунанд ё нақши муайянеро ба онҳо вогузоранд, аммо дар амал ин муқаррарот на ҳамеша дар ин соҳаҳо ба таври воқеӣ амалӣ мешаванд. Зеро нобаробарии иҷтимоӣ, ки сабабаш дар сохторҳои мавҷудаи бозори меҳнат ва ҷомеа, дар стереотипҳои фикрӣ ва рафтор ниҳон аст, ҳанӯз вуҷуд дорад. Мисли пештара дар соҳаҳои иқтисод ва сиёсат ба мардон афзалият дода мешавад ва эҳтимол дорад, ки занон худро кам дар нақши сиёсатмадори пешсаф бинанд.

Компоненти институсионалӣ тақвияти иштироки занонро дар сиёсат ва идоракунӣ паст, будани сатҳи намояндагии онҳоро сохторҳои давлатӣ аз нуқтаи назари ҳам омилҳои иҷтимоӣ (хусусан таъсири иҷтимоишавӣ, нақшҳои гендерӣ ва стереотипҳо) ва ҳам сиёсиро таҳлил мекунад. Ба

ибораи дигар, «муносибати муассисавӣ фарқияти миқдории намояндагии занон ва мардонро дар соҳаи сиёсат бо тавзеҳотҳои сохторӣ, вазъиятӣ ва фарҳангӣ шарҳ медиҳад. Бо таваҷҷуҳ ба нақши иҷтимоишавӣ ва стереотипҳои гендерӣ, ин равиш нишон медиҳад, ки меъёрҳои фарҳангӣ шахсият ва интизориҳоеро, ки аз занон ва мардон аз кӯдакӣ, дар раванди иҷтимоишавӣ ва мутобиқшавӣ ба он чӣ барои мардон ва занон ҳамчун меъёри фарҳангии рафтор дар ҷомеа қабул шудааст, муайян мекунанд. Дар тӯли асрҳо «занона» бо фазои хусусӣ алоқаманд буд, ки занонро барои тарбияи фарзандон ва корҳои хона масъул мекард, дар ҳоле ки «мардона» бо фазои ҷамъиятӣ алоқаманд буд ва танҳо мардонро ҳамчун шаҳрвандони дорои тамоми ҳуқуқҳои шаҳрвандӣ муаррифӣ мекард.

Соҳаи фаъолияти хонаводагӣ ва хусусӣ дар ташаккули нақшҳо, вазифаҳо ва арзишҳои занон нақши муҳим мебозад. Дар сиёсат, ки барои мардон ҳамеша дастрас буд, арзишҳои мардона, ба монанди оқилӣ, истиқлолият, хашмгинӣ, рақобат ва ғайра бартарӣ доранд.

Равиши институтсионалӣ низ таъкид мекунад, ки соҳаи сиёсӣ нисбат ба занон ба мардон бештар таҳаммулпазир аст, ки ин дар шакли монеаҳо барои имкониятҳои иштироки сиёсӣ, масалан, қоидаҳо ё таассубҳо алайҳи занон дар сиёсат зоҳир мешавад. Мазмуни институционалии ҳуқуқи инсон аз сатҳи демократияи низоми сиёсии мавҷуда, анъана ва одатҳои ташаккулёфтаи аҳолӣ, мавҷудияти захираҳои моддӣ дар кишвар, дараҷаи иштироки он дар низоми муносибатҳои ҷаҳонии иқтисодӣ ва сиёсӣ вобаста аст. Чунин таърифи ҳуқуқ, ба назари мо, барои боз ҳам зичтар пайваст кардани масъалаи иштироки сиёсии занон бо равандҳои рушди низоми сиёсӣ мусоидат мекунад» [163].

Компоненти иҷтимоӣ-фарҳангии тақвият бахшидани иштироки занон дар амалисозии ҳокимият чунин мазмун дорад, ки ҳангоми идоракунии давлатӣ, бешубҳа, принсипи баробарии ҷинсӣ метавонад самарабахш бошад, яъне, ҳангоми қабули ҳамаи қарорҳои сиёсӣ,

мансабҳои ташкилӣ анъанавӣ аз ҷониби мардон ишғол карда мешаванд. Бешубҳа, нақши охиринро бошад он мебозад, ки занон ва мардон, чун қоида, дастрасии гуногун ба сиёсат доранд. Занон аксар вақт ба сиёсат таваҷҷуҳ доранд. Аз ин рӯ, бисёри онҳо худро дар соҳаи иҷтимоӣ ва маориф, мавзӯъҳои сиёсии «нарм» меёбанд. Аммо, қарор дар бораи он, ки дар ин соҳаҳо чӣ гуна озодии амал имконпазир аст, ба дигар идораҳо, ба мисли буҷет, молия, сохтмон ва нақлиёт низ дахл дорад [39].

Вазъияти дар боло тавсифшуда қисман боз ҳам бо тақсимоти нақшҳо алоқаманд аст. Занон, чун қоида, вақте ки онҳо боварӣ доранд, ки барои ин вазифа тамоми шароит ва донишро доранд, барои кор муроҷиат мекунанд, дар ҳоле ки мардон бештар аз он сарчашма мегиранд, ки онҳо метавонанд дониши заруриро аз худ кунанд ва ин падидаро аз берун низ мушоҳида кардан мумкин аст. Аз занон хеле бештар мепурсанд, ки онҳо то чӣ андоза соҳибихтисосанд, дар бораи мардон бошад мегӯянд: ӯ ин корро карда метавонад. Дар ин маврид масъалаи муҳим ин ҳамбастагии занон бо ҳамдигар ва қобилияти онҳо дар ҳалли вазъиятҳои баҳснокро бояд баррасӣ намуд. Ҳанӯз ҳам метавон гуфт, ки ба занони муваффақ ҳасад мебаранд, аз ин рӯ, онҳо ба дастгирӣ умед надоранд ва бояд ин сифати худро худашон исбот кунанд. Ғайр аз ин, мутаассифона, занони муваффақ фаромӯш мекунанд, ки замоне онҳоро кӣ дастгирӣ мекард ва мардон нисбат ба онҳо хеле беҳтар қодиранд, ҳатто ҳангоми ихтилофоти шахсӣ, ба як қарори муштарак бирасанд. Чуноне ки таҷрибаи зиндагӣ нишон медиҳад, ба занон камтар муяссар мешавад, ки ба созиш бирасанд.

Компоненти иҷтимоӣ-иқтисодии фароҳам овардани заминаҳои иштироки занон дар идоракунии давлат бо риояи ҳуқуқҳои онҳо дар ин соҳаҳои ҳаёти ҷомеа зич алоқаманд аст.

Таҷрибаи байналмилалӣ шаҳодат медиҳад, ки байни мавқеи баланди зан дар ҷомеа ва иштироки онҳо дар идоракунии давлатӣ ва қабули қарорҳои муҳими давлатӣ робитаи қавӣ вуҷуд дорад. Эътироф шудааст,

ки барои фаъол кардани иштироки сиёсии занон дастгирии сохторҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, набудани табъиз нисбат ба занон дар сатҳи қонунҳо, инчунин бартараф кардани стереотипҳои манфӣ нисбат ба занон дар низоми маориф ва воситаҳои ахбори омма зарур аст. Аммо то замони фарорасии он замон, ки занон дар сатҳҳои гуногуни ҳокимият шарикони баробар хоҳанд шуд, ҳанӯз хеле дур аст. Таърих нишон медиҳад, ки танҳо эътирофи ҳуқуқҳои баробари занон дар сатҳи қонунгузорӣ кофӣ нест, балки бояд имкониятҳои баробар барои амалишавии онҳо низ фароҳам оварда шавад [116].

Ҳамин тариқ, сарфи назар аз мавҷудияти баробарии ҳуқуқӣ, тақсими ваколатҳо, масъулиятҳо ва ҳуқуқҳо ба дастрасӣ ба захираҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ байни занон ва мардон нобаробар боқӣ мемонад, зеро тасаввуроти анъанавии паҳншуда дар бораи нақши занон ва мардон дар ҳаёти ҷамъиятӣ ва сиёсат идома доранд.

Барои ба вуҷуд овардани заминаҳои иҷтимоию сиёсии иштироки фаъоли занон дар идоракунии давлати миллӣ анъанаҳои патриархалӣ дар фарҳанги сиёсии ҷомеаи тоҷикистонӣ, ки бо дурии тӯлонӣ ва амиқ аз қудрат тавассути иҷтимоишавии нақши ҷинсӣ ва ба таври хос сиёсӣ тавсиф мешаванд, инчунин таассубҳо ва стереотипҳои дар ҷомеа ташаккулёфта таъсир мерасонанд. Аммо дар Тоҷикистони муосир дар иштирок ва намояндагии занон дар сохторҳои давлатӣ тамоюлҳое ба мушоҳида мерасанд, ки фаъолияти сиёсии шумораи бештари ин қишри иҷтиомии ҷомеа ва гуногунии шаклҳои сафарбаркунии сиёсии онро инъикос мекунанд.

Норасоии намояндагӣ, иштироки васеи занон дар ҳама сатҳҳои идоракунии давлатӣ ва дар тамоми соҳаҳои ҳаёти ҷомеа, сарфи назар аз тағйироти назаррас дар ин самт дар кишварҳои гуногун, мушкили асосӣ аст. Таҳкими ғояи иштироки баробари занону мардон дар арсаҳои сиёсӣ ва иҷтимоии ҳаёт барои рушди умумии ҷомеа муфид аст. Барои ин, муҳимтарин чиз ин аст, ки ҳам занону ҳам мардон дар идоракунии

давлати соҳибистиқлоли миллӣ якҷоя иштирок намоянд ва таҷрибаи шахсии худро дар ин кор истифода баранд.

Ассотсиатсияҳои занона, иттифоқҳои касаба ва дигар созмонҳои ҷамъиятӣ, ки дар ҷомеа мақоми назаррасро касб намудаанд, қодиранд моҳияти мушкилоти гуногунро вобаста ба иштироки занон дар идоракунии давлатиро ошкор ва муайян кунанд. Онҳо метавонанд донишҳои арзишмандро ба сиёсатмадороне, ки қарор қабул мекунанд, интиқол диҳанд ва ба таҳияи барномаҳои сиёсӣ таъсир расонанд. Илова бар ин, ин созмонҳо бо иҷрои вазифаҳои назоратӣ, метавонанд ба масъалаҳои баробарии ҷинсӣ, аз ҷумла иштироки васеи занон дар идоракунии сохторҳои ҳокимият, дар ҳар куҷо ва ҳар вақт, ки пайдо шаванд, таваҷҷуҳ зоҳир намуда, барои ҳалли онҳо мусоидат кунанд.

Қобили қайд аст, ки 30 апрели соли 2021, таҳти №167 «Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030» қабул карда шуд. Мақсади асосии Стратегия муҳайё кардани шароит ва имкониятҳои зарурӣ барои амалишавии пурраи қобилиятҳои табиии занон дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷамъиятӣ бо мақсади таъмини рушди устувори ҷомеа мебошад. Стратегия бо масъалаҳои бузурге, ки давлат дар дурнамо барои худ мегузорад, сарукор дорад. Дар он ҳадафҳо, воситаҳои асосии ноил шудан ба онҳо муайян карда шудаанд, ки ба рушди мутавозин ва устувори ҷомеа тавассути ҳамгироии таҳлили гендерӣ дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёт мусоидат мекунанд. Зиёда аз ин, Стратегияи мазкур барои кӯмак дар омода кардани мутахассисон оид ба масъалаҳои баробарии гендерӣ, ки қодир ба кор оид ба таҳияи сиёсати миллӣ аз мавқеи тавозуни гендерӣ, инчунин дар ҳамаи соҳаҳои ҷомеа мебошанд, равона шудааст [20].

Мусалам аст, ки занони муосири тоҷик узви баробарҳуқуқ ва фаъоли ҷомеаи тоҷикистонӣ ба шумор мераванд. Онҳо дар ҳама соҳаҳо фаъолият намуда, ҳаёти худро бохирадона ба нақша мегиранд, таҳсил ва кор

карда, мустақилона қарор медиҳанд, ки ба кадом фаъолияти касбӣ, ҷамъиятӣ, сиёсӣ ё дигар мансаб машғул шаванд.

Тибқи иттилои Созмони Миллали Муттаҳид, дар ҷаҳон мушкилоти мавқеъ ва нақши зан дар ҷомеа пас аз масъалаҳои глобалии экологӣ-иқтисодӣ ва мушкилоти замони муосир дар ҷои дуюм қарор дорад.

Бисёр ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ҳаракатҳо барои ҳуқуқи занон мубориза мебаранд. Вобаста ба сатҳи таҳсилот ва фарҳанг, рушди иқтисод дар кишварҳои гуногун ин мушкилот ба таври гуногун ҳал мешавад.

Дар мавриди Ҷумҳурии Тоҷикистон, таи солҳои охир сиёсат нисбат ба занон ба таври назаррас тағйир ёфтааст. Мушкилоти онҳо дар маркази таваҷҷуҳи роҳбарияти сиёсии мамлакат, шахсан Президенти кишвар, Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон қарор дорад.

Ҳамин тариқ, таҳлили дар боло ба анҷом расонидаро ҷамъбаст намуда, чунин хулоса кардан мумкин аст, ки барои тақвият бахшидан ба фаъолияти занони Тоҷикистон дар бунёди давлати миллӣ заминаҳои иҷтимоию сиёсии муносибро бояд ба вуҷуд овард ва онҳоро ҳамаҷониба пурзур намуд. Дар ин самт, пеш аз ҳама, фарқиятҳои ҷинсиро дар сохтори шуғли аҳолӣ, ки ҷузъи таркибии соҳаи иҷтимоӣ ба шумор меравад, бартараф намудан лозим аст. Масалан, қисми зиёди кормандони бархе аз соҳаҳои иҷтимоӣ, ба монанди кишоварзӣ, маориф ва тандурустӣ, ки бо музди меҳнати нисбатан паст аз дигар соҳаҳо фарқ мекунанд, занон ташкил медиҳанд.

Дар баробари ин, дар Тоҷикистон, барои он ки занон тавонанд дар сиёсат фаъолияти пурсамар намоянд, чораҳои заруриро барои таъмини мувозинат байни кор ва ҳаёти шахсии онҳо андешидан лозим мебошад. Инчунин, шароитҳоро барои барои иштироки фаъоли онҳо дар равандҳои сиёсӣ, ба ҳисоб гирифтани ниёзҳои модариву некуавҳолии оила фароҳам овардан зарур аст.

Бояд таъкид намуд, ки дар раванди ба вуҷуд овардани заминаҳои иҷтимоию сиёсии иштироки занон дар бунёди давлати соҳибистиқлол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сохторҳои марбутаи ҳокимият нақши муҳимро соҳиб мебошанд. Фақат бо дастгирии онҳо имкон дорад, ки дар дурнамо барои занони кишвар ҷиҳати ширкати васеи онҳо дар таҳкими пояҳои давлати миллӣ заминаҳои мусоиди иҷтимоӣ ва сиёсӣ ба вуҷуд оварда шаванд.

Зеро танҳо дар сурати воқеан пойдор намудани заминаҳои иҷтимоию сиёсии иштироки занон дар ҳаёти сиёсии ҷомеаи тоҷикистонӣ ва идоракунии давлати миллӣ метавон саҳми боризи онҳоро дар раванди минбаъдаи пойдор намудани истиқлолияти давлатӣ дар кишвар боз ҳам тақвият бахшид.

Ин масъаларо мо дар зербоби хотимавии таҳқиқоти мазкур мавриди баррасӣ ва омӯзиш қарор хоҳем дод.

3.2. Дурнамои иштироки занон дар раванди минбаъдаи таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон

Қабл аз он, ки ба таҳлили масъалаи дурнамои иштироки занон дар раванди минбаъдаи таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон шурӯъ намоем, таъкид месозем, ки таъсиси демократияи ҳақиқӣ дар кишвар, вобаста ба анъанаҳо ва менталитети аҳолӣ, яке аз ҳадафҳои асосии он дар марҳилаи муосир мебошад. Иштироки шаҳрвандон дар ин раванд бояд ҳатмӣ ва саривақтӣ бошад. Маҳз дар ин шакл татбиқи он метавонад дар дурнамо истиқлолияти давлатии Тоҷикистонро дар шароити ҷаҳонишавии муосир таъмин намояд. Барои асоснок намудани ин нукта, аз диди мо, ручуи мухтасари таърихи ба даст овардани истиқлолияти сиёсии кишвар мувофиқи мақсад мебошад.

Аён аст, ки истиқлоли сиёсӣ ба давлати миллӣ имкон медиҳад, ки субъекти мустақил дар муносибатҳои байналмилалӣ гардад ва аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ эътироф шавад. Ба ақидаи К. Маркс, «Дар ҷомеаҳое, ки аз як сохтори форматсионӣ ба сохтори дигар мегузаранд, давлат бо

душвориҳои иҷтимоию иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ рӯ ба рӯ мешавад» [51, с. 7]. Пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ, «дар марҳалаи нави таърихии рушд Тоҷикистон бо мушкили ҳифзи истиқлоли давлатӣ, ки барои мардуми тоҷик аҳамияти сарнавиштсоз дорад ва ҳалли таъхирнопазирро тақозо мекунад, рӯ ба рӯ шуд» [49, с. 17].

Дар муқоиса бо дигар ҷумҳуриҳои собиқ шӯравӣ, дар робита ба вазъияти иҷтимоию сиёсии дар кишвар дар аввали солҳои 90-ум ба вуҷуд омада, раванди ба даст овардан ва таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон ба таври хос сурат гирифт. Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қариб фавран пас аз эълони Декларатсияи истиқлолият, низои дохилӣ оғоз ёфт, ки баъдан ба ҷанги шаҳрвандӣ табдил ёфт ва таҳдиди ҷиддӣ ба мавҷудияти давлати ҷавони тоҷик гардид.

Барои рафъи бӯҳрони сиёсӣ ва қатъи ҷанги шаҳрвандӣ аз ҳукумати расмӣ, ки дар он замон парлумон буд, дахолат ба ин вазъият талаб карда мешуд. Азбаски таъмини амният дар гузаронидани фаъолияти мақоми қонунгузори давлат дар Душанбе амалан ғайриимкон буд, аз ин рӯ қарор қабул карда шуд, ки иҷлосияи XVI Шӯрои Олии ҶТ даъвати дувоздаҳум дар шаҳри Хуҷанд баргузор шавад.

Баъди фурӯпошии Иттиҳоди Шӯравӣ, дар баробари дигар ҷумҳуриҳои шӯравӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба таври расмӣ давлати мустақил гардид. Ҷумҳуриҳои нави соҳибистиқлол ин даврараро гуногун паси сар карданд, вале барои аксари онҳо ин яке аз марҳилаҳои душвортарини ташаккули давлатдории онҳост. Дар марҳилаи нави таърихӣ дар назди ҶТ боз мушкилоти истиқлолияти давлатӣ ба миён омад, ки ҳалли таъхирнопазирро тақозо мекард ва беэътиноӣ ба он метавонист барои дурнамои давлат фоҷиабор анҷом ёбад. Президенти Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба ҷои дуруст қайд мекунад, ки «Раванди ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ ва эълон гардидани Тоҷикистон ҳамчун ҷумҳурии мустақил ва субъекти пурҳуқуқи муносибатҳои

байналмилалӣ аз ҷиҳати шаклӣ ба дигар ҷумҳуриҳои мустақил монанд буд. Аммо минбаъд инкишофи воқеъот ба тағйироти ҷиддӣ, бахусус, ба зиддиятҳои шадиди иҷтимоӣ, муқовиматҳо ва дар ниҳоят, ба ҷанги шаҳрвандии маҷбурӣ оварда расонид. На Ҳукумат, на мухолифати сиёсӣ, на дигар нерӯҳои сиёсӣ ва ҷамъиятӣ натавонистанд амиқан дарк кунанд, ки истиқлолият аз ҳадафҳо ва манфиатҳои сиёсӣ, ҳизбӣ, шахсӣ болотар аст, зеро барои ҳамаи сокинони кишвар он арзиши муқаддас ва ҷубронnопазир, бе ҳеҷ чиз дигар аст» [61, с. 187].

Бо ба даст овардани истиқлолияти давлатии воқеии Тоҷикистон дар ҷумҳурӣ, ба ҷои андешидани қадамҳои зарурӣ дар рушди иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ, баръакс, ҷанги шаҳрвандӣ сар шуд, ки ин ба навбати худ озмоиши ҷиддӣ барои шаҳрвандони кишвар гардид.

Хусусияти ба даст овардани истиқлолияти ҶТ дар шароити ҷаҳонишавии муосир, ҳамчунин, метавон муқаррар намудани шакли муносиби идораи давлатӣ барои он донист. Мувофиқи моддаи аввали Конститутсияи Тоҷикистон, дар ҷумҳурӣ шакли президентӣ муқаррар шудааст ва маҳз президент, ки иродаи қатъии сиёсӣ дорад, метавонист давлатро дар он замонҳои душвор барои кишвар идора кунад.

Зиёда аз ин, ҳангоми таҳқиқи масъалаи идораи давлатӣ ҳамчун яке аз соҳаҳои мураккаби сиёсати давлатӣ дар шароити тағйирёбии ҷомеаи тоҷикистонӣ, мушкилоти гендерӣ, ки бо риояи манфиатҳои қонунии гурӯҳҳои иҷтимоию ҷинсӣ алоқаманд аст, аҳамияти тоза пайдо мекунад. Аз ин рӯ, «муайян кардани омилҳои ба дурнамои иштироки васеи занон дар таҳкими давлати миллӣ таъсиррасонанда, ки асоси фаъолияти идоракуниро раванди қабули қарорҳо ташкил медиҳад ва ҳуқуқи баробари иштироки намояндагони ҳарду ҷинсро дар ин раванд қонунӣ мегардонад, муҳим ва саривақтӣ мебошад. Чӣ тавре ки дар боло зикр гадид, занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сохтори ҷомеаи муосир ҷойгоҳи хос доранд. Аммо дар баробари ин, назар ба мардон занон

нақши камтар дар таҳия ва қабули қарорҳои давлатӣ, дар амалӣ намудани вазифаҳои ҳокимият тавассути мақомоти намояндагӣ, иҷроия ва судӣ, ки инъикоси вазъияти воқеии онҳо дар ҷомеа мебошад, мебозанд» [92].

Мутобиқи таҷрибаи ҷаҳонӣ, афзоиши намояндагии занон дар низоми идораи давлатӣ одатан ба баланд бардоштани самаранокии он мусоидат мекунад. Мутафаккири намоёни фаронсавӣ Шарл Фуре навиштааст, ки «пешравии иҷтимоӣ ва тағйири даврaҳо ба андозаи пешравии занон ба озодӣ баробар аст ва суқути тартиботи иҷтимоӣ ба андозаи коҳиши озодии онҳо сурат мегирад» [69, с. 93].

Муайян намудани иштироки занон дар идоракунӣ ва раванди таҳкими истоқлоли давлатии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои мубрам ва доғи рӯз буда, моҳият ва самаранокии дастгирии иҷтимоию ҳуқуқии онҳо дар дурнамо аҳамияти хоса дорад. Зеро монеаи ноаён, вале воқеӣ, ки зани сарвар ҳангоми кӯшиши расидан ба қуллаҳои муваффақият ба он дучор мешавад, ҳануз ҳам вуҷуд дорад. Аммо, барои мардон чунин монеа дар ҷомеаи миллии тоҷикистонӣ вуҷуд надорад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки занон нисбат ба мардон барои пешрафт дар ишғоли мансабҳои давлатӣ дар тули таърих монеаҳои бештар доштанд.

Таъсири тағйироти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва муассисавӣ ба вазъи занон, ба нақши онҳо ҳамчун объект ва иштирокчии рушди ҷамъиятӣ ҳамеша хеле мураккаб ва ҳатто пуртаззод ба шумор меравад. Чунин дигаргуниҳо дар соҳаҳои мухталифи ҳаёти ҷомеа, аз як тараф, занро ба пояи баланд бардошта, нақши ӯро асосан дар бунёд ва нигоҳдории хонавода, тарбияи фарзандон муайян менамояд. Вале, аз тарафи дигар, онҳо монеъи истифодаи меҳнати занон дар корҳои вазнин ва нодида гирифтани нобаробарӣ дар музди меҳнаташон намегардиданд.

Мутааассифона, «занон, ки таҳти таъсири шаклҳои гуногуни табъиз қарор доранд, бо мушкилоти нав дар соҳаҳои амнияти иҷтимоӣ, иқтисодӣ, экологӣ ва шахсӣ рӯ ба рӯ шуданд. Дар даҳсолаҳои охир,

хатари «модари танҳо» будан ва вобастагӣ аз кӯмаки давлатӣ, нигоҳубини хешовандони пир, корҳои муваққатӣ, нопурра ва дигар шаклҳои шуғл (баръакси хоҳиши онҳо) барои онҳо нисбат ба мардон хеле зиёд шудааст. Занон камтар ҳимояи иҷтимоӣ, хатари коҳиши даромади боэътимод, пири танҳо будан ва камбизоатро эҳсос мекунанд. Дар баробари мушкилоти умумии занони кишварҳои пешрафта, аз қабили таҳдид ба саломатӣ, ҳаёт ва маҳдудият дар иштирок дар ҳаёти ҷамъиятӣ, дар Тоҷикистон занон инчунин бо зарурати мутобиқ шудан ба шароити нави зиндагӣ рӯ ба рӯ мешаванд.

Ислоҳоти дар кишвар амалишаванда дар дурнамо имкониятҳои навро барои тезонидани ҳамгироии занон ба соҳаҳои иқтисод, сиёсат ва фарҳанг мекушоянд. Аммо онҳо метавонанд инчунин манбаи шиддати зиддияти байни нақшҳои асосии зан низ бошанд, яъне: модар, хонашин, корманди касбӣ, нафари мустақил ва шахсияти озодона инкишофёбанда» [92].

Бояд тазаккур дод, ки як қатор омилҳои объективӣ ба занони сарвар барои иштироки воқеии занон дар идоракуннии давлати миллӣ ва таҳкими истиқлолияти он дар дурнамо халали ҷиддӣ мерасонанд. Масалан, имконияти камтари омӯзиш аз сарварони ҳамҷинс, ки дар вазифаҳои баландтар кор мекунанд, нисбат ба мардон аз ҷумлаи чунин омилҳо ба шумор меравад. Дар баробари ин, аз диди мо, монеаи асосӣ бар ҷалби занон ба вазифаҳои идорӣ ва баланд бардоштани сатҳи иштироки онҳо дар равнди таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон дар оянда ин муносибати атрофиён аст. Сарфи назар аз он, ки занони сарвар аз ҷиҳати як қатор хислатҳо аз ҳамкорони марди худ фарқ намекунанд, тасаввурот дар бораи номувофиқатии онҳо барои нақши саравар ҳанӯз ҳам дар тафаккури мардони сиёсатмадор устувор аст. Он дар маҳкум кардани наздикон ва дӯстон, афзалияти мард будан дар нақши сардор аз ҷониби тобеон ва шубҳаи мард-администраторҳо

нисбат ба зан - сарвар зоҳир мешавад. Занҳои муваффақи саравар бештар дар ҳолати танҳоии равонӣ қарор мегиранд.

Ба ақидаи муқаққиқон, «норасоии қудрат ва имконияти сарвар шудан занонро водор месозад, ки ба чунин «стратегияҳои муҳофизатӣ» рӯ оваранд:

а) аз ҳад зиёд кор кардан дар ҷои фаъолияти меҳнатӣ (аз ҷиҳати вақт ва саъю кӯшиш);

б) истифодаи усулҳои хоси занонаи усулҳои гуфтушуниди расмӣ бо мардон (нозу карашма, залилии қобилиятҳои худ);

в) истифодаи «ниқоб» - кӯшиши пинҳон кардани ҳаёти эмотсионалӣ ва шахсии худ, то ки ба унвони корманди ноэффективӣ ва ғайра ном нагиранд, ки ин метавонад ба саломатии равонии онҳо таҳдид кунад» [100].

Бисёр аз сохторҳои давлатӣ ба нуқтаи назари инсонгароӣ умед мебанданд ва ба модели занонаи сарварӣ такя мекунанд; онҳо занони роҳбарро дар барномаҳои махсуси сарварӣ таълим медиҳанд ва баъзе фирмаҳо обрӯи «беҳтарин ширкатҳо барои занон»-ро ба даст овардаанд. Яке аз хусусиятҳои ҷолиби иқтидори занон ин аст, ки онҳо тавассути тартиб додани сохторҳои параллелии идоракунӣ ва робитаи бозгашт, ки хусусияти иҷтимоӣ доранд, амал мекунанд. Дар ин маънӣ, созмонҳои демократии занон алтернативаи сохторҳои авторитарӣ ва олигархӣ мебошанд. Дар баробари дигар созмонҳои ҳуқуқи башар, онҳо қувваи манфиатдор ба модернизатсияи сиёсӣ (ташаккули ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлати ҳуқуқӣ) ба сифати худ мебошанд.

Дар шароити афзоиши пешгӯинашавандагии равандҳои ҷаҳонӣ ҳам дар рушди ҷамъиятӣ ва ҳам дар сиёсат, эҷоди имиҷе, ки занонро ба муносибати муайян нисбат ба роҳбарӣ ё ҷараёни сиёсии додашуда водор месозад, аҳамияти бештар пайдо мекунад. Чунин ҳолат фаъолияти онҳоро боздошта, водор месозад, ки имкониятҳои ҳақиқии худро нишон дода, ба фаъолияти муштарак биравад, ки ин метавонад натиҷаҳои

беҳтаре аз оқибатҳои ташвиқот ё маҷбуркунӣ диҳад. Ҳамин тавр, принсипи «мардона»-и ирода дар сиёсат бо принсипи «занона»-и густохӣ иваз мешавад [116].

Илова бар ин, занони дар мансаб қарор дошта метавонанд худро ҳамчун намунаи эътирофшудаи услуби нави рафтор ва зиндагӣ нишон диҳад, ҳамзамон ҳудуди одобро дар соҳаҳои сиёсӣ ва иқтисодӣ муайян карда, ба вайронкунандагон имкони ворид шуданро ба соҳаи дар зери дасти онҳо қарор дошта надиҳад.

Стратегияи рафтори занон метавонад ҳамчун алтернативаи пинҳонӣ, махуф, то замони тамаддуни нозарур ҳамчун стереотипи ҳукмфармои фаъолияти иҷтимоӣ амал кунад. Бешубҳа, дар шуури ҷамъиятӣ ҳама вақт номувофиқии амиқ дар меъёрҳои арзёбии занон ва мардон ҳамчун роҳбарон, арбобони сиёсӣ вуҷуд дорад. Аз як тараф, қобилияти занонро ба пешвоӣ, мустақилият, объективӣ, тафаккури васеъ, маневри сиёсӣ, чун қоида, бо душворӣ қабул мекунанд. Бояд таъкид намуд, ки чунин сифатҳо мардона ҳисобида мешаванд.

Аз тарафи дигар, модели роҳбари мавҷуда дар сохторҳои давлатӣ низ ба тасвири зани сарвар таъсир гузошта, дар асоси як стандарти «мардона» шакл мегирад. Мувофиқи он, либос, рафтор, услуби муносибати зан тағйироти хос мебинад. Ин як навъ «маскуликунонӣ» аст, ки боиси сахтгирии рафторӣ ва худбоварӣ мегардад. Дар натиҷа худи ғояи зани сарвар зери хатар мемонад. Ва ин ҳама то андозае бо «иҷозат» ва барои «осонӣ» аз ҷониби мардони мансабдор, ки намехоҳанд аз меъёрҳои анъанавӣ ва расму одатҳои маъмули рафторӣ даст кашанд, ба вуҷуд меояд.

Қобили қайд аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои мустақими ҳуқуқие, ки дастрасии занонро ба сохторҳои ҳокимият маҳдудкунанда ва аз ҷиҳати конститутсионӣ муқаррар шуда, вуҷуд надоранд. Ҳамзамон, як қатор санадҳои ғайримустақим мавҷуданд, ки тавассути додани имтиёзҳои гуногуни меҳнатӣ, ки пеш аз ҳама ба модарон алоқаманданд

ва танҳо ба як волидайн - модар нигаронида шудаанд, ба занҳо имконият медиҳанд, ки вазифаҳои оилавӣ ва кор дар истеҳсолоти ҷамъиятиро якҷоя кунанд [1]. Аз ин рӯ, зан ҳамчун корманде баррасӣ мешавад, ки дорои «имтиёзҳои» зиёд аст, аммо ӯ номзади «боэътимод» барои пешравӣ дар сохторҳои идоракунии давлатӣ кам ба назар мерасад.

Ба ғайр аз омилҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, меъёри иҷтимоӣ-фарҳангӣ низ ба амал мекунанд, ки он рафтори шаҳрвандонро дар шароитҳои муайян и инкишофи ҷомеа танзим менамояд. Асоси онро маҳдудиятҳо ва манъ карданҳо ташкил медиҳанд, ки бо ёрии онҳо ҷомеа амали аъзои худро қолибӣ мекунад. Илова бар ин, чунин меъёр дорои муқаррароти мусбат буда, онҳо нишон медиҳанд, ки шарҳрванд бояд чӣ гуна рафтор кард ва риояи онҳо ба таври назаррас аз ҷониби тамоюлҳои равонии дохилӣ таъмин карда мешавад. «Феҳристи рафторӣ» ва тамоюлҳои дилхоҳ роҳбар, новобаста аз ҷинсияти онҳо, аз фарҳанги иҷтимоию меъёрӣ ҷамъият сарчашма мегиранд. Вале, мутаассифрна, он имрӯз занро дар бар намегирад, балки рад мекунад ва танҳо ба мард нигаронида шудааст.

Шумораи зиёди муҳаққиқон ба андешаҳои олими рус И.С. Кон, дар бораи он ки «муносибатҳои ҷамъиятии байни ҷинсҳо на танҳо ва на он қадар аз худи тақсимоти ҷинсии меҳнат, доираи вазифаҳои хоси мардону занон, балки аз тақсимоти қудрат, миқдори эътирофи ҷамъиятии обрӯи касбу кори мардону занон вобаста аст», розӣ мебошанд [42, с. 89].

Сабабҳои амиқи устувории муносибати анъанавӣ ба зан, пеш аз ҳама, дар соҳаи идоракунӣ ҳамчун як намуди фаъолияти имтиёзнок ва бонуфуз, ки мақоми баланди иҷтимоию иқтисодиро муайян мекунад, зоҳир мешаванд. Аз нуқтаи назари мо, барои бартараф кардани раванди дуршавии занон аз сохторҳои воқеии идоракунӣ ва иштироки фаъоли онҳо дар раванди минбаъдаи таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон, муҳим аст, ки омилҳои зерин ба назар гирифта шаванд:

- рушди касбӣ ва салоҳияти касбӣ;

- рақобатпазирии инфиродӣ;

- сифати сохтори соҳаи иҷтимоию маишӣ.

Дар баробари ин, қабули қарорҳо - навъи хоси фаъолият буда, бо масъулияти баланд фарқ мекунад ва на танҳо аз татбиқи пурраи қуввахои эҷодӣ, балки аксар вақт аз рӯзи кории берун аз ҳудуди муқарраршударо тақозо дорад. Аз ин рӯ, ноил шудан ба сатҳи нави сифатан иштироки занон дар қабули қарорҳо аз тағйироти куллии ҳаёт низ вобаста аст, то ки он татбиқи қобилиятҳо ва талошҳои инфиродии онҳоро дар дурнамо ҷиҳати таҳкими истиқлолияти давлатӣ дар кишвар маҳдуд накунад.

Ҳақ бар ҷониби файласуф ва маорифпарвари фаронсавӣ Ж.А. Кондорсе мебошад, ки чунин навиштааст: «Яке аз муҳимтарин дастовардҳои пешрафти ақли инсонӣ барои хушбахтии ҷомеа, бояд барҳам додани пурраи таассуботе бошад, ки боиси нобаробарии ҳуқуқ байни ду ҷинс гардидаанд ва ин нобаробарӣ ҳатто барои онҳое, ки аз он манфиат мебинанд, зараровар аст» [48, с. 246].

Раванди вуруди васеи занон ба сиёсат тасаввуроти кӯҳнаро, ки сиёсат барои мардон ва оилаву фарзандон бошад барои занон аст, ба таври ҷиддӣ такон дод. Аммо ин тасаввурот ҳанӯз ҳам пурра шикаста нашудааст. Дар маҷмӯъ, ҳиссаи занон дар сатҳи идоракунии давлатӣ дар аксари кишварҳо паст боқӣ мемонад ва ба ҳиссаи онҳо дар таносуб бо шумораи аҳолӣ ва қувваи корӣ мувофиқат намекунад. Чунин ҳолатро бояд дар дурнамои наздик бояд куллан тағйир дод, то ин ки иштироки занон дар таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон боз ҳам самараноктар гардад.

Нақши зан дар сиёсат аз идеологияи ҳукмрон дар ҷомеа, инчунин хусусиятҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсии марҳилаи рушди кишвар вобаста аст. Эълони озодӣ ва баробарии ҳамаи одамон дар назди қонун дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҷдиди назар ба тамоми муносибатҳои ҳокимият дар ҷомеаро талаб мекунад. Моҳияти сохтори демократӣ,

модернизатсияи системаҳои ҷамъиятӣ на танҳо дар тақсими дубораи ваколатҳо байни шохаҳои ҳокимият, байни давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ, балки инчунин байни мардону занон аст. Дараҷаи иштироки занон дар сохторҳои ҳокимият ҳамчун меъёри устувории пояҳои демократия Тоҷикистони соҳибистиқлол мебошад.

Он далеле, ки зан дар мансаби муайяни роҳбарӣ қарор дорад, худаш кафолати ҳифзи манфиатҳои ин табақаи ҷамъиятӣ буда наметавонад. Аммо дар ҷомеа ҳамеша манфиатҳои аҳолии мард ва зан мавҷуданд ва онҳо гуногунанд. Муносибати гендерӣ дар қабули қарорҳои сиёсӣ, пеш аз ҳама, дарк кардани онро ифода мекунад, ки ин ё он падида метавонад ба кулли мардон ва занон ба таври гуногун таъсир расонад, вокуниши нобаробарро ба вуҷуд орад ва шиддати иҷтимоиро дар ҷомеа дастгирӣ кунад. Аммо, заноне, ки дар сохторҳои ҳокимият қарор доранд, ба таври объективӣ қодиранд ба фарҳанги сиёсӣ унсурҳоеро ворид намоянд, ки барои ҳифз ва дифоъ аз манфиатҳои ҳам занон ва ҳам мардон мусоидат мекунанд .

Шарикии занону мардон дар раванди минбаъд таҳким бахшидани истиқлолияти давлатии Тоҷикистон манбаи демократияи пурратар ва намояндагӣ буда, инчунин эҷоди имкониятҳои воқеӣ барои дарназардошти манфиатҳои бисёрҷанба дар ҷомеа мебошад.

Таҷрибаи ҷаҳонии парламентаризм нишон медиҳад, ки «агар дар мақомоти қонунгузор 10% ҷойҳоро занон ишғол кунанд, ин қабули қонунҳоро дар ҳимояи кӯдакон осон мекунад. Агар бошад, ки 20-30% ҷойҳоро занон ишғол кунанд, пас ҳамаи барномаҳое, ки манфиатҳои занонро инъикос мекунанд, хеле зудтар ва самараноктар амалӣ мегарданд [108]. Беҳуда нест, ки СММ дар ҳамаи ҳуҷҷатҳо ба принсипи қатъӣ риоя мекунад - бидуни иштирок ва додани ваколатҳои занон, ҳалли боэътимод дар ҷомеае, ки таҳдиди мушкилоти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва дигар мушкилот дорад, ёфт намешавад» [92].

Хос аст, ки дар ҳукумати муосири Тоҷикистон занон дар мансабҳои муовини сарвазир, вазирон, раиси Кумитаи занон ва оилаи назди Ҳукумати ҶТ фаъолият доранд. Дар шуури ҷамъиятӣ меъёрҳои махсуси арзёбии зани роҳбар ҷой гирифтаанд. Ба заноне, ки ба сиёсат машғуланд, одатан, талаботҳои баландтар аз сиёсатмадорони мард гузошта мешаванд. Занон бояд дорои сифатҳои мусбати бештар, қобилияти меҳнатии баландтар, омодагии зеҳнӣ ва ҳиссиёти интуитивии қавитар бошанд. Таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки пешвоии занон рушд кардааст ва ҳамеша рушд хоҳад кард. Аммо он вақте эътирофи ҷамъиятӣ меёбад, ки масъулияти иҷтимоӣ дошта бошад, қодир ба ҳамкорӣ бо нерӯҳои гуногуни ҷамъиятӣ, ба шарикии иҷтимоӣ бо онҳо баҳри идеалҳои умумии иҷтимоӣ ва ноил шудан ба ҳадафҳои наҷиб бошад.

Иштироки фаъоли занон дар сиёсат, хусусиятҳои сарварии онҳо дар шароити рушди муносибатҳои бозорӣ дар ҷомеаи тоҷикистонӣ, ки бо афзоиши табъизи пинҳонии иҷтимоии занон фарқ мекунад, ба дастгирии Ҳукумати кишвар барои иштироки воқеии онҳо дар раванди таҳкими истиқлолияти давлати милли ниёз дорад. Барои ҷойгоҳи арзанда дар ин раванд, ҳаракатҳои занони Тоҷикистон бояд саъю кушиши устувор ва пайвастаро пеша кунанд. Дар он танҳо бо даст кашидан аз рақобати майдаи амбитсияҳои инфиродӣ ва даъвоҳо, вале бо шарти нишон додани омодагӣ ба эҷоди иттифоқҳои интихоботии муваққатӣ аз созмонҳои занонаи гуногун самт барои пешбурди номзадҳои сазовори занона ба институтҳои сиёсии ҳокимият, ғолиб шудан мумкин аст. Дар муборизаи интихоботӣ иштироки ташкилотҳо ва созмонҳои иҷтимоии занон, ки барномаҳои онҳо ба ниёзҳои шаҳрвандони оддии Тоҷикистон наздиканд, зарур аст.

Дар баробари ин, «имкониятҳои зиёди мардон нисбат ба занон барои иштирок дар ҳаёти сиёсӣ, эҳтимол, аз фаҳм ва арзёбии он воқеият сарчашма мегирад, ки сиёсат дар Тоҷикистон муосир то андозаи зиёд истифодаи манобеъи ҳокимият, молиявӣ ва маъмуриро дар бар мегирад.

Азбаски ин манобеъ асосан дар дасти мардон мутамарказ шудаанд, аз ин рӯ, имкониятҳои онҳо аз ҷониби занон хеле баландтар арзёбӣ мешаванд. Нобаробарии манбаъҳо, ба навбати худ, занонро дар муборизаи сиёсии рақобатӣ дар шароити нобаробар қарор медиҳад. Шояд аз ҳамин сабаб аст, ки он занони камшуморе, ки дар ин мубориза пирӯз мешаванд, аксар вақт хислатҳои шахсӣ ва касбии худро нишон медиҳанд, ки на ҳамеша эҳсосоти мусбӣ ба вуҷуд меоранд. Дар паҳлӯи мардон, ҳам дар хонавода ва ҳам дар сохторҳои давлатӣ, албатта бояд занон бошанд. Ин мақсади ниҳоӣ нест, балки танҳо як принсипи муқаррарии мавҷудияти давлат аст, ки дар он вазифаҳо дар асоси хислатҳои шахсӣ, қобилиятҳо ва касбият ишғол карда мешаванд [92].

Афзоиши ҳузури занон дар мансабҳои роҳбарӣ ва роҳнамоикунанда дар доираи васеи ҳаёти ҷамъиятӣ ба ташаккули муносибатҳои нав, баъзан чандирӣ, байни муассисаҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ мусоидат мекунад. Дар шароити милликунонии ҳаёти ҷамъиятӣю сиёсии кишвар имкониятҳои нав барои пешбурди барномаҳои масъулияти иҷтимоии занон, инчунин ҷалби шаҳрвандони фаъол ба ҳалли вазифаҳои стратегии давлатӣ пайдо мешаванд.

Имрӯз барои занон ва духтарон монеаи асосӣ дар фаъолияти илмӣ маҷмӯи стереотипҳо, тасаввуроти анъанавӣ, ақидаҳои маъмулӣ ё таассуботи шахсии муҳити иҷтимоӣ ё илмӣ мебошад, ки ба муқобили нафари мушаххас пешниҳод мешаванд.

Аз рӯи адолат бояд гуфт, ки чунин падидаҳо дар роҳи мардон низ қарор доранд, аммо дар ҷомеаҳои анъанавӣ, ба монанди ҷомеаи тоҷикистонӣ, ин таассубҳо бахусус нисбат ба занҳо хеле самараноканд. Онҳо хеле нозук, тасодуфӣ, ноаён зоҳир мешаванд - дар рад кардани вақт барои гузориш, рад кардани иштирок дар конфронсҳо, бахусус дпр хориҷи кишвар, дар озмунҳо, сафарҳои корӣ, паст задан ё эътироф накардани саҳм ё саҳми иштирок ва ғайра дар асоси ҷинсӣ. Чунин монеаҳо метавонанд хеле зиёд бошанд, аммо ҷолиб он аст, ки агар олиме

кашфиёти арзандаи илмӣ кунад, ҳамаи монеаҳои гендерӣ фурӯ мепошанд.

Дар шароити кунунии Тоҷикистон аллакай заминаи устувори ҳуқуқӣ ва меъёрӣ барои ҷалби духтарон ба илм фароҳам оварда шудааст, стипендияҳо амал мекунанд, андешаи ҷамъиятӣ кӯшиши духтари мушаххасро дар ба даст овардани дониш эътироф мекунад. Яъне, агар вай бо баҳои аъло таҳсил кунад, дониши хуб дошта бошад, пас ӯро ҳама ҷо аввал қабул мекунанд. Масъала дигар он аст, ки вақте духтар ба давраи ташкили оила ворид мешавад дар ин вақт ӯро махсус дастгирӣ кардан лозим аст, то ки маҷбур нашавад, ки аз илму маориф даст кашад, дар доираи оила ва ташвишҳои ӯ маҳдуд намонад.

Аз диди мо, барои дар дурнамо таъмин намудани иштироки васеи занон дар раванди минбаъдаи таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон Ҳукумати кишварро зарур аст, ки чораҳои имконпазири зеринро биандешад:

1. Тадбирҳои махсус. Истифодаи квотаҳои гендерӣ дар афзоиши иштироки занон самарабахш будааст. Дар кишварҳое, ки квотаҳои парлумонӣ ҷорӣ шудаанд, «занон ба ҳисоби миёна 16,4 фоизи ҷойҳои парлумонро ишғол мекунанд, дар ҳоле ки дар кишварҳое, ки чунин квотаҳо вуҷуд надоранд, ин нишондод 18 фоиз аст. Ба ҳамин тариқ, дар кишварҳое, ки квотаҳои қонунӣ барои интихоботи маҳаллӣ муқаррар шудаанд, намояндагии занон ба ҳисоби миёна ҳафт нуқтаи фоизӣ меафзояд.

Аммо имконияти квотаҳо аксар вақт пурра амалӣ намешаванд, дар ҳоле ки нишондиҳандаҳои ҳадаф камтар аз 50 фоиз муқаррар карда мешаванд ва механизмҳои татбиқи онҳо вуҷуд надоранд ё заифанд. Дар ҳоле ки 94 кишвар квотаҳои гендерӣ дар парлумонҳо ҷорӣ кардаанд, танҳо як панҷуми ин кишварҳо нишондиҳандаи ҳадафи 50 фоизро муқаррар кардаанд.

2. Бо зӯроварӣ хотима бахшидан. Зӯроварӣ на танҳо монеи амалӣ гардонидани ҳуқуқҳои занон мегардад, балки институтҳои давлатӣ, натиҷаҳо ва пешравиро низ суст мекунад. Ҳукумат бояд қонунҳо ва чораҳои сиёсиро барои пешгирии зӯроварӣ дар давоми ва баъди интихобот қабул ва амалӣ созад, инчунин ҷиноятқоронро ба ҷавобгарӣ кашида, дастрасиро ба адолати судӣ ва хизматрасонӣ барои қурбониён васеъ намояд. Барои муборизаи самарабахш бо зӯроварӣ нисбати занон дар сиёсат, ҳукуматҳо бояд маълумотҳоро дар бораи нақзи онлайн ҷамъоварӣ намоянд ва Васоити ахбори омма ва шабакаҳои иҷтимоиро ба ҷавобгарӣ кашанд» [188].

3. Маълумоти оммавӣ. Қонунҳо бояд ба таври мутавозин ҳамаи номзадҳоро инъикос кунанд, суханронии нафратовар ва даъваткунанда ба зӯровариро манъ кунанд, стереотипҳои гендерӣ ва табъизро нисбати занон пешгирӣ намуда, онҳоро муҳофизат кунанд [188]. Илова бар ин, бояд назорати мустақил ва инчунин чораҳои қатъӣ барои вайронкунӣ муқаррар карда шаванд.

Аммо, новобаста аз он ки қудрати сиёсӣ то чӣ андоза самаранок бошад, яке аз роҳҳои дуруст интихоб, пешбарӣ ва таъини кадрҳо, бахусус роҳбарони сиёсӣ аз ҳисоби занон мебошад. Дар ин сурат, зарур аст, ки низоми алтернативии интихобот ҷорӣ карда шавад, муҳлати муайяни ваколат муқаррар карда шавад, ҳисоботдиҳӣ ва мубориза бо фасод дар сатҳҳои гуногуни ҳокимияти давлатӣ ба роҳ монда шавад.

Бояд тазаккур дод, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон раванди ба вуҷуд овардани ҷомеаи шаҳрвандӣ босуръат идома ёфта, ниҳодҳои калидии он ба вуҷуд оварда шудаанд, ки онҳо ба дурнамои иштироки занони кишвар дар таҳкими истиқлолияти давлатӣ таъсири мусбӣ хоҳад расонид.

Қайд кардан бамаврид аст, ҷомеаи шаҳрвандӣ моҳияти худро худро дар сиёсати давлатӣ дар сатҳи муайян кардани қоидаҳои ҳаёти одамон,

аз ҷумла тавассути ташкилотҳои дар он мавҷуд буда, ки занон низ яке аз фаъолони онҳо мебошанд, зоҳир месозад.

Дар Тоҷикистони соҳибистиқлол созмонҳои гуногуни ҷомеаи шаҳрвандӣ барномаҳои сиёсиро бисёрҷанбаро мураттаб сохта, чорабиниҳои мушаххасро ҷиҳати дастгирии занони дорои қобилияти сарварӣ дошта баргузор намоянд. Созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ дар бораи номзадҳои зан маълумоти заруриро зиёд карда, фаъолияти онҳоро бояд дар раванди таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон тақвият бахшанд. Ҳадафи асосии созмонҳои гуногуни ҷомеаи шаҳрвандӣ, ки нишон додани қобилияти занонро барои ишғоли мансабҳои роҳбарӣ мебошад, ба шикастани таассубҳо бояд нигаронида шуда бошанд.

Мақсади дигари созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ инчунин тайёр намудани номзадҳои занони сарвар мебошад. Пас аз он ки чунин занон ба мансабҳои сиёсӣ мерасанд, «созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ иҷрои ӯҳдадориҳои онҳоро зери назорат қарор медиҳад. Дар ин замина, созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамчун нозирони мустақил амал карда, иҷрои амалии қонунгузорӣ ва татбиқи сиёсатҳоеро, ки ба вазъияти занон таъсир мерасонанд, пайгирӣ мекунанд.

Ташкилотҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба таъсиси алоқаҳо ва мубодилаи таҷриба, дастгирӣ ва маблағгузорӣ мусоидат мекунанд. Онҳо инчунин имкониятҳои занонро барои дастгирии татбиқи сиёсатҳои гендерӣ инкишоф медиҳанд» [185]. Созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба номзадҳои зан дар мубориза бо мушкилоти «ноаён» кӯмак мерасонанд, ба онҳо имкониятҳои муошрати ғайрирасмӣ медиҳанд, ки онро аксар вақт сиёсатмадони мард истифода мебаранд. Имкониятҳои чунин муошират хеле муҳиманд, зеро ба занон кӯмак мекунанд, ки соатҳои тӯлонии кор дар сиёсатро бо масъулиятҳои оилавӣ мувофиқ созанд. Онҳо инчунин ба роҳбарони мард дар ҳизбҳои кӯмак мекунанд, то ки ба масъалаҳои гендерӣ ҳассостар шаванд.

Расонаҳои иттилоотӣ низ дар густариши иштироки занон дар раванди таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон дар дурнамо нақши муҳимро мебозанд. Дар бисёр аз кишварҳои пасошӯравӣ, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, васоити ахбори омма ҳам манбаи имкониятҳо ва ҳам мушкилот мебошанд. Масалан, мушкилоти асосӣ дар давраи пеш аз интихоботӣ ин аст, ки расонаҳо ба занон, ба мардон таваҷҷуҳи кофӣ намедиҳанд. Илова бар ин, ҳангоми инъикоси номзадҳои зан, расонаҳо асосан ба намуди зоҳирӣ ва ҳаёти шахсии онҳо таваҷҷуҳ мекунанд, ки ин аз ҷиддияти барномаи сиёсии зан-номзад дур мебошад. Аз ин рӯ, занони сиёсатмадор ба омодагӣ барои кор бо расонаҳо (матбуот, интернет, телевизион ё радио) ниёз доранд, то онҳо тавонанд ба табъизи гендерии ноаён, вале аксар вақт хеле зараровар, ки дар расонаҳои чопӣ ва электронӣ паҳн мешавад, муқобилат кунанд.

Ҷалби созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ба масъалаҳои берун аз доираи вазифаҳои онҳо қарор дошта, ба монанди баробарии гендерӣ, ҳуқуқҳои ҷинсӣ ва репродуктивӣ, маориф, баробарӣ дар ҷои кор дар ҳамаи кишварҳои минтақаи Осиёи Марказӣ мушкилот ба ҳисоб меравад. Танҳо шумораи ками гурӯҳҳои занон дар соҳаи иштироки занон дар сиёсат фаъолият мекунанд ва ҳамзамон ба масъалаҳои баробарии гендерӣ таваҷҷуҳи ҷиддӣ зоҳир менамоянд [138].

Гарчанде дар Ҷумҳурии Тоҷикистон воситаҳои ҳуқуқӣ ва механизмҳои муассисавии таъмини иштироки занон дар идоракунии давлати миллӣ мавҷуданд, барои амалӣ шудани онҳо дар амал талошҳои иловагӣ зарур аст. Ҷиҳати бартараф кардани таассуботи гендерӣ ва муқовимат ба шаклҳои ошкоро ва пинҳонии табъиз, кӯшишҳои фаъолтар барои таҳияи қонунгузорӣ оид ба баробарии гендерӣ ва татбиқи онҳо зарур мебошанд.

Барои васеъ намудани иштироки занон дар раванди таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон фароҳам овардани шароити мусоид

зарур мебошад. Ҳукумат бояд барои иҷрои қонунгузории миллии баробарии гендерӣ масъул бошад, ки ин назоратро аз ҷониби созмонҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ талаб мекунад. Иштироки занон дар идоракунии давлати миллӣ ва таҳким бахшидани истиқлолияти он дар дурнамо бояд дар асоси заминаи қонунгузорӣ ва муассисавии мустаҳкам сурат гирад [189]. Ҳамзамон, қонунгузорӣ оид ба баробарии гендерӣ бояд бо қонунгузории интихоботӣ мутобиқ карда шавад, бояд маблағҳо ҷудо карда шаванд ва натиҷаҳо барои амалишавии самараноки тадбирҳо оид ба таъмини иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ назорат карда шаванд.

Аз диди муҳаққиқон, дар Тоҷикистон зарур аст, ки фарҳанги сиёсии ҳассос ба масъалаҳои баробарии гендерӣ, махсусан дар замони маъракаҳои интихоботӣ, ба вуҷуд оварда шавад, то занони номзад ҳамчун мардон дар асоси имкониятҳои баробар пешбарӣ карда шаванд [93]. Квотаҳо ва дигар тадбирҳои махсуси муваққатӣ метавонанд шумораи занони сиёсатмадорро дар кишвар зиёд кунанд. Вобаста ба ин, «вазифаи асосӣ аз он иборат аст, ки ҳизбҳо рӯйхатҳоро бо дарназардошти квотаҳо тартиб диҳанд, занонро дар болои рӯйхатҳои ҳизбӣ ҷойгир кунанд ва онҳоро ба мансабҳои роҳбарӣ таъин кунанд, инчунин ба ҷалби фаъоли занон ба сафҳои ҳизбӣ мусоидат кунанд. Омода кардани нақшаҳои таъмини баробарии гендерӣ, роҳнамоӣ ва тайёрии мақсаднок стратегияҳои самараноки васеъ кардани иштироки занон дар сиёсат мебошанд. Зарур аст, ки назорати қатъӣ бо мақсади таъмини самаранокии квотаҳо ва дигар тадбирҳои махсус гузаронида шавад [185].

Қобили қайд аст, ки дар Тоҷикистон шумораи зиёди иттифоқҳои ҷамъиятӣ фаъолият мекунанд, ки ба ҳалли масъалаҳои занон, бахусус ҷанбаҳои ҳуқуқии онҳо, ба таблиғи дониши ҳуқуқӣ дар байни занон, роҳҳои ҳифзи самараноки ҳуқуқ ва озодиҳои онҳо, ҳалли мушкилоти оила, шуғл ва ғайра равона шудаанд. Ҳамаи ин якҷоя ба як ҷузъи ҷудонашаванда ва ба андозаи кофӣ институционалӣ шудаи посухи

ҷамъиятӣ ба мушкилот ва ниёзҳои занон табдил меёбанд, ки чаҳорчӯбаи он, албатта, аз ҷониби давлат муқаррар карда мешавад. Татбиқи самараноки сиёсати давлатии гендерӣ бе ҳамкории зичи мақомоти ҳокимияти давлатӣ ва иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ғайриимкон аст [95]. Аз ин рӯ, зарурати ҳамкории зичи давлат бо иттиҳодияҳои ҷамъиятие, ки ба масъалаҳои занон ва равиши ҳамаҷонибаи ҳалли онҳо тахассус доранд, ба миён меояд. Ба таври самаранок ба роҳ мондани чунин ҳамкориҳо барои иштироки фаъоли онҳо ҷиҳати таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон дар оянда бевосита таъсири мусбат мерасонад.

Дар ин замина, афзоиши фаъолияти иттифоқҳои ҷамъиятии Тоҷикистон дар таъмини ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии занон, ки ба раванди ҳалли мушкилоти гендерӣ дар Тоҷикистон таъсири назаррас, ҳатто аксар вақт ҳалкунанда мерасонанд, ҳам ба соҳаи иҷтимоию иқтисодӣ ва ҳам ба сиёсии ҳаёти давлат дар маҷмӯъ таъсири мусбат мерасонад. Дар таҳкими баробарии гендерӣ, васеъ кардани ҳуқуқ ва имкониятҳои занон бояд афзалият дошта бошад, ки ин дар дурнамо барои иштироки васеи онҳо дар раванди минбаъдаи таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон мусоидат хоҳад намуд.

Инчунин дар дурнамои наздик сиёсати давлатии гендерӣ дар таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои занон бояд дар ихтиёри худ воситаҳои самараноки имтиёзнок-ҳавасмандкунанда дошта бошад. Ташкилотҳои ҷамъиятии занон бояд ба як ҷузъҳои ҷудонашавандаи сиёсати давлатӣ табдил ёбанд. Бо кӯмаки онҳо бояд барномаҳо ва стратегияҳои давлат, ки ба ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои занон ва фароҳам овардани фазои гуманитарӣ барои рушди фарҳангӣ-ахлоқии зани муосири тоҷик равона шудаанд, амалӣ карда шаванд.

Дар баробари ин, ҳуҷҷатҳои меъёрии ҳуқуқии амалкунанда, ки ба манфиатҳои занони роҳбар дахл доранд, ноқис буда, ба онҳо имкон намедиҳанд, ки дар қабули қарорҳо дар баробари мардон иштирок

кунанд. Аз ин рӯ, ҳаракати занони Тоҷикистон бояд дар оянда барои он талош кунад, ки пешниҳодҳои онҳо, ҳам он чизҳое, ки дар қонунҳо инъикос ёфтаанд ё дар марҳилаи баррасӣ қарор доранд, барои амалӣ шудан қабул карда шаванд. Пеш аз ҳама, ин ба қонунгузории интихоботӣ ва қонунгузорӣ дар бораи хизмати давлатӣ дахл дорад.

Инчунин, занони дохили ҳизбӣ метавонанд ба платформаҳо ва сиёсати ҳизбҳо таъсир расонанд ва иштироки худро дар ҳаёти сиёсӣ ва идоракунии давлати соҳибистиқлол дар дурнамо фаъол созанд. Таъсиси иттиҳодияҳои байниҳизбӣ як стратегияи муҳими ташаккули фарҳанги баробарии гендерӣ дар ҳаёти сиёсӣ мебошад. Ҷалби мардон ҳамчун иттифоқчиён ва ҳимоятгарони манфиатҳои занон низ метавонад ба иштироки васеътари занон дар ҳаёти сиёсӣ мусоидат кунад. Барои муваффақ шудан дар интихобот, номзадҳои зан бояд ба маблағгузорӣ, расонаҳо ва дастгирии бештар дастрасӣ дошта бошанд ва ин ба онҳо кӯмак мекунад, то ки дар ҳизбҳои сиёсӣ мавқеи худро мустаҳкам кунанд» [185].

Аммо, барои ҷалби маблағ номзадҳои зан бояд монеаҳоеро, ки дар ҷомеа вуҷуд доранд, бартараф кунанд. Ин монеаҳо, аз ҷумла, фарҳанги сиёсии пӯшида ва қоидаҳое мебошанд, ки ба занон иҷозат намедиҳанд, ки барои пул муроҷиат кунанд.

Илова бар ин, бояд чораҳо андешида ва сиёсатҳое амалӣ карда шаванд, ки ба ҳавасмандгардонии тавозуни «кор-хонавода» нигаронида шудаанд, бо мақсади фароҳам овардани шароити мусоид барои иштироки занон дар сиёсат. Ин дар бар мегирад:

- сиёсат ва қонунҳое, ки тақсими баробари масъулиятҳои оилавӣро ташвиқ мекунанд;

- дастрасӣ ба хизматрасониҳо, аз ҷумла, нигоҳубини кӯдакон дар давраи томактабӣ;

- ҳавасмандкунии андозӣ;

- кӯмаки молиявӣ;

- имконияти танзими вақти корӣ;

- ҳамчунин рухсатии нигоҳубини кӯдак; яъне тадбирҳое, ки ба эҳтиёҷоти шахсӣ ва касбии занон мувофиқ буда, ба онҳо имконият медиҳанд, то дар ҳаёти сиёсӣ фаъолонатар иштирок намоянд.

Албатта, бояд эътироф кард, ки ҳатто бо вуҷуди он, ки намояндагони занон дар мақомоти давлатӣ аз ҳамкасбони худ дар кишварҳои пешрафта аз ҷиҳати шумора пеш гузаштаанд, Ҷумҳурии Тоҷикистон то ҳол аз ҷиҳати ноил шудан ба ҳуқуқ ва имкониятҳои баробар ба дастовардҳои дилхоҳ ноил нагваштааст. Агар, масалан, дар кишварҳои Ғарб занон тавонистанд дар оила ва дар ҷомеаи умумӣ ҳуқуқҳои баробар ба даст оранд, пас занони мансабдори тоҷик маҷбуранд дар ду ҷабҳа мубориза баранд. Агар зан дар давлатҳои пешрафтаи ҷаҳон метавонад интихоби худро ба манфиати мансаб кунад ва касе ӯро маҳкум накунад, мутааассифона, дар Тоҷикистони муосир чунин интихоб ҳанӯз ғайриимкон аст.

Хушбахтона, назарсанҷиҳо нишон доданд, ки аксарияти мутлақи сокинони кишвар афзоиши шумораи занони роҳбарро дастгирӣ мекунанд ва ин аз он шаҳодат медиҳад, ки ҷомеаи тоҷикистонӣ симои зани пешворо қабул мекунад. Оё ин тамоюли ба назар расидаистода дар дурнамо воқеият хоҳад шуд, вақт нишон хоҳад дод.

Ҳамин тариқ, таҳлили дар боло анҷомдодашудаамонро хулосабардорӣ намуда, ба таври мухтасар андешаҳои зеринро пешниҳод кардан мумкин аст:

- таҳқиқи масъалаи дурнамои иштироки занон дар раванди минбаъдаи таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон нишон дод, ки мушкилоти гендерӣ риояи манфиатҳои қонунии гурӯҳҳои иҷтимоию ҷинсиро талаб мекунад. Аз ин рӯ, муайян кардани омилҳои ба дурнамои иштироки васеи занон дар таҳкими давлати миллӣ таъсиррасонандаро бояд муайян намуда, ба онҳо баҳои воқеӣ дод;

- барои таъмини иштироки васеи занон дар раванди минбаъдаи таҳкими истиқлолияти давлати миллии тоҷикон зарур аст, ки заминаҳои иқтисодию иҷтимоӣ ва ҳуқуқиро барои амалӣ намудани он фароҳам оварда шаванд;

- бо дарназардошти он, ки дар Тоҷикистони муосир ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ вуҷуд доранд, онҳо қодиранд барои иштироки занон дар раванди минбаъдаи таҳкими истиқлолияти давлатӣ ба таври воқеӣ мусоидат намоянд.

ХУЛОСА

Таҳлили масъалаи иштироки занон дар раванди бунёди давлати соҳибистиқлол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон нишон медиҳад, ки дар даврaи пас аз пош хурдани Иттиҳоди Шӯравӣ таҳаввули самти мусбатдоштаи муносибатҳои гендерӣ дар кишвар дар ин маврид нақши муҳим бозидааст. Дар солҳои охир иштироки занон дар ҳаёти иҷтимоӣ ва сиёсӣ, ба таври назаррас афзоиш ёфта, ҳиссаи занон дар бунёди давлати соҳибистиқлоли демократӣ ва ҳуқуқбунёд бамаротиб афзоиш ёфтааст.

Мундариҷаи асосии таҳқиқотро ҷамъбаст намуда, дар шакли мухтасар хулосаҳои зеринро баровардан мумкин аст:

1. Масъалаи баробарии гендерӣ дар сиёсат ҳамеша дар маркази диққати мутафаккирон ва муҳаққиқони сиёсатшинос (Жан-Жак Руссо, Мэри Эстелл, Олимпия де Гуж, Элвин Тоффлер в дигарон) қарор гирифта, аз ҷониби онҳо ба таври ҷиддӣ таҳлил гардидааст. Мушкилоти мазкур қариб аз замони таъсиси Созмони Милали Муттаҳид низ дар рӯзномаи ҷаҳонӣ қарор дорад. Аз он лаҳза то имрӯз, кишварҳои узв чораҳои гуногунро барои муқаррар кардани баробарии ҳуқуқӣ, сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ байни ҷинсҳо, де-юре ва де-факто, амалӣ кардаанд. Намояндагони СММ, таҳти роҳбарии Муншии ин Созмон, пайваста барои беҳтар кардани сифати зиндагии занон дар саросари ҷаҳон мубориза мебаранд.

Дар тӯли таърих то замони муосир, занон аз ҳуқуқи раъй додан маҳрум буданд, манфиатҳои онҳо аз ҷониби қонунгузорон нодида гирифта мешуданд ё нодуруст муаррифӣ мешуданд. Аммо, ҳатто пас аз ба даст овардани ҳуқуқҳои сиёсӣ, намояндагии ками онҳо дар сиёсат ва сохторҳои қудратӣ ба таври куллӣ рушди низоми сиёсиро бозмедорад, ки он бидуни муқаррар кардани ҳуқуқҳои баробар ғайриимкон аст. Илова бар ин, стереотипҳои мавҷуда, монеаҳо ва бисёр омилҳои дигар соҳаи сиёсӣ ва иқтисодии давлатро бе ҷузъи муҳим ва нисбатан калони захираҳои арзишманди инсонӣ мегузоранд, ки сиёсати пешгирифташударо яктарафа ва аксар вақт ҷинсиятгаро гардонида, дар барқарор гардидани рукуди (стагнатсияи) сиёсӣ инъикос меёбад.

Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар бисёр давлатҳои ҷаҳони муосир, бахусус дар ҷумҳуриҳои мустақили пасошӯравии, монеаҳо ва мушкилоти зиёде мавҷуданд, ки ба занон баробар бо мардон аз иштироки фаъолона дар равандҳои сиёсӣ халал мерасонанд, ки ин нақши онҳоро дар раванди бунёди ҷомеаи демократӣ ва ҳуқуқӣ коҳиш медиҳад. [2-М]

2. Бешубҳа, омили муайянкунандаи иштироки фаъоли занон дар равандҳои сиёсӣ таъмини паритети ҷинсӣ ба шумор меравад. Масъалаи баробарии гендерӣ ҳамчун омили муайянкунандаи иштироки фаъоли занон дар равандҳои сиёсӣ, хоҳ аз ҷиҳати назариявӣ ва хоҳ амалӣ, ҳанӯз ба таври кофӣ баррасӣ нашудааст. Аз ин рӯ, барои занон пешбарӣ ба мақоми баландтари давлатӣ аз сабаби монеаҳо ба монанди стереотипҳои гендерӣ ва нобаробарии гендерӣ хеле душвортар аст.

Новобаста аз пешрафти назарраси даҳсолаҳои охир, занон дар сиёсат то ҳол бо монеаҳое рӯ ба рӯ мешаванд, ки иштироки комили онҳоро дар идоракунии давлат ва таъсиррасонӣ ба қарорҳои сохторҳои ҳокимият маҳдуд мекунанд. Табъизи сохторӣ ва институтсионалӣ, ки ноил шудан ба паритети гендериро халалдор иесозад, яке аз монеаҳои ҷиддии иштироки занон дар ҳаёти сиёсӣ мебошад. Бахусус, чунин ҳолат

бештар дар низомҳои интихоботӣ, сохторҳои ҳизбӣ ва расмиёти қонунгузорӣ ба назар мерасад.

Дар баробари ин, шароити номусоиди иҷтимоӣ-фарҳангӣ ва стереотипҳо ба паритети ҷинсӣ таъсири манфӣ расонида, иштироки занонро дар ҳаёти сиёсии ҷомеа маҳдуд мекунанд. Чунин омилҳо занонро ҳамчун сарварони камтавонтар тасвир мекунанд ё нақши онҳоро танҳо ҳамчун парасторон, на ҳамчун кормандони давлатӣ, таъкид намуда, метавонанд аз иштирок намудан дар идоракунии сиёсӣ боздоранд.

Набудани адолати иҷтимоӣ дар бисёр соҳаҳои ҷомеа, ҳамчун падидаи ҷамъиятӣ, ки дар он тақсими захираҳо одилона аст ва ҳамаи аъзоён бояд аз ҷиҳати ҷисмонӣ ва равонӣ ҳифз карда мешаванд, барои ба вуҷуд овардани паритети гендерӣ мушкилоти ҷиддӣ мебошад. Зеро долати иҷтимоӣ чунин арзишҳоро ба монанди инсоф, эҳтиром, ғамхорӣ ва баробариро дар бар гирифта, аз роҳбарияти сиёсӣ тақозои таъмини таъмин баробарии имкониятҳои ҷинсиро дар идоракунии давлат пеш мегузорад. Яъне, вазифаҳо дар сохторҳои давлатӣ бояд барои ҳарду ҷинс баробар дастрас бошанд ва ягона чизе, ки муҳим аст, ин маҳорат ва қобилиятҳои шахсии онҳост. [6-М]

3. Дар раванди иштироки занон дар ҳаёти сиёсию иҷтимоии давлатҳои муосир як қатор омилҳои монеъшавандаи ба назар мерасанд, ки онҳоро бояд бартараф намуд. Яке аз мушкилот асосӣ дар ин самт маблағгузорӣ мебошад, зеро занон аксар вақт нисбат ба мардон дастрасии камтар ба захираҳои молиявӣ доранд. Ин омил ба онҳо барои гузаронидани маъракаҳои самарабахш ва рақобат бо номзадҳои ҷинси мард дар ҳаёти сиёсӣ душворӣ меорад. Ғайр аз ин, занон аксар вақт дар давоми маъракаҳои сиёсӣ мавриди ҳамлаҳои ҷинсиятпарастона ва занситезӣ қарор мегиранд, ки ин метавонад хоҳиши онҳоро барои ба вазифаҳои давлатӣ пешбарӣ шудан коҳиш диҳад.

Омили дигаре, ки иштироки занонро дар равандҳои сиёсӣ дар баъзе кишварҳои ҷаҳон маҳдуд мекунад, патриархат - низоми бартарии мардон аст. Он мардонро ба субъектҳои бартаридошта дар равандҳои сиёсӣ табдил медиҳад ва иерархияи муносибатҳои гендериро ба вуҷуд меорад, ки ба онҳо имтиёз медиҳад. Бартарии мардон дар сиёсат, ҳизбҳои сиёсӣ ва фарҳанги сохторҳои расмии сиёсӣ омили дигаре аст, ки ба иштироки сиёсии занон монеъ мешавад. Ҳизбҳои сиёсии бартарии мардон аксар вақт дар масъалаҳои дорои аҳамияти миллӣ назари мардона доранд, ки ин занонро ноумед мекунад, зеро назари онҳо аксар вақт нодида гирифта мешавад ва дар сиёсати ҳизбии онҳо инъикос намеёбад.

Абатта, дар шароити падаршоҳӣ дар демократияҳои муосир, вақте ки занон тавассути квотаҳои гендерӣ ба сиёсат ворид мешаванд, онҳо наметавонанд сиёсати ҷинсии ниҳодҳои давлатиро тағйир диҳанд. Ба ҷои ин, онҳо маҷбуранд мувофиқи шартҳои мардон амал кунанд. Аз ин рӯ, метавон хулоса бароварда, ки бидуни тағйири сиёсати васеътар, квотаҳои гендерӣ наметавонанд ба иштироки васеъи занон дар равандҳои сиёсӣ оварда расонанд. [7-М]

4. Заминаи муҳими иштироки занони Тоҷикистон дар раванди бунёди давлати соҳибистиқлоли миллӣ асосҳои ҳуқуқии баробарии гендерӣ дар кишвар ба шумор меравад. Дар ин самт, пас аз ба даст овардани истиқлолияти давлатӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор қонуну санадҳо, барномаҳои давлатӣ, консепсияҳо, конвенсияҳо оид ба кафолатҳои ҳуқуқии занон ва масъалаҳои гендериро қабул кард. Дар як муддати нисбатан кӯтоҳ барои таъмини баробарии гендерӣ ва ҳифзи манфиатҳои қонунии занон дар Тоҷикистон беш аз 20 санади муҳими давлатӣ қабул карда шуд. Гузашта аз ин, дар соли 2014 Ҷумҳурии Тоҷикистон узви Комиссияи СММ оид ба вазъи занон гардид, ки барои фаъолияти онҳо дар соҳаи сиёсат ва сохтмони давлатӣ заминаи боз ҳам мусоид фароҳам овард.

Барномаи давлатии тайёр кардани кадрҳои роҳбарӣ аз ҳисоби занону духтарони лаёқатманд барои солҳои 2007-2016, ки ҳадафаш бештар намудани шумораи роҳбарзанон дар сохторҳои давлатӣ буд. Бар асоси ин барнома ва иқдомҳои марбута, имрӯз дар сохторҳои ҳокимият шумораи муайяни занон ба вазифаҳои роҳбарӣ ҷалб шудаанд.

Пешравии назаррас дар масъалаи таъмини асосҳои ҳуқуқии иштироки занони Тоҷикистон дар раванди бунёди давлати соҳибистиқлол қабули Қонун «Дар бораи кафолатҳои давлатии баробарии мардону занон ва имкониятҳои баробари амалисозии онҳо» (соли 2005) мебошад. Қонуни мазкур муносибатҳоро ҷиҳати таъмини кафолатҳои конститутсионии баробарҳуқуқии мардону занон дар соҳаҳои иҷтимоӣ, сиёсӣ, фарҳангӣ ва дигар соҳаҳо танзим намуда, ба пешгирии табъиз аз рӯи ҷинс нигаронида шудааст ва кафолатҳои давлатии имкониятҳои баробарро барои шахсони ҷинсҳои гуногун муқаррар менамояд. Ин аз ҷиҳати ҳуқуқӣ дастоварди бузурге барои кишвар буд, зеро қонун ба рафъи табъиз вобаста ба гендер нигаронида шудааст. Бо ин қонун дар кишвар баробарии гендерӣ эътироф шуда, ба занон ҳуқуқи гирифтани таҳсилоти шоиста ва дастрасӣ ба захираҳои иқтисодии ҷомеаро фароҳам овард.

Бо мақсади татбиқи ҳуқуқҳои занон як қатор қонунҳо ва қарорҳои ҳукумат, аз ҷумла Барномаи давлатии «Таълим, интихоб ва ҷобаҷогузории кадрҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби духтарон ва занони лаёқатманд барои солҳои 2017-2022» аз 1 апрели соли 2017, Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2020 2020 2010, Нақшаи чорабиниҳои «Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020» аз 29 августи соли 2015 ва ғайра. [1-М]

5. Барои тақвият бахшидани фаъолияти занони Тоҷикистон дар бунёди давлати миллӣ ба вуҷуд овардани манбаъҳои иҷтимоию сиёсӣ

хеле муҳим ва зарур мебошад. Зеро, баъд аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ, мақоми иҷтимоии занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бинобар омилҳое чун ноустувории дохилӣ, пастшавии рушди иқтисодӣ ва тасаввуроти анъанавии динӣ ба таври назаррас коҳиш ёфт. Ҳукумати кишвар бо самаранокии баланд кӯшиш мекунад, ки ислоҳоти демократиро амалӣ созад ва табъизи занонро тадриҷан бартараф намояд, сиёсати худро дар асоси принсипҳои баробарии гендерӣ амалӣ намуда, санадҳои меъёрии ҳуқуқии дахлдорро мутобиқи ӯҳдадориҳои байналмилалии давлат қабул менамояд. Дар робита ба ин, роҳбарияти Тоҷикистон ба модернизатсияи асосҳои иҷтимоию сиёсии иштироки занон дар идоракунии мақомоти давлатӣ диққати бештар медиҳад, то ин ки мақоми воқеии иҷтимоии онҳо дар мамлакат доимо дар сатҳи арзанда қарор дошта бошад.

Компоненти иҷтимоӣ-фарҳангии тақвият бахшидани иштироки занон дар амалисозии ҳокимият чунин мазмун дорад, ки ҳангоми идоракунии давлатӣ, бешубҳа, принсипи баробарии ҷинсӣ метавонад самарабахш бошад, яъне, ҳангоми қабули ҳамаи қарорҳои сиёсӣ, мансабҳои ташкилӣ анъанавӣ аз ҷониби мардон ишғол карда мешаванд. Бешубҳа, нақши охиринро бошад он мебозад, ки занон ва мардон, чун қоида, дастрасии гуногун ба сиёсат доранд. Занон аксар вақт ба сиёсат таваҷҷуҳ доранд. Аз ин рӯ, бисёри онҳо худро дар соҳаи иҷтимоӣ ва маориф, мавзӯъҳои сиёсии «нарм» меёбанд. Аммо, қарор дар бораи он, ки дар ин соҳаҳо чӣ гуна озодии амал имконпазир аст, ба дигар идораҳо, ба мисли буҷет, молия, сохтмон ва нақлиёт низ дахл дорад.

Фароҳам овардани заминаҳои иҷтимоӣ-иқтисодии иштироки занон дар идоракунии давлат бо риояи ҳуқуқҳои онҳо дар ин соҳаҳои ҳаёти ҷомеа зич алоқаманд аст. Барои фаъол кардани иштироки сиёсии занон дастгирии сохторҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ, набудани табъиз нисбат ба занон дар сатҳи қонунҳо, инчунин бартараф кардани стереотипҳои

манфӣ нисбат ба занон дар низоми маориф ва воситаҳои ахбори омма зарур аст.

Барои ба вуҷуд овардани заминаҳои иҷтимоию сиёсии иштироки фаъоли занон дар идоракунии давлати миллӣ анъанаҳои патриархалӣ дар фарҳанги сиёсии ҷомеаи тоҷикистонӣ, ки бо дурии тӯлонӣ ва амиқ аз қудрат тавассути иҷтимоишавии нақши ҷинсӣ ва ба таври хос сиёсӣ тавсиф мешаванд, инчунин таассубҳо ва стереотипҳои дар ҷомеа ташаккулёфта таъсир мерасонанд. [3-М]

6. Дурнамои иштироки занон дар раванди минбаъдаи таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон масъалаи мураккаб ва серпаҳлу ба шумор рафта, омӯзиши ҷиддиро талаб менамояд. Муайян намудани иштироки занон дар идоракунӣ ва раванди таҳкими истоқлоли давлатии Тоҷикистон яке аз масъалаҳои мубрам ва доғи рӯз буда, моҳият ва самаранокии дастгирии иҷтимоию ҳуқуқии онҳо дар дурнамо аҳамияти хоса дорад. Зеро монеаи ноаён, вале воқеӣ, ки зани сарвар ҳангоми кӯшиши расидан ба қуллаҳои муваффақият ба он дучор мешавад, ҳануз ҳам вуҷуд дорад. Аммо, барои мардон чунин монеа дар ҷомеаи миллии тоҷикистонӣ вуҷуд надорад. Тадқиқотҳо нишон медиҳанд, ки занон нисбат ба мардон барои пешрафт дар ишғоли мансабҳои давлатӣ дар тули таърих монеаҳои бештар доштанд.

Дар шароити афзоиши пешгӯинашавандагии равандҳои ҷаҳонӣ ҳам дар рушди ҷамъиятӣ ва ҳам дар сиёсат, эҷоди имиҷе, ки занонро ба муносибати муайян нисбат ба роҳбарӣ ё ҷараёни сиёсии додашуда водор месозад, аҳамияти бештар пайдо мекунад. Чунин ҳолат фаъолияти онҳоро боздошта, водор месозад, ки имкониятҳои ҳақиқии худро нишон дода, ба фаъолияти муштарак биравад, ки ин метавонад натиҷаҳои беҳтаре аз оқибатҳои ташвиқот ё маҷбуркунӣ диҳад. Шарикии занону мардон дар раванди минбаъд таҳким бахшидани истиқлолияти давлатии Тоҷикистон манбаи демократияи пурратар ва намояндагӣ буда, инчунин

эҷоди имкониятҳои воқеӣ барои дарназардошти манфиатҳои бисёрҷанба дар ҷомеа мебошад.

Дар дурнамои наздик дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сиёсати давлатии гендерӣ ҳангоми таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои занон бояд дар ихтиёри худ воситаҳои самараноки имтиёзнок-ҳавасмандкунанда дошта бошад. Ташкилотҳои ҷамъиятии занон бояд ба як ҷузъҳои ҷудонашавандаи сиёсати давлатӣ табдил ёбанд. Бо кӯмаки онҳо бояд барномаҳо ва стратегияҳои давлат, ки ба ҳифзи ҳуқуқ ва озодиҳои занон ва фароҳам овардани фазои гуманитарӣ барои рушди фарҳангӣ-ахлоқии зани муосири тоҷик равона шудаанд, амалӣ карда шаванд. [8-М]

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар раванди таҳлили масъалаи иштироки занон дар раванди бунёди давлати соҳибистиқлол дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷанбаҳои илмии онро асоснок намуда, тавсияҳои зеринро пешниҳод менамоем:

1. Натиҷаҳои ба даст омадаи таҳқиқотро барои ғанӣ гардонидани асосҳои назариявии масъалаи иштироки занон дар раванди бунёди давлати соҳибистиқлол истифода бурдан мумкин аст. Онҳо метавонанд дар чунин самтҳои илмҳои ҷомеашиносӣ, ба монанди сиёсатшиносӣ, фарҳангшиносӣ, ҳуқуқ ва ғайра истифода шаванд.

2. Мувофиқи мақсад аст, ки ниҳодҳои давлатӣ ва ҷамъиятӣ вобаста талаботи муосир барои тақвият бахшидани иштироки занон дар равандҳои сиёсӣ дар кишвар бештар мусоидат намоянд. Дар баробари ин, фароҳам овардани иштироки васеи занон дар рушди минбаъдаи Тоҷикистони соҳибистиқлол бо қабули барномаи махсуси давлатӣ таъмин карда шавад.

3. Тавассути Васоити ахбори оммавӣ арзёбии шоиста ва тарғиб намудани масъалаи баланд бардоштани нақши занон дар ҷомеа, ки дар шароити муосир дар раванди мустаҳкам намудани пояҳои сиёсии

давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон мусоидат менамояд, ба роҳ монда шавад.

4. Аз нуқтаи назари мақсаду ҳадафҳое, ки ҳоло Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба дурнамои рушд муайян намудааст, сатҳи баланди маърифатнокии сиёсӣ ва иштироки фаъолонаи занон дар ҳамаи соҳаҳои ҳаёти ҷомеа ва давлат бисёр муҳим мебошад. Расидан ба ин мақсад фаъолияти якҷояву ҳамоҳангшуда ва мақсадноки тамоми ниҳодҳои давлативу ҷамъиятиро, ки масъули бевоситаи тарбия намудани шаҳрвандон маҳсуб меёбанд, тақозо менамояд.

5. Дар раванди ташкили корҳои омӯзиш ва тарбияи ҷавонони кишвар зарур аст, ки саҳми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмонро дар баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеаи тоҷикистонӣ ва ҷалби онҳо ба идоракунии давлатӣ таҳлил ва баррасӣ карда шавад. Ҳамаи ин имкон медиҳад, ки дар дурнамо занони тоҷик боз ҳам бештар ва муффақона дар бунёди давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон ширкат варзида, дар рушду нумӯи он ҳиссагузор бошанд.

РӮЙХАТИ АДАБИЁТИ ИСТИФОДАШУДА

I. Ҳуҷҷатҳои расмӣ, санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

[1]. Барномаи давлатии «Самтҳои асосии сиёсати давлатӣ оид ба таъмини ҳуқуқ ва имкониятҳои баробари мардону занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2001-2010» [Матн]. - Душанбе, 2001. - 75 с.

[2]. Барномаи давлатии «Занон ва сиёсат» [Матн]. - Душанбе, 2001. - 64 с.

[3]. Демократия и гендерное равенство: роль ООН [Текст]. - Стокгольм, 2013. - 67 с.

[4]. Доклад о развитии человека - 2005. Международное сотрудничество на перепутье. Помощь, торговля и безопасность в мире неравенства: для Программы развития ООН (ПРООН) [Текст]. - Москва: Весь мир, 2005. - 398с.

[5]. Защита, гарантирование прав и инвестиции в поддержку кадровых ресурсов здравоохранения и социальной сферы. 74-я сессия Всемирной организации здравоохранения, 26 мая 2021 года.

[6]. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (Бо роҳи раъйпурсии умумихалқӣ 6 ноябри соли 1994 қабул шуда, тағйиру иловаҳо 26 сентябри соли 1999 ва 22 июни соли 2003 бо роҳи раъйпурсӣ ворид карда шудаанд).

[7]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Барномаи давлатии тарбия, интихоб ва ҷобаҷогузории кадрҳои роҳбарикунандаи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҳисоби духтарон ва занони қобилиятнок барои солҳои 2007-2016» аз 1 ноябри соли 2006, № 496.

[8]. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030. - 74 с.

[9]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҷилавгирии хушунат дар оила» (аз 19 марти соли 2013, № 954).
[10]. Конвенция о политических правах женщин, принятая резолюцией 640 (VII) Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1952 года. Вступление в силу: 7 июля 1954 года.
[11]. Комплексный подход к проблеме равенства между женщинами и мужчинами. Концептуальные рамки, методология и ознакомление с «позитивным опытом» [Текст]. - Страсбург, 1998. - 128 с.
[12]. Мониторинг реализации Закона Республики Таджикистан «О государственных гарантиях равноправия мужчин и женщин и равных возможностей их реализации». Отчёт по результатам [Текст]. - Душанбе, 2018. - 65 с.
[13]. Нақшаи амали Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2015-2020.
[14]. Оценка потенциала государственных и общественных организаций по продвижению гендерного равенства и искоренению гендерного насилия. По результатам базового исследования [Текст] // Инициатива «Луч света». - Душанбе, 2022.
[15]. Пекинская декларация (принята четвертой Всемирной конференцией по положению женщин) [Текст]. - Пекин, 4-15 сентября 1995 года
[16]. Поддержка участия женщин в деятельности политических партий. Руководство. Бюро по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ ОБСЕ) [Текст]. - Варшава, 2015. - 265 с.
[17]. Расширение прав и возможностей женщин в целях укрепления роли политических партий: руководство по содействию политическому участию женщин [Текст]. - Нью-Йорк, 2011. - 51 с.
[18]. Руководство по наблюдению и продвижению участия женщин в выборах [Текст]. URL:
[19]. https://cdn.osce.org/sites/default/files/f/documents/1/c/558336_0.pdf

[20]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2030 (бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти №261 аз 8 майи соли 2010 қабул гардидааст).

[21]. Стратегияи миллии фаъолгардонии нақши занон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2030 аз 30 апрели соли 2021, №167.

[22]. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тадбирҳои баланд бардоштани мақоми зан дар ҷомеа» аз 3 декабри соли 1999, №5.

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ ва васоити таълимӣ

[23]. Азбука прав трудящихся женщин и гендерного равенства [Текст] / Международное бюро труда. 2-е издание. - Женева, 2007. - 210 с.

[24]. Александрова, Л. Итоговый отчёт об обязательных изменениях и положениях законодательства о предупреждении насилия в семье с точки зрения защиты прав женщин и девочек [Текст] / Л. Александрова. - Душанбе, 2019. - 62 с.

[25]. Баллингтон, Д. Расширение прав и возможностей женщин в целях укрепления роли в политических партиях. Практическое руководство по привлечению женщин к участию в политической жизни. ПРООН [Текст] / Д. Баллингтон. - Нью-Йорк, 2011. - 60 с.

[26]. Бебель, А. Женщина и социализм. - М.: Госполитиздат, 1959. - 592 с.

[27]. Бобобекова, М. Нақши зан дар раванди демократӣ [Матн] / М. Бобобекова. - Душанбе: Ирфон, 1998. - 104 с.

[28]. Брайсон, В. Политическая теория феминизма. Пер. с англ. [Текст] / В. Брайсон. - Москва: Идея-Пресс, 2001. - 304 с.

[29]. Ғаффорӣ, В. Оила такягоҳи давлат аст [Матн] / В. Ғаффорӣ. - Душанбе: Эҷод, 2007. - 78 с.

[30]. Гегель, Г.В.Ф. Философия религии: [в 2-х тт.] / Г.В.Ф. Гегель; [общ. ред. и вступит. статья А.В. Гулыги; пер. с нем. М.И. Левиной]. Т. 2 . - Москва: Мысль, 1977. - 572 с.

[31]. Данилов, Е.П. Семья и брак [Текст] / Е.П. Данилов. - Москва: АСТ, Зебра Е, 2020. - 192 с.

[32]. Де Бовуар, С. Второй пол. В 2-х тт. [Текст] / С. Де Бовуар. - Москва: Азбука, 2022. - 1184 с.

[33]. Денискина В.Я. Политический портрет М. Тэтчер: Науч.-аналит. Обзор [Текст] / В. Я. Денискина. - Москва, 1991. - 77 с.

[34]. Женщина и государство. Историко-политические и социально-правовые измерения взаимоотношений (проблемный подход) [Текст]. - Екатеринбург, 2022. - 240 с.

[35]. Женщины в политике: новые подходы к политическому. Феминистский образовательной альманах. Вып. 1. Пол политики / Ред. Е. М. Иванова и А. Ю. Першай [Текст]. - Прага: Адлига, 2012. - 120 с.

[36]. Женщины в политике: новые подходы к политическому. Феминистский образовательный альманах. Вып. 4 / Ред. Е.М. Иванова и А.Ю. Першай [Текст]. - Прага: Адлига, 2014. - 98 с.

[37]. Занон дар масири таърих [Матн]. - Душанбе: Сифат, 2020. - 115 с.

[38]. Зуроварӣ дар оила: ошкор, муқобилат ва ҳимоя намудан [Матн]. - Душанбе, 2023. - 16 с.

[39]. Ильин, Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины [Текст] / Е.П. Ильин. - СПб, 2002. - 544 с.

[40]. Кант, И. Идея всеобщей истории во всемирно-гражданском плане [Текст] // И. Кант. Сочинения в шести томах. - Москва: «Мысль», 1966. Т. 6. - 743 с.

[41]. Кант, И. Критика практического разума [Текст] / И. Кант. - СПб: «Наука», 1995. - 524 с.

[42]. Кон, И.С. Введение в сексологию [Текст] / И.С. Кон. - Москва, 1988. - 336 с.

[43]. Кондорсе, Ж.А. Эскиз исторической картины прогресса человеческого разума [Текст] / Ж.А. Кондорсе. - Москва, 1936. - 265 с.

[44]. Коннелл, Р. Гендер и власть: общество, личность и гендерная политика [Текст] / Р. Коннелл; [пер. с англ. Т. Барчуновой]. - Москва: Новое лит. обозрение, 2015. - 425 с.

[45]. Қосимова, М.Н. Занон - нерӯи созандаи ҷомеа [Матн] / М.Н. Қосимова. - Душанбе, 2004. - 15 с.

[46]. Кочорбаева, З., Пригода, Н., Исланбекова, Б., Тюлегенов, М. Насилие в отношении женщин в политике Кыргызской Республики: результаты исследования [Текст] / З. Кочорбаева, Н. Пригода, Б. Исланбекова, М. Тюлегенов. - Кыргызстан, ноябрь 2021 - январь 2022. - 54 с.

[47]. Лейкман, Э. Исследование мажоритарной и пропорциональной избирательных систем. Избирательные системы [Текст] / Э. Лейкман, Д.Д. Ламберт; Перевод с англ. Г.И. Морозова; Под ред. А.С. Шугаева. - Москва: Изд-во иностр. лит., 1958. - 366 с.

[48]. Лефорт, К. Формы истории. Очерки политической антропологии [Текст] / К. Лефорт; [пер. с фр. В. Ю. Быстрова]. - СПб: Наука, 2007. - 339 с.

[49]. Мамадазимов, А. Регулирование деятельности политических партий и участие женщин в политической жизни в Таджикистане [Текст] / А. Мамадазимов, А. Куватова. - Душанбе, 2011. - 105 с.

[50]. Маркс К. О женском вопросе: (Сборник) [Текст] / К. Маркс, Ф. Энгельс, В.И. Ленин: (Автор предисловия В.Л. Бильшай). - 2-е изд. - Москва: Политиздат, 1978. - 273 с.

[51]. Маркс, К. К критике политической экономии [Текст] // К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Изд. 2-е. - Т. 13.

[52]. Монтескье, Ш.Л. О духе законов [Текст] / Ш.Л. Монтескье. - Москва: «Азбука», 2019. - 798 с.

[53]. Ницше, Ф. Весёлая наука [Текст] / Ф. Ницше. - Москва: ООО «Издательство «Фолио», 2013. - 560 с.

[54]. Ницше, Ф. Так говорил Заратустра. Книга для всех и ни для кого. Перевод В.В. Рынкевича (под редакцией И.В. Розовой) [Текст] / Ф. Ницше. - Москва: СП «Интербук», 1990. - 301 с.

[55]. Ницше, Ф. По ту сторону добра и зла. Прелюдия к философии будущего [Текст] // Сочинения: в 2-х тт. / Ф. Ницше. - Москва: Мысль, 1996. Т. 2. - 239 с.

[56]. Обзор состояния здоровья и здравоохранения в Таджикистане [Текст]. - Копенгаген, 2000. - 24 с.

[57]. Повышение роли и расширение участия женщин в политических процессах: аналитический обзор и рекомендации для стран Центральной и Восточной Европы и Содружества Независимых Государств. Региональе Бюро ПРООН по странам Европы и Содружества Независимых Государств [Текст]. - Братислава, 2010. - 75 с.

[58]. Поддержка участия женщин в деятельности политических партий. Руководство. Бюро по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ ОБСЕ) [Текст]. - Варшава, 2015. - 265 с.

[59]. Психология политического лидерства [Текст] / под общ. Ред. Деркача А.А., Жукова В.И., Лаптева Л.Г. - Москва: Академический проект, 2001. - 538 с.

[60]. Раҳмон, Э. Бист қадами созанда [Матн] / Э. Раҳмон. - Душанбе: Эр-граф, 2014. - 132 с.

[61]. Раҳмон, Э. Уфуққои Истиқлол [Матн] / Э. Раҳмон. - Душанбе: Ганҷ, 2018. - 436 с.

[62]. Рахмонов, Э.Ш. Роль женщин в обществе [Текст] / Э.Ш. Рахмонов. - Душанбе: Изд-во Шарки озод, 1997. - 27 с.

[63]. Роль женщин в историческом культурном контексте Центральной Азии [Текст]. - Душанбе, 2024. - 132 с.

[64]. Руссо, Ж.Ж. Об общественном договоре или принципы политического права [Текст] / Ж.Ж. Руссо. - Москва: Юрайт, 2023. - 146 с.

[65]. Саҳифаҳои таърихи занон [Матн]: бахшида ба 100-солагии шаҳри Душанбе. - Душанбе, 2024. - 163 с.

[66]. Страновая гендерная оценка по Таджикистану [Текст]. - Мандалуёнг, Филиппины: Азиатский банк развития, 2016. - 124 с.

[67]. Сулла, В., Муньос, Х. Обследование бюджетов домашних хозяйств в Таджикистане: Рекомендации Миссии Всемирного банка [Текст] / В. Сулла, Х. Муньос. - Вашингтон, 2011. - 48 с.

[68]. Тоффлер, Э. Третья волна [Текст] / Э. Тоффлер. - Москва: АСТ, 2004. - 783 с.

[69]. Фурье, Ш. Теория четырех движений и всеобщих судеб [Текст] / Ш. Фурье. - Москва: Циолковский, 2017. - 396 с.

[70]. Харитонова, О.В. Женщины. Разговор не о мужчинах [Текст] / О.В. Харитонова. - Москва: АСТ, 2015. - 352 с.

[71]. Хасбулатова, О.А. Российская гендерная политика в XX столетии: мифы и реалии [Текст] / О.А. Хасбулатова. - Иваново: Ивановский государственный университет, 2005. - 371 с.

[72]. Шарипова, Г. Защита прав женщин в международных документах [Текст] / Г. Шарипова, Дж. Раджабов. - Душанбе, 2002. - 60 с.

[73]. Энгельс, Ф. Происхождение семьи, частной собственности и государства [Текст] // Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Т. 21.

[74]. Юлиана Нориджская. Откровения Божественной любви [Текст] / пер. Ю. Дресвиной. - Москва: Русский фонд содействия образованию и науке, 2010. - 510 с.

III. Диссертатсияҳо ва авторефератҳо

[75]. Вовченко, О.М. Гендерное равенство как социально-философская проблема: дисс. … д. филос. н. [Текст] / Вовченко Ольга Михайловна. - Москва, 2000. - 254 с.

[76]. Исмаилова, В.Р. Освещение гендерных проблем в печатных средствах массовой информации Республики Таджикистан [Текст]: дисс. ... к. филол. н.: 10.01.10 / Исмаилова Вера Рустамовна. - Душанбе, 2010. - 154 с.

[77]. Касымова, С.Р. Гендерная система в контексте социальных изменений таджикского общества [Текст]: автореф. дисс… канд. филос. наук: 09.00.11 / Касымова София Рахматулоевна. - Душанбе, 2004. - 22 с.

[78]. Крыкова, И.В. Феминизм в пространстве современной гуманитарной культуры [Текст]: дисс. … к. филос. н. / Крыкова Ирина Викторовна. - Тамбов, 2009. - 188 с.

[79]. Мирзоева, В.М. История развития женского движения в Таджикистане за годы независимости [Текст]: автореф. дисс. ... к. истор. н. / Мирзоева Вилоят Маджидовна. - Душанбе, 2004. - 20 с.

[80]. Новикова, Е.А. Гендерный аспект политического участия женщин: сравнительный анализ [Текст]: дисс. ... к. полит. наук: 23.00.02 / Новикова, Евгения Александровна - Саратов, 2013. - 160 с.

[81]. Нурулло-Ходжаева, Н.Т. Женщины в трансформирующемся обществе (на примере исследований государств Центральной Азии) [Текст]: дисс... канд. филос. наук: 09.00.11 / Нурулла-Ходжаева Наргис Талатовна. - Душанбе, 2004. - 168 с.

[82]. Овчарова, О.Г. Гендерная асимметрия политики: неинституциональные и институциональные аспекты [Текст]: дисс. … док. полит. наук: 23.00.02 / Овчарова Ольга Геннадиевна. - Саратов, 2008. - 388 с.

[83]. Раҳимзода, Ф.М. Манфиати оилавӣ дар муносибатҳои ҳуқуқии молумулкии ҳамсарон [Матн]: дисс. ... номзади илмҳои ҳуқуқ: 12.00.03 / Раҳимзода, Фирӯза Маҳмад. - Душанбе, 2025. - 179 с.

[84]. Рахматова, М. Место и роль женщин в общественно-политической и культурной жизни Таджикистана нового переходного периода: 1992-2004 гг. [Текст]: дисс. … к. истор. наук: 07.00.02. [Текст] / Рахматова Мамлакат. - Худжанд, 2004. - 183 с.

[85]. Раҳмонзода, Г.Р. Нақши унсури гендерӣ да ташаккули сиёсати давлатӣ (дар мисоли кишварҳои Осиёи Марказӣ [Матн]: автореф. дисс. ... номз. илмҳои сиёсӣ: 23.00.04 / Раҳмонзода Гулчеҳра Раҳмон. - Душанбе, 2021. - 54 с.

[86]. Рахмонова, О.Э. Развитие законодательства о правах и свободах женщин в Таджикистане: 1917-2011 гг. [Текст]: автореф. канд. юрид. наук: 12.00.01 / Рахмонова Озода Эмомалиевна. - Душанбе, 2012. - 25 с.

[87]. Содиқзода, Ҳ.Ҷ. Сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: автореф. дисс. ... номз. илмҳои сиёсӣ: 23.00.02 / Содиқзода Ҳокимбек Ҷаббор. - Душанбе, 2021. - 32 с.

[88]. Худжасаидова, Н.Х. Гендерный фактор в Республике Таджикистан: роль и место женщин в политической, социально-экономической и культурной жизни (1991 - 2021 гг.) [Текст]: дисс. … д-ра истор. наук: 07.00.02 / Худжасаидова Низорабегим Хушкадамовна. - Душанбе, 2025. - 450 с.

[89]. Хушкадамова, Х.О. Социальный статус женщины в современном таджикистанском обществе [Текст]: дисс. ... д-ра социолог. наук: 22.00.04 / Хушкадамова Халимахон Отамбековна. - Уфа, 2013. - 315 с.

[90]. Ҷабборӣ, Н.Ҷ. Хусусиятҳои асосии татбиқи сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн]: дисс. ... номзади илмҳои сиёсӣ: 23.00.02 / Ҷабборӣ Насиба Ҷаббор. - Бохтар, 2025. - 181 с.

IV. Мақолаҳо аз маҷмӯаҳо, нашрияҳои даврӣ ва силсилавӣ

[91]. Агарков, К.Ю. Применение социальных сетей в принятии проектных решений: гендерное восприятие информации и непрямое воздействие в ходе избирательной кампании [Текст] / К.Ю. Агарков // Управленческое консультирование. - 2022. - № 8. - С. 28-35

[92]. Айвазова, С.Г., Кертман, Г.Л. Мужчины и женщины на выборах. Гендерный анализ избирательных кампаний 1999 и 2000 гг. в России / Консорциум женских неправит. объединений [Текст] / С.Г. Айвазова, Г.Л. Кертман. - Москва: Изд-во «Эслан», 2000. - 68 с.

[93]. Ананьев, А.Ю. К вопросу о политическом лидерстве женщин [Текст] / А.Ю. Ананьев // Этносоциум и межнациональная культура. - 2023. - №7. - С. 52-58.

[94]. Ахмедова, Д.А. Повышение роли политического участия женщин в современном развитии общества: актуальность и перспективы [Текст] / Д.А. Ахмедова // Социология власти. Серия: «Политологические науки». - 2011. - №5. - URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ …

[95]. Брострем, В.О. Неоплачиваемый труд женщин как форма гендерного неравенства в социально-трудовой сфере [Текст] / В.О. Брострем // Вестник БИСТ (Башкирского института социальных технологий). - 2020. - № 4 (49). - С. 78-82.

[96]. Булавина, Т. Женщины и власть: политическое производство и потребление женских образов на Украине [Текст] / Т. Булавина // Тендерные исследования, ХЦГИ. - 1999. - № 4. - С. 201-230.

[97]. Гаджимурадова, Г.И., Рабат, Л. Роль женщин в политическом дискурсе мусульманских стран [Текст] / Г.И. Гаджимурадова, Л. Рабат // Исламоведение. Серия: Политологические науки. - 2020. Том 11. - №3 (45). - С. 5-23.

[98]. Гайдт, А.Ю. Индикаторы сравнительного анализа политических систем (к постановке проблемы) / А.Ю. Гайдт // Известия

Иркутского государственного университета. Серия: «Политология. Религиоведение». - 2012. - № 2 (9), ч. 1. - С. 80-87.

[99]. Гарибова, Ф.М. Гендерное равноправие в Таджикистане [Текст] / Ф.М. Гарибова // Женщина в российском обществе. - 2022. Специальный выпуск. - С. 19-26. - URL: https://womaninrussiansociety.ru/wp-content/uploads/2022/09/ … (дата обращения: 19.04.2023).

[100]. Гендерное равенство - основа достойного труда / Международная конференция труда, 98-я сессия 2009 г. Шестой пункт повестки дня [Текст]. - Женева: Международное бюро труда, 2009. - 251 с.

[101]. Гидденс, Э. Участие женщин в политике [Текст] / А. Гидденс // Социология. - М., 1998. - С. 309-314.

[102]. Горылев, А.И., Кокорева, Ю.В. Участие женщин в реализации государственной власти: историко-правовой аспект [Текст] / А.И. Горылев, Ю.В. Кокорева // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. - 2007. - №6. - С. 208-213.

[103]. Горшкова, Т. Женщина лидер: установка электората [Текст] / Т. Горшкова // Посиделки, Санкт-Петербург. - 1998. - № 9.

[104]. Грошев, И. Мужчины и женщины как руководители: различия в принятии решений [Текст] / И. Грошев // Проблемы теории и практики управления. - 1998. - №6. - С. 115-125.

[105]. Гуторович, О.В. Гуманизм как основа мировоззрения Пико делла Мирандолы [Текст] / О.В. Гуторович // Вестник Челябинского государственного университета. - 2022. - № 2 (460). Философские науки. Вып. 63. - С. 104-113.

[106]. Далеруп, Д. Применение квот с целью увеличения политического представительства женщин [Текст] / Д. Далеруп // Женщины в парламенте. По ту сторону цифр. - Ереван, 2003. - С. 57-64.

[107]. Джононов, С. Социальное положение женщин в республике Таджикистане [Текст] / С. Джононов // Экономика Таджикистана: стратегия развития. - 1999. - №4. - С.163-169.

[108]. Додхудоева, Л.Н. Культурно-исторические особенности статуса мужчин и женщин в таджикском обществе [Текст] / Л.Н. Додхудоева // Таджикистан на пути к тендерному равенству. - Душанбе, 2003. - С. 9-16.

[109]. Жеребкина, И., Пушкарева, Н., Кон, И., Темкина, А., Крипс, Г. Обсуждение темы «Проблемы и перспективы развития гендерных исследований в бывшем СССР [Текст] / И. Жеребкина, Н. Пушкарева, И. Кон, А. Темкина, Г. Крипс // Гендерные исследования. - 2001. - № 5. - С. 8-42.

[110]. Жумагазина, Б.Б. Политика по расширению прав и возможностей женщин в Республике Таджикистан [Текст] / Б.Б. Жумагазина // Молодой ученый. - 2017. - № 1 (135). - С. 327-332.

[111]. Загидов, Т.З., Сковиков, А.К. Активизация участия женщин в политических процессах [Текст] / Т.З. Загидов, А.К. Сковиков // Социология власти. Серия: Политологические науки. - 2008. - №3. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ … (дата обращения: 19.04.2025)

[112]. Захарова, О.В. Развитие идеи женского равноправия в период Великой французской революции [Текст] / О.В. Захарова, Е.В. Головешкина // Европа, Россия, Азия: сотрудничество, противоречия, конфликты: материалы II Междунар. Науч.-практ. конф., 20-21 апреля 2017 г. / под ред. И.М. Эрлихсон, Ю.В. Савосиной, Ю.И. Лосева; Ряз. гос. ун-т имени С.А. Есенина. - Рязань, 2017. - С. 189-192.

[113]. Зуляр, Ю.А. Модерн как парадигма и развитие её в реальность [Текст] / Ю.А. Зуляр // Известия Иркутского государственного университета. Серия: Политология. Религиоведение. - 2015. Т. 13. - С. 9-27.

[114]. Касымова, С. Гендерный порядок в постсоветском Таджикистане: традиционализм перед лицом глобализации [Текст] / С. Касымова // Гендер: традиции и современность: сборник статей по гендерным исследованиям. - Душанбе, 2005. - С.177-183.

[115]. Кашина, М.А. Использование гендерного ресурса развития как социальная инновация в государственном управлении [Текст] / М.А. Кашина // Управленческое консультирование. Серия: «Социологические науки». - 2013. - №12. - С. 84-91.

[116]. Кельчина, Н. Политическое участие женщин: реальность демократического общества [Текст] / Н. Кельчина // Управление мегаполисом. - 2010. - №4. - С. 217-221.

[117]. Класс, А.А. Эволюция конституционных прав женщин Таджикистана [Текст] / А.А. Класс // Вестник Педагогического университета. Серия: Право. - 2014. - №3 (58-2). - С. 119-124.

[118]. Константинова, В.Н. Женщины и проблемы политического лидерства [Текст] / В.Н. Константинова // Женщины и социальная политика: Гендерный аспект. - 2002. - С.107-117.

[119]. Королёва, Т.А. Женское движение: генезис и эволюция [Текст] / Т.А. Королёва // Вестник Томского государственного университета. - 2013. - № 386. - С. 44-50.

[120]. Коханская, Е.А. Освобождение от стереотипа политики как поля мужского доминирования [Текст] / Е.А. Коханская // Проблемы экономики и юридической практики. Серия: «Политологические науки». - 2014. - №3. - С. 247-250.

[121]. Кочкина, Е. Разработка феминистской политологической концепции: изменяющаяся политическая роль женщины и пересмотр теории политики / Е. Кочкина // Женщина и культура. - 1998. - С. 96-107.

[122]. Курбанова, Д.Ш. Повышение роли женщин в политической жизни общества: история и современность [Текст] / Д.Ш. Курбанова // Eurasian Journal of Academic Research. Серия: «Социологические науки». - 2024. - №2. - С. 77-84.

[123]. Ларионова, Ю.С. Социально-экономическое неравенство в контексте политических проблем [Текст] / Ю.С. Ларионова // Молодой ученый. - 2018. - № 41 (227). - С. 80-83.

[124]. Лерман, З. Гендерные разрывы в Центральной Азии: переоценка [Текст] / З. Лерман // Центральноазиатский журнал водных исследований. - 2021. - № 7. - С. 47-73.

[125]. Лукина, Ю.В. Степень вовлеченности женщин в политику во всем мире и в России в частности [Текст] / Ю.В. Лукина // Этносоциум и межнациональная культура. - 2024. - №7 (193). - С. 44 -54.

[126]. Манкиева, А.В. Государственная политика в сфере занятости населения и меры содействия занятости граждан [Текст] / А.В. Манкиева // Вестник экспертного совета. Серия: «Право». - 2022. - №3 (30). - С. 36-45.

[127]. Махкамова, Г.М. Локальные традиционные практики и обряды, их влияние на формирование гендерных отношений [Текст] / Г.М. Махкамова // Гендерные исследования. Региональная антология исследований из восьми стран СНГ: Армении, Азербайджана, Грузии, Казахстана, Кыргызстана, Молдовы, Таджикистана, Узбекистана. - Москва, 2006. - С. 280-321.

[128]. Милованова, М.Ю., Ирсетская, Е.А. Гендерный баланс и социальная справедливость как основа здорового общества. Обзор по материалам международной научно-практической конференции Первые Шанявские чтения [Текст] / М.Ю. Милованова, Е.А. Ирсетская // Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены. - 2023. - № 3. - С. 279-298.

[129]. Морозова, З.С. Эволюция социального статуса женщины [Текст] / З.С. Морозова // Социально-гуманитарные знания. Серия: «Социологические науки». - 2008. - № 2. - С. 185-194.

[130]. Мурзин, Н.Н. Ницше и драма его идей [Текст] / Н.Н. Мурзин // Vox. Философский журнал. - 2011. - №11. - URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ … (дата обращения: 25.08.2022)

[131]. Натсак, О.Д. Барьеры в политической карьере женщин: обзор современных практик в зарубежных странах [Текст] / О.Д. Натсак //

Вестник РГГУ. Серия «Философия. Социология. Искусствоведение». - 2021. - №1-2 (25). - С. 296-305.

[132]. Новикова, Е.А. Методы увеличения женского представительства в политическом процессе [Текст] / Е.А. Новикова // Власть - 2012. - № 12. - С. 66-68.

[133]. Новикова, Е.А. Квоты: за и против [Текст] / Е.А. Новикова / Система ценностей современного общества: Сборник материалов XXVII Международной научно-практической конференции / Под общ. ред. С.С. Чернова. - Новосибирск: ООО агентство «СИБПРИНТ». - 2013. - С. 61-64.

[134]. Посадский, А.В., Посадский, С.В. Два образа Модерна: персоналистический гуманизм versus утопический интеллектуализм эпохи Модерна / А.В. Посадский, С.В. Посадский // Труды СПбГУКИ. - 2010. - Т. 190. – - URL: http://cyberleninka.ru/article/n/ (дата обращения: 18.04.2022)

[135]. Пулен де Ла Барр, Ф. О равенстве двух полов, философское и моральное рассуждение, в котором видна важность избавления от предрассудков. Пер. А.В. Стоговой [Текст] / Ф. Пулен де Ла Барр // Адам и Ева: альманах гендерной истории. - Москва: ИВИ РАН, 2008. - №16. - С. 196-230.

[136]. Рахмонова, О.Э. Конституционные основы защиты прав женщин в Таджикистане [Текст] / О.Э. Рахмонова // Жизнь и закон. Теоретический и политико-правовой журнал. - Душанбе, 2009. - С.78-85.

[137]. Рэндалл, В. Феминизм и политический анализ [Текст] / В. Рэндалл // Политические исследования. - 1991. - №3. - С. 513-532.

[138]. Рустам Шоҳмурод. Конституция ва ҷомеаи шаҳрвадӣ // Рӯзномаи «Ҷумҳурият» аз 28.10.2016. - № 215(26669).

[139]. Рябова, Т.Б. Гендерные стереотипы как фактор оценки субъектов политического процесса [Текст] / Т.Б. Рябова // Женщина в российском обществе. - 2008. - № 2. - С. 44-52.

[140]. Саидов, А.С. Охрана здоровья населения - основной фактор развития человеческого капитала [Текст] / А.С. Саидов // ActaCAMU. - 2023. - №2. - С. 60-64.

[141]. Сартори, Дж. Вертикальная демократия [Текст] / Дж. Сартори // Полис. - 1993. - № 2. - С. 80-89.

[142]. Семёнова, Н.К., Голышева, П.Д. К вопросу о правах женщин на участие в управлении государством [Текст] / Н.К. Семёнова, П.Д. Голышева // Научный вкстник Крыма. - 2022. - №5 (40). - С. 1-13.

[143]. Себрюк, А.Н. Об учёте андроцентризма и гендерной асимметрии в обучении современному английскому языку [Текст] / А.Н. Себрюк // Вестник Пермского национального исследовательского политехнического университета. Проблемы языкознания и педагогики. - 2017. - №1. - С. 75-85.

[144]. Сычёва, Т.М. Понятие «человеческое достоинство»: истоки, смысл и современная трактовка [Текст] / Т.М. Сычёва // Манускрипт. Философия, этика, религиоведение - 2021. Том 14. Выпуск 7. - С. 1431-1436. - URL: https://cyberleninka.ru/article/ … (дата обращения: 22.11.2022)

[145]. Табаринцева-Романова, К.М., Романенко, П.Д. Развитие гендерной политики Европейского союза после 2010 года [Текст] / К.М. Табаринцева-Романова, П.Д. Романенко // Ars Administrandi (Искусство управления). - 2020. Том 12. - № 1. - С. 161-175.

[146]. Тартаковская, И.Н. Гендерный дискурс в классической социальной теории [Текст] / И.Н. Тартаковская // Южно-российский журнал социальных наук. Серия: «Социологические науки». - 2006. - №2. - С. 78-94.

[147]. Таҷрибаи таърихии сулҳи Тоҷикистон // Маҷмӯи тезисҳои Симпозиуми байналмилалӣ, 26-27 апрели соли 2001. - Душанбе, 2001. - 214 с.

[148]. Тёмкина, А.А. Женское политическое движение как общественное движение: история и теория [Текст] / А.А. Тёмкина // Гендерная реконструкция политических систем [Сборник]. Ред.-сост. Н.М. Степанова и Е.В. Кочкина. - СПб: Алетейя, 2003. - С. 41-52.

[149]. Тобуков, П.З. Некоторые аспекты эволюции матриархата и патриархата: историко-философский анализ [Текст] / П.З. Тобуков // Вестник Северо-Восточного федерального университета им. М.К. Амосова. Серия: Педагогика. Психология. Философия. - 2016. №4 (04). - С. 57-68.

[150]. Тоджинова, М.И. Участие женщин в политической жизни Таджикистана в период государственной независимости [Текст] / М.И. Тоджинова // Центрально-Азиатский журнал социально-политических исследований. - 2021. - №3. - С. 12-19.

[151]. Торосян, Р.А. Международные стандарты гендерного равенства [Текст] / Р.А. Торосян // Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия: Экономика. Управление. Право. - 2015. Т. 15. - №3. - С. 347-351.

[152]. Ульченко, Н.Ю. Исламская традиция, феминизм и положение женщин в современной Турции [Текст] // Сб. «Ислам и политика». - Москва: Крафт+- 2001. - С. 327-339

[153]. Усманова, З.М. Проблемы женского политического лидерства в Таджикистане [Текст] / З.М. Усманова // Современные проблемы гендерных исследований в Таджикистане. - Душанбе, 2002. - С. 237-239.

[154]. Уткина, В.В., Гаспарян, С.А. Ограничения при приёме на государственную гражданскую службу в РФ для молодых женщин (на основе эксперимента) [Текст] / В.В. Уткина, С.А. Гаспарян //

Мониторинг общественного мнения: Экономические и социальные перемены. - 2019. - № 6. - С. 259-279.

[155]. Фан, И.Б. Гражданство и миграция в политических концепциях XX века [Текст] / И.Б. Фан // Антиномии. Серия: Политологические науки. - 2008. Вып. 8. - С. 257-278.

[156]. Фесенко, В. Динамика политического участия женщин: самоорганизация, политическое движение, вхождение во власть [Текст] / В. Фесенко // Тендерные исследования. ХЦГИ. - 1999. - №4. - С. 83-151.

[157]. 157. Ҳасанова, М.А. Занони даврони истиқлол [Матн] / М.А. Ҳасанова // Вклад женщин в развитие науки. - Душанбе, 2023. - С.17-19.

[158]. Хасбулатова, О.А., Смирнова, И.Н. Женские организации в России и за рубежом: технологии продвижения гендерного равноправия [Текст] / О.А. Хасбулатова, И.Н. Смирнова // Женщина в российском обществе. Серия: Социологические науки. - 2020. - №4. - С. 37-51.

[159]. Хегай, М.Н. Женское лидерство в Таджикистане: проблемы и пути развития [Текст] / М.Н. Хегай // Женские и гендерные исследования в Таджикистане. - Душанбе, 2000. - Вып. 1. - С. 254-259.

[160]. Хитрук, Е.Б. «Женский вопрос» в философии Платона [Текст] / Е.Б. Хитрук // Идеи и идеалы. Серия: «Философия, этика, религиоведение». - 2016. - №2 (28). Т. 1. - С. 40-51.

[161]. Худжасаидова, Н.Х. Участие женщин Таджикистана в политической жизни страны [Текст] / Н.Х. Худжасаидова // Вестник ТНУ. - 2019. - №5. - Ч.2. - С.89-93.

[162]. Хушкадамова, Х. Семейно-брачные отношения в Таджикистане [Текст] / Х. Хушкадамова // Россия и мусульманский мир. Серия: Социологические науки. - 2010. - №10 (220). - С. 96-104. - URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ … (дата обращения: 01.05.2022)

[163]. Хушкадамова, Х.О. Гендерное пространство образования в Таджикистане [Текст] / Х.О. Хушкадамова // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Общественные науки. - 2020. - №3 (380). - С. 224-236.

[164]. Чертова, Л.Н. Политическая пассивность как форма взаимоотношения гражданского общества и государства: попытка методологического анализа [Текст] / Л.Н. Чертова // Вестник Курганского государственного университета. Серия: «Политологические науки». - 2006. - № 2. - С. 76-85

[165]. Чикалова, И. Трансформация политического положения женщин на Западе [Текст] / И. Чикалова // Современные проблемы гуманитарных знаний. Сборник научных докладов преподавателей Женского негосударственного института «ЭНВИЛА». - Минск, 1999. - С. 18-24.

[166]. Чирухина, Ю.В. Политическое участие женщин и механизмы реализации политического равноправия [Текст] / Ю.В. Чирухина // Территория новых возможностей. Вестник Владивостокского государственного университета экономики и сервиса. - 2010. - №2 (6). - URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ …

[167]. Ҷӯраева, С.С., Хамидова, М.К. Мавқеи занон аз нигоҳи қонун дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / С.С. Ҷӯраева, М.К. Ҳамидова // Образование девушек и их конкурентоспособность на рынке труда. Материалы республиканской научно-практической конференции Технологического университета Таджикистана (27 февраля 2021 года). - Душанбе, 2021. - С.212.

[168]. Шейкина, В.Н. Гендерное квотирование как способ интеграции женщин в политическую жизнь страны на примере Норвегии [Текст] / В.Н. Шейкина // Скиф. Вопросы студенческой науки. Серия: «Политологические науки». - 2020. - №10 (50). - С. 55-58.

[169]. Штылева, М.В. Реализация политики гендерного равенства в странах Северной Европы [Текст] / М.В. Штылева // Женщина в российском обществе. Серия: «Политологические науки». - 2012. - №1 (62). - С. 67-80.

[170]. Юсупова, З.Ш. Баъзе мулоҳизаҳо роҷеъ ба таъмини сиёсати гендерӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / З.Ш. Юсупова // Вестник Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. Серия гуманитарных наук. - 2021. - №2. - С. 31-40.

V. Захираҳои электронӣ

[171]. Асосҳои ҳуқуқӣ ва ҳифзи иҷтимоии занон дар ҷомеа. Захираи электронӣ: https://avkd.tj/tg/khabarho/2394- ... (Санаи мурочиат: 07.09.2023)

[172]. Больше здоровых, меньше образованных: Таджикистан занял 112 место в глобальном рейтинге гендерного равенства [Текст]. - URL: https://asiaplustj.info/ru/news/tajikistan/society/20240709/ (дата обращения: 28.11.2025)

[173]. В Узбекистане почти 3 млн. девушек никогда не пользовались интернетом [Текст]. - URL: https://upl.uz/obshestvo/32088-news.html ... (дата обращения: 30.11.2023)

[174]. В ФРГ принят закон о предоставлении женщинам 30% мест в руководстве [Текст]. - URL: https://ria.ru/20150306/1051282840.html (дата обращения: 23.03.2022)

[175]. Дарозумрӣ дар Тоҷикистон ба ҳадди таърихӣ расид. - URL: https://sputnik.tj/20211028/ … (санаи мурочиат: 20.04.2024)

[176]. Доклад ООН: в мире около 600 млн. женщин оказались без правовой защиты на работе [Текст]. - URL: https://habr.com/ru/articles/294856/ (дата обращения: 19.03.2023)

[177]. Доля мест, занимаемых женщинами в национальных парламентах России с 1 января 2014 года по 1 января 2023 года, по институтам [Текст]. - URL: https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-

ru.ru.b4fa9ad1-67ea4b13-5f09dec4-74722d776562/https/www.statista.com/statistics/1123939/ … (дата обращения: 15.05.2023)

[178]. Доля представительства женщин в национальных парламентах в целом по странам мира составляет 15,2 процента [Текст]. - URL: https://sputnik-georgia.ru/20040308/236850.html (дата обращения: 16.11.2023).

[179]. Женский статус в современном Таджикистане [Текст]. - URL: https://cyberleninka.ru/article/n/ ... (дата обращения: 21.07.2024)

[180]. Женщины у власти в 2023 году: Новые данные показывают прогресс, но большие разрывы в данных по регионам [Текст]. - URL: https://eca.unwomen.org/ru/stories/novosti/2023/04/ ... (дата обращения: 22.11.2023)

[181]. Занон ва шуғли пурмаҳсул. Занону духтарон ҳуқуқ доранд касбу ҳунар ва самти фаъолиятро озодона интихоб намоянд [Матн]. - URL: https://khovar.tj/2025/02/ ... (санаи мурочиат: 14.03.2025)

[182]. Итоговый отчёт об обязательных изменениях и положениях законодательства о предупреждения насилия в семье с точки зрения защиты женщин и девочек. URL: https://tajikistan.un.org/sites/default/files/2020-12/L.%20Alexandrova%2C%20“Analysis%20on%20amendments%20to%20the%20Law%20on%20Prevention%20of%20Violence%20in%20the%20Family%20to%20align%20those%20with%20CEDAW%20concluding%20%20observations”%2C%20Russ.%2C%202019%2C%2064%20p%2C%20855%20KB.%2C%20UN%20Women%20within%20UNDP%20pr.pdf

[183]. Конвенция Совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием. [Текст]. - URL: https://rm.coe.int/168046253f (дата обращения: 17.10.2022)

[184]. На выборах в Саудовской Аравии впервые победили кандидаты-женщины [Текст]. - URL: https://meduza.io/news/2015/12/13/ … (дата обращения: 28.11.2023)

[185]. Нақши Пешвои миллат дпр рушди мақоми занон ва таҷлили рӯзи занон ва модарон [Матн]. - URL: https://amit.tj/index.php/tj/ ... (санаи мурочиат: 22.12.2023)

[186]. Неужели почти половина населения Земли живёт менее чем на 2 доллара в день? [Текст]. - URL: https://translated.turbopages.org/proxy_u/en-ru.ru.f0739194-67d2a27e-855a0f98 74722d776562/https/skeptics.stackexchange.com/questions/34880/ ... (дата обращения: 10.09.2024).

[187]. Повышение роли и расширение участия женщин в политических процессах аналитический обзор и рекомендации для стран Центральной и Восточной Европы и Содружества Независимых Государств. URL: https://www.un.org/ru/development/surveys/docs/women_polit_participation.pdf

[188]. «Показывая страх в любом виде, мы им только помогаем». Участники медиадевичника обсудили травлю женщин в Сети и в реальном мире [Текст]. - URL: https://newreporter.org/2023/02/23/ (дата обращения: 06.10.2023)

[189]. Пособие для гражданских активистов [Текст]. - URL: https://platforma.kg/wp-content/uploads/2023/02/Posobie-dlya-GO-final-2.pdf (дата обращения: 20.07.2023).

[190]. Пять рекомендаций по расширению участия женщин в политической жизни [Текст]. - URL: https://news.un.org/ru/story/2024/09/1456161 (дата обращения: 07.10.2024)

[191]. Равноправие в экономике: благодаря женщинам глобальный ВВП может быть увеличен на 8% к 2025 году [Текст]. - URL: https://habr.com/ru/articles/294856/ (дата обращения: 19.03.2023)

[192]. Рекомендация Комитета министров государствам-членам о сбалансированном участии женщин и мужчин в процессе принятия решений в области политики и общественной жизни [Текст]. - URL: https://rm.coe.int/1680591602 (дата обращения: 25.08.2022)

[193]. Роль женщин-парламентариев в политической повестке Содружества растет с каждым годом [Текст]. - URL: https://iacis.ru/novosti/mezhparlamentskaya_assambleya/zhenshini_v_parlamentah_sodruzhestva (дата обращения: 16.01.2023)

[194]. Руанда научит Швейцарию гендерному равенству? [Текст]. - URL: https://www.swissinfo.ch/rus/politics/ … (дата обращения: 16.01.2023)

[195]. Руанда - впереди всех [Текст]. - URL: https://союзженскихсил.рф/news/actual/5815/ ... (дата обращения: 14.03.2023)

[196]. Таджикистан: Страновая гендерная оценка [Текст]. - Вашингтон, 2021. - 54 с. - URL:

[197]. https://documents1.worldbank.org/curated/en/921321638250371738/pdf/ … (дата обращения: 27.04.2022)

[198]. Таджикистан: Страновая гендерная оценка [Текст]. - URL: https://www.vsemirnyjbank.org/ru/country/tajikistan/publication/country-gender-assessment (дата обращения: 9.04.2022)

[199]. Устав ООН (полный текст) [Текст]. - URL: https://irsepi.ru/wp-content/uploads/2022/10/ ... (дата обращения: 18.01.2023)

[200]. Устав Совета Европы. Редакция от 05 мая 1949г. [Текст]. - URL: https://normativ.kontur.ru/document?moduleId=1&documentId=24635 (дата обращения: 16.11.2022).

[201]. Хайдеггер, М. Пять главных рубрик в мысли Ницше [Текст]. - URL:https://dostoevskiyfyodor.ru/heidegger/wpcontent/uploads/sites/115/2015/11/ … (дата обращения: 01.06.2023)

[202]. Часто задаваемые вопросы: Афганские женщины спустя три года после захвата власти Талибаном [Текст]. - URL: https://eca.unwomen.org/ru/stories/explainer/2024/08/ … (дата обращения: 15.12.2024).

[203]. Шумораи занони роҳбар дар Тоҷикистон зиёд мешавад [Матн]. - URL: https://oila.tj/news/ ... (санаи мурочиат: 02.06.2025)

VI. Адабиёт ба забони хориҷӣ

[204]. Ahmed, S., Bappi, U., Signh, D., Das, S.K. Women's Political Participation in Developing Countries: A Path to Gender Equality and Women's Empowerment [Text] / S. Ahmed, U. Bappi, D. Signh, S.K. Das // Sociology Mind. - 2012. Vol. 2. - №4. - P. 306-321.

[205]. Almond, G.A., Verba, S. The civic culture: political attitudes and democracy in five nations [Text] / G.A. Almond, S. Verba. - Princeton, N.J., 1989. - 562 pp.

[206]. Association of Women of the Mediterranean Region [Text]. - URL: https://digilander.libero.it/awmr/int/ (date of access: 29.08.2022)

[207]. Ashwin, S. Gender, State and society in Soviet and Post-Soviet Russia [Text] / S. Ashwin. - London, 2000. - 176 p.

[208]. Butler, J. The force of nonviolence: An ethico-political bind [Text] / J. Butler. - Brooklyn: Verso Books, 2020. - 245 p.

[209]. Cornwall, A., Rivas, A.M. From 'gender equality and 'Women empowerment'to global justice: reclaiming a transformative agenda for gender and development [Text] / A. Cornwall, A.M. Rivas // Third world quarterly. - 2015. - №36 (2). - P. 396-415.

[210]. Dahlerup, D. Increasing Women's Political Representation: New Trends in Gender Quotas [Text] / D. Dahlerup. - Stockholm: International Idea, 2005 - 40 p.

[211]. Empowering Women in Political Participation and Leadership [Text]. - URL: https://www.newtactics.org/conversations/ … (date of access: 29.11.2023) inequalities: Implications and resistance [Text] / K.L. Hazel,

K.S. Kleyman // Journal of Prevention & Intervention in the Community. - 2020. - №48 (4). - P. 281-292.

[212]. Irigamy, L. Sexual difference [Text] // The Irigaray reader / L. Irigamy. - Oxford; Cambridge: Basil BlackwellMA, 1991. - 234 p.

[213]. Hazel, K.L., Kleyman, K.S. Gender and sex [Text]. - Berlin, 2004. - 40 p.

[214]. Myers, M. Godwin's Memoirs of Wollstonecraft: The Shaping of Self and Subject [Text] / M. Myers // Studies in Romanticism. - Vol. 20. - 1981. - №3. - P. 76-108.

[215]. Goldin, C. A Pollution Theory of Discrimination: Male and Female Differences in Occupations and Earnings [Text] / C. Goldin // Human Capital in History: The American Record. Chicago, IL: University of Chicago Press. - 2014. - P. 313-348.

[216]. Persson, A., Sundevall, F. Conscripting women: gender, soldiering, and military service in Sweden 1965-2018 [Text] / A. Persson, F. Sundevall // Women's History Review. - 2019. -№28 (7). - P. 1039-1056.

[217]. Rich, A., Biss, E. Of Woman Born: Motherhood as Experience and Institution [Text] / A. Rich, E. Biss. - New York: WW Norton, 2021. - 368 p.

[218]. Salihu Ahmed, Usman Bappi, Deepali Signh, Das S.K. Women's Political Participation in Developing Countries: A Path to Gender Equality and Women's Empowerment // Sociology Mind. - 2012. Vol. 2. - №4. - P. 306-321.

[219]. Sandberg, Sh. Lean In: Women, Work, and the Will to Lead [Text] / Sh. Sandberg. - New York: Knopf Doubleday Publishing Group, 2013. - 240 p.

[220]. The National Plan of Action for the Advancement of Women [Text], April 2000. - 139 pp.

[221]. The social criticism of Stephen Leacock [Text]. - Toronto: University of Toronto Press, 1973. - 145 p.

[222]. Firestone, S. The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution [Text] / S. Firestone. - New York: William Morrow, 1970. - 652 p.

[223]. Jones, S. Spain's PM calls snap election after conservative and far-right wins in local polls [Text] / S. Jones // The Guardian, 29 may, 2023.

[224]. Wills, G. Lincoln at Gettysburg: The Words that Remade America [Text] / G. Wills. - New York, 1992. - 317 pp.

[225]. Women in Egypt get hi-tech aid to beat sexual harassment [Text]. - URL: https://www.theguardian.com/world/2010/sep/19/ … (date of access: 29.11.2023)

ИНТИШОРОТ АЗ РЎЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

I. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон чоп шудаанд:

[1-М] Шукурзода, С.Н. Государственная политика Республики Таджикистан в отношении женщин в период независимости [Матн] / *С.Н. Шукурзода* // Идоракунии давлатӣ. Маҷаллаи илмию сиёсии Академияи идоракунии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. - 2024. - №4/3 (71). - С. 364-370.

[2-М] Шукурзода, С.Н. Асосҳои ҳуқуқии иштироки занон дар бунёди давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон [Матн] / *С.Н. Шукурзода* // Муносибатҳои байналмилалӣ ва амният. - 2025. - №4-16. - С.204-206.

[3-М] Шукурзода, С.Н. Манбаъҳои иҷтимоию сиёсии иштироки занони Тоҷикистон дар бунёди давлати миллӣ [Матн] / *С.Н. Шукурзода* // Паёми донишгоҳи омузгорӣ. Бахши илмҳои фалсафа, ҳуқуқ ва сиёсатшиносии ДДОТ ба номи С.Айнӣ. - 2026. - №2 (18). - С. 61-64.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои дигар чоп шудаанд:

[4-М] Шукурзода, С.Н. Участие женщин Таджикистана в развитии сферы здравоохранения и социальной защиты населения [Матн] / *С.Н. Шукурзода* // Маводҳои конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ:

«Технологияҳои интеллектуалӣ дар таҳсилоти тиббӣ ва илм: равишҳои инноватсионӣ». Ҷ. 2. - Душанбе, 25 апрели соли 2025. - С. 438-449.

[5-М] Мирзозода, Э.Э., Шукурзода, С.Н. Социальное государство и охрана здоровья населения [Матн] / *С.Н. Шукурзода, Э.Э. Мирзозода* // Маводҳои конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ: «Технологияҳои интеллектуалӣ дар таҳсилоти тиббӣ ва илм: равишҳои инноватсионӣ». Ҷ. 2. - Душанбе, 25 апрели соли 2025. - С. 231-242.

[6-М] Шукурзода, С.Н. Саҳми занони Тоҷикистон дар бунёду рушди давлати соҳибистиқлоли миллӣ [Матн] / *С.Н. Шукурзода* // Маводҳои конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ: «Илм ва таҳсилот барои солимии миллат». Ҷ. 2. - Душанбе, 31 октябри соли 2025. - С. 317-318.

[7-М] Шукурзода, С.Н. Мақом ва ҷойгоҳи занон дар Тоҷикистони соҳибистиқлол [Матн] / *С.Н. Шукурзода* // Маҷмуаи мақолаҳои конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ: «Истиқлоли давлатӣ - заминаи боэътимоди рушди иқтисодиёт, илму фарҳанг, Ваҳдати миллӣ ва суботи устувори ҷомеаи мосири Тоҷикистон. - Хуҷанд, 26 январи соли 2026. - С. 176-181.

[8-М] Шукурзода, С.Н. Дурнамои иштироки занон дар таҳкими истиқлолияти давлатии Тоҷикистон [Матн] / *С.Н. Шукурзода* // Маводҳои конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ: «Пешрафт ва ҳамгироӣ: дастовардҳои илмӣ дар дармонгоҳ». Ҷ. 2. - Душанбе, 24 апрели соли 2026. - С. 338-339.